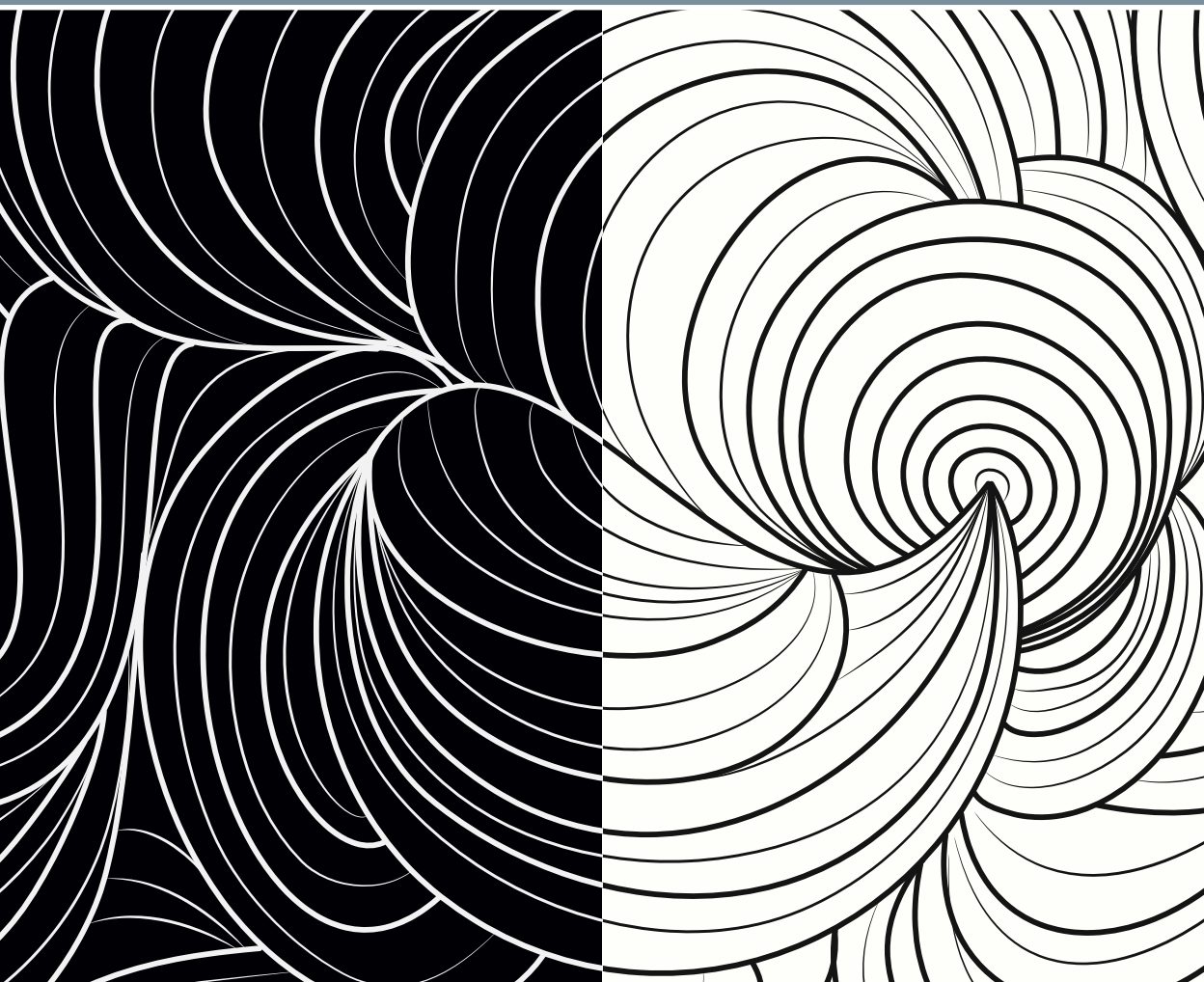

Rapport 2014:11

Vårdnadshavare i förhör och huvudförhandling

*En studie av deras närvaro och betydelse
för unga misstänkta rättsprocesser*

Vårdnadshavare i förhör och huvudförhandling

En studie av deras närvaro och betydelse
för unga misstänkta rättsprocesser

Rapport 2014:11

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott
Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-87335-26-6
URN:NBN:SE:BRA-549

© Brottsförebyggande rådet 2014
Författare: Olle Westlund, Sara Merenius
Omslag: Maria Westberg, Ordförandet AB
Tryck: Lenanders Grafiska AB 2014
Produktion: Ordförandet AB

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, fax 08-598 191 91, e-post order.fritzes@nj.se

Innehåll

Förord.....	5
Sammanfattning.....	6
Studiens resultat.....	8
Brås förslag.....	10
Summary in English	13
The results of the National Council's study	15
The National Council's proposals	18
Inledning.....	23
Syfte.....	23
Metod.....	24
Disposition.....	27
Regleringar om vårdnadshavares närvaro	28
Tidigare forskning.....	32
Hur ofta närvarar vårdnadshavare i rättsprocessen?	37
Polisförhöret	37
Huvudförhandlingen.....	42
Vårdnadshavarens betydelse under förhör.....	44
Vårdnadshavares betydelse under huvudförhandling.....	55
Professionellas syn på vårdnadshavares roll	59
Fyra typer av vårdnadshavare i rättsprocessen	60
Unga om föräldrarnas betydelse i rättsprocessen.....	68
Unga om föräldrarnas närvaro under polisförhör	68
Unga om föräldrarnas närvaro under huvudförhandling.....	74

Diskussion	82
Tre sätt att öka närvaron och stärka dess effekt	83
Det solidariska skadeståndsansvaret behöver utvärderas.....	88
Referenser	90
Bilaga 1. Metod	92

Förord

Brå har fått i uppdrag av regeringen att undersöka vårdnadshavarens närvaro i ungas rättsprocesser samt deras betydelse för såväl de unga som för rättsprocessen. Uppdraget redovisas i föreliggande rapport.

Unga i åldern 15–17 år är straffrättsligt ansvariga för sina handlingar och kan därför bli föremål för brottsutredning, åtal, dom och påföljd. Samtidigt är de barn som behöver vägledning av vårdnadshavare, inte minst i en rättsprocess. Det handlar vid sidan om praktiskt och mänskligt stöd, om att föräldrar och andra vårdnadshavare anses kunna bidra till att påverka de unga att inte begå ytterligare lagbrott. Vid sidan om denna brottsförebyggande funktion nämns ibland rättssäkerhetsaspekten; att vårdnadshavare vid medverkan kan vaka över att den unges rättigheter tas tillvara.

I undersökningen används huvudsakligen tre empiriska material. Den övergripande statistiska bilden av vårdnadshavarens närvaro och betydelse för den unge och rättsprocessen belyses utifrån drygt 400 förundersökningsprotokoll. Närmare 800 enkäter har besvarats av professionella som möter unga och deras vårdnadshavare i samband med deras rättsprocesser. Vidare har intervjuer genomförts med sammanlagt 24 advokater, domare, poliser och socialsekreterare samt med sju unga som dömts för brott.

Rapporten har författats av fil.dr Olle Westlund och fil.kand. Sara Merenius, båda utredare vid Brå. Peter Zvejnieks, Brå, har också varit delaktig i arbetet.

Rapporten har vetenskapligt granskats av professor Malin Åkerström, Lunds universitet. Synpunkter har också lämnats av Sara Philipsson, Barnombudsmannen.

Ett särskilt tack riktas till de advokater, domare, poliser och socialtjänsthandläggare som delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter.

Stockholm i maj 2014

Erik Wennerström
Generaldirektör

Annika Eriksson
Enhetschef

Sammanfattning

Brå har av regeringen fått i uppdrag att undersöka hur ofta vårdnadshavare närvarar i rättsprocessen då deras barn i åldrarna 15–17 år misstänks för brott. Det ingår även i uppdraget att undersöka vilken betydelse de vuxna har för barnen och rättsprocessen. Syftet med undersökningen har också varit att ge en djupare förståelse av de vuxnas roll i rättsprocessen och av de hinder som finns för vårdnadshavares närvaro.

I svensk författningstext regleras vårdnadshavares närvaro främst genom lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), men även FN:s barnkonvention innehåller relevanta artiklar.

Enligt 5 § LUL ska den misstänkta ungdomens vårdnadshavare (eller annan som svarar för den unges vård och fostran) omedelbart underrättas och kallas till förhör som hålls med den unge om det inte är till men för utredningen. Enligt förarbetena till 1995 års ungdomsmålsreform är syftet med detta förfarande att få vårdnadshavare att medverka till att förebygga fortsatt brottslighet.

Metod

Brå har använt sig av olika datakällor för att besvara undersökningens frågeställningar (så kallad metodtriangulering).

För att besvara frågan om hur ofta vårdnadshavare närvarar under polisförhör har Brå granskat förundersökningsprotokoll. Utifrån detta material har även graden av vårdnadshavares aktivitet studerats, deras effekter på förhöret liksom frågan om vilka vårdnadshavare som närvarar.

En enkät har skickats ut till fyra professioner som kommer i kontakt med unga och deras föräldrar i olika delar av rättsprocessen (poliser, advokater, domare och socialtjänsthandläggare). Syftet har varit att besvara frågan om hur ofta vårdnadshavare närvarar under förhör och huvudförhandling men även belysa vilken betydelse de har för den unge och för rättsprocessen.

Brå har även genomfört fokusgruppsintervjuer med ovan nämnda professioner. Individuella intervjuer har också genomförts med sju ungdomar som genomgått en hel rättsprocess och vars vårdnadshavare närvarat vid åtminstone ett tillfälle. Dessa intervjuer har syftat till att fördjupa förståelsen kring vårdnadshavares betydelse för den unge och för rättsprocessen. I rapporten ingår även en sammanställning av befintlig forskning samt andra relevanta underlag som berör uppdragets frågeställningar.

Tidigare forskning

I tidigare studier framkommer att närvaron i rättsprocessen varierar kraftigt mellan olika föräldrar. Vissa uppges närvara i hög utsträckning medan andras delaktighet i sina barns rättsprocess är mycket begränsad.

Vårdnadshavare uppges sällan vara aktiva utöver att ge emotionellt stöd och hjälp av praktisk karaktär, exempelvis genom att skjutsa den unge till förhör eller huvudförhandling. Det framkommer dock att polisen, även om de normalt sett riktar sig direkt till de unga under förhör, kan skapa allianser med föräldrarna för att gemensamt framhålla att de tar avstånd från den unges brottsliga aktivitet.

Andra studier pekar på att det finns hinder för vårdnadshavares deltagande i rättsprocessen. Professionella talar bland annat om att bristande kunskap om rättssystemet (den juridiska processen och ungas rättigheter) och avsaknad av resurser kan hindra föräldrar från att ta ansvar för de unga inom ramen för rättsprocessen. Att inte erhålla tillräcklig information om vad som händer med den unge eller om kommande steg i rättskedjan visar sig också kunna föda känslor av maktlöshet, förvirring och aggression hos föräldrar.

Forskningen visar också att det finns föräldrar som ser rättssystemet som en slags temporär vårdnadshavare som kan avlasta dem i uppfostringsansvaret. De kan ibland också utgå från en alltför stor tilltro till både polis och rättssystem, vilket enligt forskare kan leda till att föräldrar och barn får motstridiga intressen i rättsprocessen.

Flera studier uppmärksammar att vårdnadshavares närvaro i ungas rättsprocess kan få konsekvenser för vilken påföljd som utdöms. Exempelvis framkommer att unga med närvarande föräldrar kan släppas tidigare i de fall de frihetsberövats eller att unga mer sällan döms till ingripande påföljder då det finns information om goda hemförhållanden. Forskningen visar även att närvaron inte alltid är av godo och att vårdnadshavare exempelvis kan pressa sina barn till beslut som strider mot de ungas intressen.

Studiens resultat

Vårdnadshavare närvarar vid drygt vartannat första polisförhör och alltmer sällan i efterkommande förhör

Vårdnadshavares närvaro kan enligt Brås olika datakällor uppskattas till drygt hälften av de första förhör som hålls i brottsutredningarna, för att därefter successivt avta i de följande förhören.

Enligt analysen av förundersökningar har någon vårdnadshavare (oftast modern till den misstänkte) registrerats som närvarande vid det första förhöret i hälften av ärendena. I enkätundersökningen, där poliser, advokater och socialtjänsthandläggare har fått skatta hur ofta vårdnadshavare har närvarat utifrån sina fem senaste ungdomsutredningar, framgår att vårdnadshavare närvarar i något högre omfattning än enligt förundersökningsprotokollen (i drygt 60 procent av ärendenas första förhör med den unge).

Analysen av polisens förundersökningar visar att vårdnadshavares närvaro sjunker till 40 procent vid andra förhöret och därefter minskar i takt med ytterligare förhör. Även i enkäten uppges vårdnadshavare närvara i något lägre utsträckning vid efterkommande förhör.

När det gäller vårdnadshavares närvaro vid huvudförhandling¹ visar de professionellas enkätsvar att närvaron bedöms som högre än vid polisförhör. Domare och advokater uppskattar att det finns åtminstone en vårdnadshavare närvarande under huvudförhandlingen i fyra av deras fem senaste ungdomsmål. Att närvaron vid huvudförhandlingar är så hög uttrycks även i intervjuer med professionella.

Hinder för vårdnadshavares närvaro

Det är framför allt praktiska skäl som hindrar vårdnadshavare från att närvara vid förhör med deras barn. Det kan exempelvis röra sig om att förhöret sker på sådana tider att föräldern har svårt att komma ifrån arbetet eller att den misstänkte har syskon som föräldern måste ta hand om.

Andra anledningar till frånvaron är att den unge inte vill ha sina föräldrar med, att vårdnadshavarna inte vill närvara eller att polisen anger särskilda skäl för att inte låta vårdnadshavarna närvara under förhör. Särskilda skäl för att utestänga vårdnadshavare från förhör föreligger om deras närvaro är till men för utredningen eller om man har anledning att befara att närvaron kan påverka den unges talförhet eller i ett senare skede leda till bestraffning eller kränkande behandling.

Ytterligare ett tema i de professionellas svar är en antagen utmattning bland vissa vårdnadshavare. Man menar att föräldrar till brottsaktiva barn till följd av en stor mängd samhälleliga kon-

¹ Den muntliga förhandling i domstol som innebär att målet avgörs.

takter (med anledning av den unges beteende) inte mäktar med ytterligare förhör.

Vårdnadshavarnas betydelse för den unge – trygghet och stöd

Samtliga professioner anser att vårdnadshavare generellt sett ger sina barn stöd och trygghet. Detta gäller både i förhörssituationen och i huvudförhandlingen. Det uppges främst handla om att hjälpa den unge att ta sig till och från polisstation och domstol och att stödja den unge känslomässigt genom rättsprocessen. De professionella anser att ungas behov av stöd är stort, såväl inför som efter förhör respektive huvudförhandling – ett behov som oftast tillgodoses.

Även de sju unga som Brå har intervjuat håller med om att föräldrar ger stöd och trygghet. Intervjuerna vittnar dock om att inställningen till föräldrarnas närvaro är tveeggad. Förutom att de vuxnas närhet innebär trygghet och viss hjälp kan närvaron också upplevas som påfrestande. De unga talar om skam och rädsla för vad deras föräldrar ska säga och tycka, men även om oro för sina föräldrars välmående. Det är långt ifrån en självklarhet att de unga vill att deras vårdnadshavare ska närvara vid förhör och huvudförhandling.

Det mest positiva med en närvarande förälder är enligt de unga att föräldrarna fick mer kunskap om vad som hänt, även om de samtidigt upplevde att det var svårt att berätta inför föräldrarna. De unga påpekar också att de, även om de haft stöd och hjälp från sina föräldrar, upplevt det som svårt att ta emot stöd. Detta gäller bland annat sådant stöd som innebär större förändringar i den unges liv, inte minst vid missbruk. En annan uppfattning bland de unga är att det är viktigt att föräldrar som närvarar kan lugna dem, snarare än att spä på en redan hög stressnivå.

Sammantaget framstår föräldrars närvaro, sedd ur de ungas perspektiv, som mångfacetterad, och närvaron kan inte på ett enkelt sätt sägas vara *antingen* positiv *eller* negativ. Intervjuerna pekar mot att betydelsen av föräldrarnas närvaro i hög grad påverkas av det förhållningssätt de har gentemot den unge och rättsprocessen och dess representanter.

Det positiva för den unge överväger det negativa för rättsprocessen enligt professionella

De professionella uppger överlag att de är positivt inställda till att vårdnadshavare deltar i de ungas polisförhör och huvudförhandlingar. De menar att vårdnadshavarens närvaro generellt är till gagn för den unge, men också att de vuxnas effekt på rättsprocessen i vissa delar är negativ. Exempelvis uppfattar de att den unge

berättar mindre fritt då föräldrar närvarar och att både förhör och huvudförhandling riskerar att bli något mer oroliga och mindre effektiva. Domare och socialtjänsthandläggare är överlag mer positiva till föräldrars närvaro än poliser och advokater.

De professionella menar dock att närvaron är viktig för att ge barnet stöd och trygghet i en annars utsatt miljö. De anser också att det är angeläget att den vuxne får kunskap om vad den unge har gjort och får insyn i den unges liv för att på så sätt motiveras till att ta ett tydligare föräldraansvar.

Det framkommer också att den unges rättssäkerhet kan påverkas såväl positivt som negativt av vårdnadshavares närvaro. Socialtjänsthandläggare uppger att en viktig positiv effekt av de vuxnas närvaro kan vara att motverka integritetsintrång från rättsväsendets representanter (i huvudsak från polisens sida). En viktig, men negativ, effekt enligt de professionella är att närvaron av föräldrar kan bidra till att den unge inte berättar fritt. Detta kan exempelvis ske då den unge har berättat en annan version hemma innan förhöret eller då de ombetts att skydda sina syskon.

Vårdnadshavares närvaro kan även påverka huvudförhandlingen och då främst rättens beslut i påföljdsfrågan. Vissa professionella menar att det är troligt, och även önskvärt, att rätten tar hänsyn till i vilken mån föräldrarna kan ta ansvar för den unges bästa, inte minst då vårdpåföljder blir aktuella.

Inställningen till vårdnadshavares närvaro i rättsprocessen bland de professionella tycks skilja sig åt mellan dem som är verksamma i storstäder jämfört med dem som arbetar i mellanstora städer och på landsbygden. Professionella i storstäder anser oftare att vårdnadshavares närvaro påverkar rättsprocessen negativt jämfört med deras kollegor i mellanstora städer och på landsbygden.

Brås förslag

Det är av flera skäl viktigt att unga får stöd av vårdnadshavare i rättsprocesser. Behoven kan vara av praktisk karaktär, men också av känslomässiga och kunskapsmässiga slag. Det är också viktigt i ett längre perspektiv att vårdnadshavare kan medverka till en gynnsam utveckling för den unge och därigenom förebygga återfall i brott. Att vårdnadshavare förmår agera för den unges bästa ligger också i rättsväsendets intresse, så till vida att den unge stöds i att ta ansvar för sina handlingar och deras konsekvenser.

Förmågan att ta föräldraansvar inom ramen för rättsprocessen är beroende av den kunskap vårdnadshavarna har om rättsprocessen och deras förståelse för och inställning till påföljden. Det bistånd vårdnadshavaren fått (eller inte fått) från rättsväsendets myndigheter, det juridiska ombudet och socialtjänsten, kan därför spela en stor roll för den unge under och efter rättsprocessen.

Vårdnadshavare behöver mer information för att bättre uppfylla sin roll

Det har i denna studie framkommit att rättsväsendet har tydliga förväntningar på vårdnadshavare i rättsprocessen. Men för att vårdnadshavare ska kunna uppfylla förväntningarna krävs att de får kunskap om och förståelse för vad som förväntas av dem.

De professionella anser att vårdnadshavares roll är och bör vara att ge den unge stöd, närvara passivt vid förhör och huvudförhandlingar, ta ansvar för de ungas moraliska uppfostran, medverka i eventuella vårdpåföljder och därigenom förebygga återfall i brott.

Det är viktigt att poängtera att det inte finns endast en typ av vårdnadshavare i rättsprocessen och att vårdnadshavare har olika förutsättningar att uppfylla sin roll. Brå har under undersökningens gång grovt identifierat fyra typer av vårdnadshavare som enligt de professionella påverkar rättsprocessen på olika sätt och som, i förhållande till den önskade rollen, upplevs kunna delta mer eller mindre konstruktivt i sina barns rättsprocesser. Dessa är den ”försvarende”, den ”utmattade”, den ”rådvilliga” och den ”trygga”. Dessa typer kan överlappa varandra till viss del men sammanfattar ändå de vanligaste beskrivningarna av de vårdnadshavare som de professionella möter i rättsprocessen. För att vårdnadshavares närvaro ska kunna gynna den unges utveckling och rättsprocessen är det viktigt att i mån av behov stödja dessa olika vårdnadshavare i förståelsen av vad som förväntas av dem.

Det framgår av Brås intervjuer att informationen till vårdnadshavarna om de olika delarna av rättsprocessen varierar och att informationsarbetet inte sällan är personbundet. Det innebär att vårdnadshavare och deras barn kan få mer eller mindre information om den kommande utredningen eller rättsprocessen beroende på vilka de möter i rättskedjan.

Brå anser att det vore önskvärt att information ges på ett systematiskt sätt och exempelvis innefattar: brottsmisstanke, förhörets syfte och genomförande, villkoren för föräldrarnas deltagande, vad de kan förvänta sig av den fortsatta rättsprocessen, möjliga påföljder samt vad de kan göra för att stödja den unge. Exempel på detta är informationsblad som skickas tillsammans med kallelsen till polisförhör och en webbsida liknande Brottsoffermyndighetens ”Rättegångsskolan”, där det framgår hur ett polisförhör och en polisutredning går till.

Det föreligger i dag inte någon skyldighet att tillkalla tolk för vårdnadshavare, och i intervjuer påpekar de professionella att vårdnadshavare som inte behärskar svenska kan välja att inte närvara om tolk saknas. I den mån behovet av tolk inte möts påverkas vårdnadshavares förståelse av vad som sägs, och det leder till att ungdomar får olika tillgång till sina föräldrars stöd under polisutredningen.

Det är enligt Brås bedömning också viktigt att påpeka att vårdnadshavares medverkan och engagemang i de påföljder som rätten fattar beslut om kan påverkas av om vårdnadshavaren förstår rättsprocessen. Om de inte har förstått rättens beslut kan det antas vara svårt för vårdnadshavare att bli delaktiga och medverka till att motivera den unge till den förändring som påföljden syftar till.

I användningen av särskilda skäl behövs ökad enhetlighet

För att engagera vårdnadshavare i rättsprocessen är ett viktigt steg att förtydliga innebörden och tillämpningen av de särskilda skäl som anger när en vårdnadshavare *inte* får närvara vid polisförhör.

Det är viktigt att alla föräldrar får förståelse för vad som sker i den unges rättsprocess för att därigenom kunna stödja sitt barn. Resultat i denna studie pekar på relativt stora länsvisa variationer i vårdnadshavares närvaro vid polisförhör. Enligt Brå kan det finnas anledning att öka enhetligheten i syfte att motverka att ungas stöd påverkas oskäligt av regionalt präglad praxis. I den mån enskilda poliser och delar av polisorganisationen tolkar de särskilda skälen olika kan ett förtydligande av deras innebörd och tillämpning medverka till en ökad enhetlighet.

I de fall polisen har anledning att anföra särskilda skäl gentemot vårdnadshavare är det viktigt att dessa involveras på andra sätt, till exempel före och efter polisförhör, i de fall det är lämpligt. På detta sätt kan samtliga vårdnadshavares kunskap om rättsprocessen och kännedom om de unga stärkas och bidra till att stödja barnens gynnsamma utveckling.

Utvärdering av solidariskt skadestånd

År 2010 infördes en reform med innebörden att föräldrar kan göras solidariskt skadeståndsansvariga tillsammans med sina barn. Detta innebär att de, på målsägandes yrkande, kan bli gemensamt betalningsansvariga för upp till en femtedel av prisbasbeloppet för varje skada den unge orsakat (skadeståndslagen [1972:297]).

I såväl enkäter som intervjuer lyfter professionella fram en rad invändningar mot denna ordning. Oavsett profession menar man att den är både ineffektiv och kontraproduktiv. Ett par exempel på de kritiska synpunkter som framförs är att förhör och huvudförhandlingen innebär en delgivningssituation som föräldrar kan ha skäl att undvika och att det solidariska skadeståndsansvaret gör vårdnadshavare till informella parter i ungas mål. Detta kan i sin tur medföra att föräldrar blir mindre benägna att uppmana den unge att tala sanning och att delta i dennes rättsprocess.

Med anledning av de professionellas erfarenheter finner Brå att det är angeläget att utvärdera denna form av skadeståndsansvar.

Summary in English

The Swedish National Council for Crime Prevention has been instructed by the government to examine how often parents and guardians are in attendance in the context of the legal process when children aged 15–17 are suspected of offences. The Council was also instructed to examine the significance of these adults' involvement for the children concerned and for the legal process. The Council's study has also had the objective of providing a more detailed understanding of the role played by parents and guardians in the legal process and of the obstacles that may serve to obstruct their participation.

In the Swedish legislation, the presence of guardians in the criminal justice process is primarily regulated by means of the Young Offenders (Special Provisions) Act (LUL, 1964:167), but the UN Convention on the rights of the child also includes a number of relevant articles.

According to Section 5 of the Young Offenders Act, the suspected youth's parents, guardians (or another responsible for the youth's care and upbringing) should immediately be informed and called to attend interviews held with the youth, provided this will not have a detrimental effect on the police investigation. According to the Bill in which the Act was presented to Parliament, the objective of involving parents and guardians in this way is to promote their cooperation in the prevention of continued offending.

Method

The National Council has employed a range of data sources in order to address the research questions examined (a process known as methodological triangulation).

In order to address the question of how often parents and guardians are present at police interviews, the National Council has inter alia examined police investigation files. This material has also been used to examine the level of activity among parents and guardians at police interviews, the effects their presence has had on the police's interviews with the youth and also the issue of which parents/guardians attend these interviews.

A questionnaire has been sent to four groups of professionals who come into contact with youths and their parents/guardians at different stages of the criminal justice process (police, defence lawyers, judges and social services officials). The questions included in the questionnaire were focused not only on illuminating the issue of how often parents and guardians are in attendance at police interviews and at court, but also the significance their presence has both for the youths themselves and for the justice process.

The National Council has also conducted focus group interviews with members of the professional groups described above, and individual interviews have been conducted with seven youths who have experience of going through the entire criminal justice process, and whose parents or guardians have been present on at least one occasion in the course of this process. The objective of these interviews has been to develop a more in-depth understanding of the significance of the participation of parents and guardians for the youths themselves and for the criminal justice process. The Council's report also includes a review of previous research and other relevant sources of information relating to the questions addressed by the project.

Previous research

Previous research has shown that the extent to which parents and guardians attend various stages of the justice process varies a great deal between different individuals. Some have been found to participate a great deal in their children's contacts with the criminal justice process whereas others only do so to a very limited extent.

Parents and guardians are described as rarely doing more than providing emotional support and help of a practical nature, e.g. by driving the youth to the police interview or the court. Studies have also found that the police, although their focus in interviews is normally directed at the youths, may create alliances with parents in order to present a common front in showing disapproval of the youth's criminal behaviour.

Other studies suggest that there are obstacles to the participation of parents and guardians in the criminal justice process. Among other things, professionals speak of how a lack of knowledge about the justice system (the legal process and the youth's rights) and a lack of resources can both present obstacles to parents assuming responsibility for their children in the context of the criminal justice process. Having insufficient information about what is happening to the youth in the context of the justice system, or about subsequent stages in the justice process, has also been found to lead parents to experience feelings of powerlessness, confusion and also aggression.

The research also shows that there are parents who view the justice system as a form of temporary care-provider that can ease their own burden of responsibility with regard to their children's upbringing. Researchers have further noted that parents can sometimes have too much confidence in both the police and the justice system, which the researchers argue may lead to parents and children having conflicting interests in relation to the criminal justice process.

A number of studies have noted that the presence of parents or guardians during the justice process may have consequences for the type of sanction imposed by the justice system. Studies have found, for example, that youths whose parents have been in attendance may be released earlier in cases where they have given custodial sentences, or that youths are less often given severe sanctions in cases where there is information showing that conditions at home are positive. The research also shows that the presence of parents and guardians is not always beneficial, and that they may, for example, pressurise their children into decisions that are in conflict with the children's best interests.

The results of the National Council's study

Parents or guardians in attendance at just over half of initial police interviews, and increasingly rarely at subsequent interviews

The data sources employed by the National Council indicate that parents or guardians are present in relation to slightly over half of the first police interviews held with youths in the context of criminal investigations, with this figure then successively declining in relation to subsequent interviews.

The National Council's analysis of police investigation files showed that a parent or guardian (most commonly the suspect's mother) had been registered as being present for the first police interview in half of the cases. The questionnaire survey, in which police officers, defence lawyers and social services officials were asked to estimate how often parents or guardians were present on the basis of their five most recent youth crime investigations, produced a somewhat higher figure for the presence of parents or guardians than the analysis of the police investigation files (a parent or guardian was said to have been present at slightly over 60 percent of the first police interviews in these cases).

Analyses of the police investigation material show that the proportion of interviews at which a parent or guardian had been in attendance declined to 40 percent in connection with the second interview, and continued to decline as additional interviews were

held in connection with the investigations. The questionnaire responses also showed that parents and guardians attend subsequent interviews to a somewhat lesser extent.

As regards the attendance of parents and guardians at court, the questionnaire responses provided by the groups of professionals estimated this to be more frequent than the level of attendance at police interviews. Judges and defence lawyers estimate that at least one parent/guardian had been in attendance at court in four out of their five most recent youth crime cases. The professionals interviewed by the National Council also stated that the level of attendance at court was high.

Obstacles to the presence of parents and guardians

The factors that prevent parents and guardians from attending police interviews are first and foremost of a practical nature. It may, for example, be that the interview is conducted at a time when the parent has difficulty leaving work, or that the suspect has siblings that need to be taken care of.

Other reasons for the absence of parents and guardians are that the youth does not want them to be present, or that the police state that there is special cause for excluding the parents from the interview. Special cause of this kind may be invoked if the presence of the parents/guardians may be expected to obstruct the investigation or affect the youth's willingness to speak at interview, or if the presence of the parents/guardians might lead to the youth subsequently being subjected to punishment or abusive treatment.

A further theme that emerged from the answers provided by the professional groups included in the study was that some parents and guardians are perceived to be experiencing significant fatigue in relation to the consequences of their children's activities. These professionals argue that the parents of highly criminally active children, as a result of having large numbers of contacts with various agencies (as a result of their children's behaviour) may quite simply lack the energy to continue attending interviews.

The significance for the youth of the parents' and guardians' participation – security and support

All of the professional groups included in the National Council's study stated that parents and guardians in general provide their children with support and contribute to a sense of security. This is the case both in relation to police interviews and in court. The support is primarily described as taking the form of helping the youth with the journey to and from the police station or the court and of providing emotional support throughout the justice process. The professionals regard the youths' need of support to be substantial in relation to both police interviews and court appearances – a need that is usually satisfied.

The seven youths interviewed by the National Council also agreed that parents provide support and a sense of security. It emerged in these interviews, however, that the presence of parents can have both positive and negative effects. Although it may provide security and some level of assistance, it can also be perceived as a source of stress. The youths spoke of experiencing shame and of being afraid of what their parents would think and say, but they also described feeling anxious about their parents' wellbeing. It is far from self-evident that young people always want their parents to be in attendance at police interviews and court appearances.

According to the youths interviewed, the most positive aspect of having a parent in attendance was that the parents obtained more information about what had happened, even though the youths felt at the same time that it was difficult to talk about things in front of their parents. The youths also noted that, even if they had been given help and support by their parents, they also felt that it was difficult to receive this support. Among other things, this was the case in relation to support of a kind that involved major changes in the youth's life, not least in connection with substance abuse. Another view expressed by the interviewed youths was that it is important for parents who are present during their contacts with the justice system to be able to exert a calming influence, rather than adding further to an already high level of stress.

In summary, viewed from the youths' perspective, the presence of parents is a multi-faceted phenomenon. It is not something that can be said to be viewed as *either* positive *or* negative. The interviews indicate that the significance of the parents' attendance during contacts with the justice system is highly dependent on the attitude adopted by the parents in relation to the youth and also in relation to the criminal justice process and the representatives of the justice system.

Professionals argue that the positive effects for youths outweigh negative effects on the criminal justice process

The professionals included in the National Council's study generally stated that they were positive towards the participation of parents and guardians at police interviews and court appearances. They argued that the presence of parents/guardians is generally beneficial for the youths concerned, but also that it may in some respects have a negative effect on the justice process itself. There was a perception, for example, that youths spoke less freely when parents were present, and that there is a risk for both police interviews and court cases to become more unsettled and less effective. Judges and social services officials were in general more positive about the presence of parents than police officers and defence lawyers.

The professionals interviewed nonetheless argued that the presence of parents and guardians is important for the assistance and security this provides in an otherwise difficult environment. The professionals also feel it is important that these adults become aware of what it is that the youth has done and are given an insight into the youth's life so that they will be motivated to exercise their parental responsibilities in a more appropriate way.

It also emerged that the presence of parents or guardians may affect legal certainty in both positive and negative ways for youths in their contacts with the criminal justice system. One important positive effect noted by social services officials was that the presence of these adults may serve to obstruct infringements of the youths' personal integrity by representatives of the justice system (first and foremost the police). Another important, but this time negative, effect noted by the professional groups included in the study was that the presence of parents or guardians may lead to the youth speaking less freely. This may happen, for example, if the youth has given a different version of events to those at home prior to the police interview, or if they have been asked to protect siblings.

The presence of parents or guardians may also affect court proceedings, and primarily the court's determination regarding the sanction to be imposed. Some of the professionals interviewed argued that it is likely, and may even be desirable, that courts take the parents' ability to assume responsibility for the youths' best interests into consideration, not least when sanctions involving care provision may be appropriate.

There appear to be differences in the attitudes of professional groups towards the presence of parents or guardians in connection with youths' contacts with the justice system between those working in metropolitan areas and those working in smaller towns and cities and in rural areas. Professionals working in metropolitan areas were more likely to state that the presence of parents or guardians may have a negative effect on the criminal justice process than their counterparts in smaller towns and cities and in rural areas.

The National Council's proposals

There are a number of reasons why it is important for youths to be given support by their parents or guardians in the context of the legal process. The youths' needs may be of a practical nature, but may also be emotional and knowledge-related. In a longer-term perspective, it is also important that parents and guardians are able to contribute to producing a positive developmental trajectory and thus to the prevention of subsequent reoffending. It is also in the interests of the justice system that parents and guardians are capable of acting in the best interests of their children, in the sense

of providing the children with support to assume responsibility both for their actions and for the consequences of these actions.

The capacity to assume parental responsibility in the context of the criminal justice process is dependent on the knowledge that parents and guardians have regarding the justice process and their understanding of and attitudes towards the sanctions imposed by the justice system. The support that parents and guardians are given (or not given) by the agencies of the justice system, legal representatives and the social services may thus be of substantial importance for the young people affected, both during and subsequent to the criminal justice process.

Parents and guardians need more information in order to better fulfil their role

It has emerged in this study that the justice system has clear expectations in relation to parents and guardians in the context of the criminal justice process. However, for these adults to be able to fulfil this role they need knowledge and an understanding of what is expected of them.

The view of professional groups is that the role of parents and guardians is and should be that of: providing the youth with support, being present and passive during police interviews and court appearances, assuming responsibility for the youth's moral development, participating in relation to possible care-related sanctions and, by fulfilling these various functions, preventing subsequent reoffending.

It is important to note that the parents and guardians who come into contact with the justice system as a result of their children's activities are not a homogeneous group, and that they have a varying ability to meet the demands of the role described above. In the course of its work, the National Council has identified four broad "types" of parent/guardian that the professional groups included in the study argue may affect the criminal justice process in different ways and which are viewed as being able to participate in their children's contacts with the justice system in more or less constructive ways in relation to the desired role identified. These are the "defensive", the "fatigued", the "perplexed" and the "secure". These categories may naturally be overlapping to some extent, but they provide an easily accessible means of summarising the range of parents and guardians that professionals meet in the context of the criminal justice process. In order for the presence of parents and guardians to be of benefit to the youth's development and the criminal justice process, it is important that the required support is provided to these different types of parents and guardians in understanding what is expected of them.

It can be seen from the National Council's interviews that the information provided to parents and guardians about the different stages of the justice process varies and that it is not uncommon for the nature of this information to vary depending on the individual providing it. This means that parents, guardians and their children may receive more or less information regarding the investigation and the criminal justice process depending on which individuals they come into contact with.

It is the assessment of the National Council that it would be desirable for such information to be provided in a more systematic manner, and for it to include, for example, a description of the objective of the police interview and how it will be conducted, the conditions for parental participation, what the latter may expect of the continued justice system process, possible sanctions, and what they can do to support their child. An example of the form this kind of information provision might take would be an informational leaflet that is sent together with the summons to attend the police interview. Another example would be a webpage similar to the interactive court introduction provided by the Crime Victim Compensation and Support Authority, which described the way police interviews and criminal investigations are conducted.

At the present time there is no requirement that an interpreter be made available for parents or guardians, and the professionals interviewed argued that the absence of an interpreter in cases where parents and guardians lack a sufficient command of Swedish may lead to them choosing not to attend. To the extent that the need for interpreters is not met, the parents' and guardians' understanding of what is said will be negatively affected, which may restrict some groups of youths' access to parental support during the police investigation.

The National Council is also of the view that it is important to note that the participation and involvement of parents and guardians in the sanctions determined by the courts may also be affected by their understanding of the justice process. If parents and guardians lack an understanding of the court's decisions, it may be assumed that it will be more difficult to elicit their involvement in motivating the youth to change in the way the sanction is intended to facilitate.

Need of increased uniformity in the use of special cause

One important step towards involving parents and guardians in the criminal justice process would be to clarify the content and application of the reasons for invoking special cause to exclude a parent or guardian from attending a police interview.

It is important that all parents understand what is happening in the context of their child's case in order for them to have the opportunity to provide the support their child needs. However, the results of the National Council's study indicate the presence of relatively substantial cross-county variations in the extent to which parents and guardians are present at police interviews. The National Council's assessment is that there may be reason to increase the level of uniformity in this regard in order to counteract the possibility that the support received by young people may be unreasonably affected by regional differences in practice. To the extent that individual police officers and parts of the police organisation interpret the grounds for using special cause in different ways, a clarification of the content and intended application of special cause may contribute to a greater degree of uniformity in this regard.

In those cases where the police have reason to invoke special cause in relation to the presence of parents or guardians at the police interview, it is important that they are instead involved in other ways, e.g. prior to and subsequent to the interview, where this is appropriate. In this way, the knowledge of all parents and guardians regarding both the justice system and their children may be improved in order to better support the positive development of the children concerned.

Evaluation of parental liability for damages payments

A reform was introduced in 2010 that made parents jointly liable for court-awarded damages payments together with their children. This means that, at the request of the complainant, parents may be made responsible for paying up to one-fifth of what is referred to as a Price Base Amount. The Price Base Amount is set each year by the government and in 2014 was specified at just under 5000 Euro) for each criminal injury caused by the child (Tort Liability Act [Skadeståndslagen (1972:297)]).

The professional groups included in the National Council's study described a series of objections to this system both in the questionnaires and at interview. Irrespective of professional affiliation, study participants argued that the reform is both ineffective and counterproductive. Two examples of the criticisms raised were that both police interviews and court appearances represent situations where writs may be served, which parents may therefore have reason to avoid, and that the introduction of joint liability makes the parents informal parties to their children's criminal cases. This may in turn lead parents to be less inclined to encourage their children to tell the truth and to participate in their children's cases in the justice system.

Given the experiences described by professional groups, the National Council feels there is an urgent need to evaluate this new form of liability for court-awarded damages.

Inledning

Med regleringsbrevet för år 2013 fick Brå i uppdrag av regeringen att kartlägga i vilken utsträckning vårdnadshavare närvarar vid rättsväsendets åtgärder gentemot barn (15–17 år). I uppdraget har också ingått att undersöka vilken betydelse vårdnadshavares närvaro har för den unge och för rättsprocessen. De delar av rättsprocessen som regeringen i första hand önskar belysta är polisförhör och huvudförhandling i domstol.

Under år 2013 misstänktes 10 169 ungdomar mellan 15 och 17 år för brott. De utgjorde en tiondel av samtliga misstänkta personer (106 726) enligt Brås officiella kriminalstatistik. Detta år var de till antalet vanligaste brotten bland misstänkta ungdomar i åldern 15–20 år narkotikabrott (27 procent), stöldbrott (19 procent) och brott mot person (16 procent).

Ärenden med unga personer som begår brott ska inom rättsprocessen hanteras skyndsamt genom en samverkan mellan polis, åklagare och socialtjänst. Enligt 5 § LUL ska den misstänkta personens vårdnadshavare (eller annan som svarar för den unges vård och fostran) omedelbart underrättas samt kallas till förhör som hålls med den unge om det inte är till men för utredningen. Enligt förarbetena till 1995 års ungdomsmålsreform är syftet med detta förfarande att få vårdnadshavare att medverka i arbetet att förebygga fortsatt brottslighet. Här anges också att den unge bör tillfrågas om sin inställning till att vårdnadshavaren närvarar, men att starka skäl bör finnas för att göra avsteg från huvudregeln om vårdnadshavarens närvaro vid polisförhör. Enligt förarbetena kan vårdnadshavare även få vänta utanför förhørsrummet om den unge inte är ”särskilt talför” (1994/95:12 s. 65).

Syfte

I Brås uppdrag ingår att undersöka i vilken utsträckning vårdnadshavare närvarar vid rättsväsendets åtgärder mot deras misstänkta barn och vårdnadshavarnas betydelse vid polisförhör och domstolsförhandlingar. De centrala frågeställningarna i denna studie är därför:

- I vilken utsträckning närvarar vårdnadshavare i ungas rättsprocesser?
- Vilken betydelse har vårdnadshavarens närvaro för rättsprocessen och den unge?

Den senare frågeställningen innefattar även närliggande frågor som: Finns det hinder för vårdnadshavarens närvaro? Vilka är de i så fall? I vilken mån påverkar en vårdnadshavare rättssäkerheten? Ökar tryggheten för den unge och underlättas polisens och domstolens arbete genom föräldrarnas närvaro? Brås undersökning kommer även att belysa hur den unge och rättsväsendets representanter uppfattar vårdnadshavarens närvaro respektive frånvaro vid de möten som sker under rättsprocessens gång.

Metod

Fem län har valts ut i samråd med Rikspolisstyrelsen (RPS). Stockholm och Skåne län valdes för att representera storstadslänen. Därefter har Östergötlands, Norrbottens och Hallands län valts ut för att representera mellanstora och mindre län. För en detaljerad redovisning, se bilaga 1. Syftet med att studera län av olika karaktär har varit att fånga eventuella regionala skillnader i attityder till vårdnadshavarens närvaro, vilket har påvisats i tidigare forskning.

Studiens olika datakällor beskrivs närmare i det följande.

Metodtriangulering

Eftersom det inte finns särskilda registerdata över vårdnadshavarens närvaro i rättsprocessen har Brå använt sig av flera källor för att försöka sammanställa en bild av vårdnadshavarens närvaro och betydelse för den unge och rättsprocessen. Dessa är

- polisens förundersökningsprotokoll
- enkäter till olika yrkesgrupper som kommer i kontakt med de unga i rättsprocessens olika skeenden
- intervjuer med de olika professionerna
- intervjuer med unga som varit med om en hel rättsprocess
- tidigare forskning på området.

Förundersökningsprotokoll

Totalt granskades 428 förundersökningsprotokoll avseende 15–17-åriga misstänkta utifrån ett strategiskt urval. Från vart och ett av de fem länen valdes 120 förundersökningar av typiska ungdomsbrott, varav 60 utgjordes av personbrott och 60 av egendomsbrott. Urvalet bestod till lika stora andelar av följande brottsrubriceringar: ofredande, olaga hot, misshandel personrån, skadegörelse, stöld och stöld av motorfordon (se även bilaga 1, Metod). Av de 600 förundersökningar som begärdes in, inkom 561. Av dem innehöll 428 förundersökningar förhör med den individ som urvalet

baserats på. Analyserna av förundersökningsprotokollen besvarar hur ofta vårdnadshavare närvarar, vilka vårdnadshavare som närvarar samt graden av vårdnadshavarnas aktivitet.

I detta sammanhang kan också nämnas att förundersökningsprotokoll har vissa begränsningar sedda ur ett vetenskapligt perspektiv. En sådan begränsning är att viss information typmässigt inte dokumenteras. Det kan till exempel handla om åtgärder som inte lett fram till ett för polisen önskat resultat, exempelvis misslyckade försök att komma i kontakt med vårdnadshavaren. Det händer också att olika poliser dokumenterar samma sak på olika sätt. Ett exempel är att tiden för polisförhörens avslut dokumenteras olika, vilket innebär att materialet i denna aspekt kan innehålla felkällor.

Enkäter

Brå har skickat ut en enkät till brottmålsadvokater, poliser, socialtjänsthandläggare och domare i de län och kommuner som omfattades av undersökningens urval. Samtliga av dessa yrkesgrupper kommer på ett betydande sätt i kontakt med unga misstänkta eller tilltalade i olika delar av rättsprocessen. Genom enkätens frågeställningar besvaras frågan om hur ofta vårdnadshavare närvarar samt vilken betydelse de har för den unge och för rättsprocessen. För en mer detaljerad redogörelse för utskickade och besvarade enkäter, se tabell B1 i bilaga 1.

Totalt identifierades 577 brottmålsadvokater och offentliga försvarare med hjälp av advokatsamfundets hemsida och tingsrätternas advokatlistor. En e-post med länken till enkäten sändes till samtliga, och 216 personer besvarade enkäten.

Även socialtjänsten kontaktades inför utskicket av webbenkäten med en begäran om e-postadresser till de socialtjänsthandläggare som arbetar med ungdomsären. Totalt skickades enkäten till samtliga 552 socialtjänsthandläggare som Brå fått e-postadresser till, och enkäten besvarades av 237 personer.

Vidare kontaktade Brå tingsrätter och hovrätter med upptagningsområden som överensstämde med studiens läns- och kommunalval för att identifiera respondenter till domarenkäten. Totalt inkom kontaktuppgifter till 356 domare, varav 207 svarade på den elektroniska enkäten.

Poliser som ingår i undersökningen är antingen särskilda ungdomsutredare eller poliser som i huvudsak arbetar med ungdomsutredningar. Med anledning av att poliser sällan har externa e-postadresser skickades en pappersenkät till de 149 poliser som Brå fick uppgift om att de skulle arbeta med ungdomsutredningar. Sammanlagt besvarades enkäten av 116 poliser.

Intervjuer med professionella

I enkätens sista fråga tillfrågades respondenterna om de kunde tänka sig att medverka i en intervju för att utveckla de synpunkter

och resonemang som lyfts genom enkäten. Sammanlagt tackade 173 personer ja till att delta. För en mer detaljerad redogörelse se tabell B2, bilaga 1. Brå kontaktade därefter ett urval av dem och genomförde sju fokusgruppsintervjuer med tre till fyra deltagare per tillfälle (i en intervju ingick endast två intervjupersoner). Intervjuerna fokuserade på frågeställningar rörande vårdnadshavares betydelse för den unge och för rättsprocessen och ägde rum i två län av olika karaktär för att öka möjligheterna att fånga upp eventuella regionala variationer i tankar kring vårdnadshavares närvaro. I Skåne genomfördes fyra intervjuer med domare, advokater, socialtjänsthandläggare och poliser. I Östergötland genomfördes tre intervjuer med advokater, polis och socialtjänsthandläggare. Sammanlagt intervjuades 24 personer.

Intervjuer med unga

Brå har på olika sätt försökt komma i kontakt med unga som varit med om en hel rättsprocess (från polisförhör till huvudförhandling) och vilkas föräldrar närvarat åtminstone vid något tillfälle under rättsprocessens gång. Bland annat har ett flertal advokater tillfrågats om de kan förmedla kontakter genom sina avslutade uppdrag. Vidare har även Unga Kris, Socialtjänsten i Stockholms län, Statens institutionsstyrelse (SiS) och medlingsverksamheter inom Centrum för unga brottsoffer tillfrågats om förmedling av kontakter till unga som passade in på målgruppsbeskrivningen och som ville delta i en intervju med Brå.

Merparten av de unga som accepterade att medverka i intervjuerna har varit placerade på något av SiS ungdomshem. De intervjuade ungdomarna har en relativt tung belastning och är i detta avseende inte representativa för samtliga ungdomar som misstänks och lagförs för brott. De intervjuade är dock av särskilt intresse ur ett återfallsperspektiv. Det är också känt från tidigare studier att de brottsaktiva ungdomarna står för en mycket stor andel av den totala ungdomsbrottsligheten (se exempelvis Brå 2011:21).

Totalt genomfördes sju ungdomsintervjuer, varav fem med unga som Brå kom i kontakt med via SiS. De övriga ungdomarna kom Brå i kontakt med genom Centrum för unga brottsoffer, som träffar unga misstänkta i samband med sin medlingsverksamhet, och genom socialtjänsten.

Avsnittet om de unga bygger endast på deras egna berättelser. Brå har inte kontrollerat eller samlat in ytterligare information om de unga inför eller efter intervjuerna. Av anonymitetsskäl redovisas inte ungdomarnas namn. Platser och andra händelser som skulle kunna identifiera de unga har ersatts med ett "X".

Vårdnadshavare har inte intervjuats i denna studie. Brå har valt att intervjua unga och rättsväsendets representanter med hänvisning till att uppdraget var att undersöka vilken betydelse vårdnadshavares närvaro har för de unga och för rättsprocessen.

Tidigare forskning

Som en del i uppdraget har Brå sammanställt tidigare forskning på området. Såväl befintlig forskning som andra relevanta underlag har eftersökts. Trots att litteratursökningarna gjordes med hjälp av informationsspecialister på Polishögskolans bibliotek fann Brå ytterst få publicerade artiklar som berör vårdnadshavares närvaro och betydelse för rättsprocessen och den unge. Området tycks således till stora delar outforskat, vilket visar på behovet av den föreliggande studien.

Sökningen omfattade initialt litteratur publicerad efter 2000. Denna begränsning fick senare utökas till att omfatta även forskning publicerad efter 1970 för att underlaget till kunskapsöversikten skulle bli fylligare. Primärt eftersöktes litteratur från Norden, Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Kanada, Holland, Tyskland och USA, som delar vissa likheter med svenska förhållanden.

Litteratursökningen på området och kunskapsöversikten resulterade i totalt 19 forskningsartiklar från Kanada och USA med varierande innehåll och relevans. Härutöver har viss svensk forskning identifierats. Bland dessa kan Barnombudsmannens rapport (2013) nämnas men också ett flertal Brå-rapporter som berör relevanta aspekter av detta område (se bilaga 1, Metod, för en detaljerad redovisning).

Disposition

Föreliggande rapport har disponerats på följande sätt. Inledningsvis presenteras i avsnittet *Regleringar av vårdnadshavares närvaro* de lagar och regleringar som gäller för vårdnadshavare i rättsprocessen. Efterkommande kapitel, *Tidigare forskning*, är en sammanställning av resultat från forskning på området.

Därefter följer det första resultatkapitlet: *Hur ofta närvarar vårdnadshavare i rättsprocessen?*, som besvarar uppdragets första frågeställning. Det andra resultatkapitlet, *Vårdnadshavares betydelse under förhör*, besvarar uppdragets andra frågeställning tillsammans med de tre därpå följande resultatkapitlen: *Vårdnadshavares betydelse under huvudförhandling*, *De professionellas syn på vårdnadshavares roll* och *Unga om föräldrars betydelse i rättsprocessen*. Rapporten avslutas med kapitlet *Diskussion*.

Regleringar om vårdnadshavares närvaro

Regleringar om vårdnadshavares närvaro och deltagande i rättsprocessen anges främst av lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) och rättegångsbalken (RB). LUL tillämpas då en misstänkt inte fyllt 21 år och RB:s regler gäller utöver den reglering som anges av LUL (se Bring & Diesen 2009). Förutom RB och LUL behandlas FN:s barnkonvention och polislagen.

LUL

Förundersökning och åtalsprövning

En central reglering i fråga om vårdnadshavares närvaro och roll i rättsprocessen för barn under 18 år är 5 § LUL. Här anges att vårdnadshavare (eller annan som svarar för den unges fostran) omedelbart ska underrättas om samt kallas till den unges förhör under förutsättning att det inte föreligger särskilda omständigheter som talar emot detta.

Syftet med regleringen är att informera vårdnadshavare om förundersökningen och ge dem möjlighet att ta ansvar för den unge. Kallelsen är inte tvingande och leder inte till sanktioner gentemot vårdnadshavare som inte infinner sig (prop. 1994/95:12 samt Bring & Diesen 2009).

Även om vårdnadshavaren kallas till förhör och inställer sig till detta innebär det inte att denne ska eller har rätt att närvara vid själva förhöret (beträffande närvaro, se 23 kap. 10 § RB).² Det kan enligt LUL finnas skäl att inte kalla vårdnadshavaren till förhör eller lämna vårdnadshavaren utanför förhöret. Detta kan ske om närvaron är till men för utredningen (exempelvis om förhör måste hållas omedelbart och vårdnadshavare inte kan nås) eller om det föreligger andra särskilda skäl, exempelvis att polisen kan befara att den unge blir mindre meddelsam om vårdnadshavaren närva-

² Undantag från den annars gällande sekretessen har gjorts i 35 kap. 10 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

rar, kollusionsfara³ samt om närvaron befaras kunna leda till fysisk bestraffning eller kränkande behandling (prop. 1994/95:12, Ds 2013:30 samt Bring & Diesen 2009). Enligt förundersökningskungörelsen (FUK) 17 § ska förhör vidare planeras och hållas på ett sätt som inte innebär att förhörspersonen tar skada och särskild hänsyn ska iakttas då förhör rör sexuallivet. Av ovannämnda skäl följer att den unge ska tillfrågas om sin inställning till vårdnadshavarens närvaro. 5 § LUL innebär alltså inte att vårdnadshavaren har rätt att närvara i förhørsrummet då den unge förhörs. Syftet med att kalla vårdnadshavare är i stället att ge dem: ”större kännedom om vad förundersökningen och lagföringsprocessen i övrigt innebär och själva ta ansvar för den unge” (Ds 2013:30, s. 104).

I 14 § LUL om kvarhållande anges vidare att om en person under 18 år blir gripen men ej anhålls får polismyndigheten hålla kvar barnet för att skyndsamt lämna över honom eller henne till föräldrar, annan vårdnadshavare, tjänsteman inom socialtjänsten eller annan lämplig vuxen person. Detta gäller dock endast om åklagaren funnit att den unge fortsatt ska betraktas som skäligen misstänkt i ärendet. För samma ändamål får polisen hålla kvar den unge om hen är skäligen misstänkt för brott och har medtagits till förhör.

Enligt § 18 ska den unge underrättas om beslut om åtalsunderlåtelse vid ett personligt möte med åklagaren inom två veckor efter det att beslutet har fattats. Den unges vårdnadshavare ska också kallas till detta möte om det inte föreligger särskilda skäl mot det.

Huvudförhandlingen

Vårdnadshavare nämns även i det avsnitt i LUL som berör rättegången. I 26 § anges att när åtal väcks mot en person under 18 år ska domstol underrätta vårdnadshavaren om åtalet och om tidpunkten för huvudförhandlingen om det inte finns särskilda skäl mot det. Om åtalet gäller brott för vilket fängelse kan följa, ska även vårdnadshavare höras i målet om det kan ske och om det inte finns särskilda skäl som hindrar. Även i de fall då rätten förordnar att ärendet ska handläggas bakom stängda dörrar får rätten medge att den tilltalades anhöriga närvarar vid handläggningen eftersom deras närvaro kan väntas bli till nytta. Även i RB 21 kap. 1 § anges att rätten ska höra den som har vårdnaden av barnet om det med hänsyn till brottets karaktär upplevs som nödvändigt. Vårdnadshavare kan också enligt denna bestämmelse föra den unges talan.

I LUL 30 b § anges att åklagaren i stället för att väcka talan även kan meddela om varning i de fall då den som dömts till exempelvis ungdomsvård bryter mot det som åligger denne. Varningen underrättas vid ett personligt möte dit även vårdnadshavare kallas om det inte föreligger särskilda skäl som hindrar deras närvaro.

³ Faran för att misstänkt undandröjer bevis, påverkar vittnen eller på annat sätt försvårar en brottsutredning

FN:s barnkonvention

Sverige ratificerade FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) år 1990. Barnkonventionen gäller inte som svensk lag. I stället har svenska lagar anpassats så att de överensstämmer med konventionen (SoU 2009:68).

Barnkonventionen innehåller fyra huvudprinciper (RättsPM 2013:7, se även UNICEF och Barnombudsmannen)⁴:

1. Alla barn har samma rättigheter och lika värde (artikel 2)
2. Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn (artikel 3)
3. Alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6)
4. Varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör honom eller henne. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12).

Utöver dessa fyra centrala artiklar kan också artikel 40 nämnas, där det anges att barn och unga som anklagas för brott eller som dömts för brott har rätt att behandlas på ett rättssäkert och respektfullt sätt. I artikel 5 anges att barnets föräldrar har huvudansvaret för barnets bästa, och i artikel 18 anges vidare att samhället ska bistå föräldrar som behöver stöd i ansvaret för barnets bästa.

Barnkonventionen om brottsutredningen

I artikel 40 anges också att ett barn ska ha rätt till en snabb rättegång och garanteras att omedelbart underrättas om anklagelser om brott. Det anses vidare lämpligt att den unges vårdnadshavare blir underrättade på ett sådant sätt att de kan förstå vad barnet misstänks för. Artikel 40 ger dock inte föräldrarna någon självständig rätt att bli informerade, eftersom information inte ska lämnas i de fall det strider mot barnets bästa, exempelvis om underrättande av misstanke medför att barnet riskerar att utsättas för påverkan, störning eller repressalier i hemmet. Enligt Åklagarmyndighetens tolkning av barnkonventionen är vårdnadshavares närvaro en rättighet för barnet, inte för föräldrarna (RättsPM 2013:7).

Om den unge är frihetsberövad ska möjlighet ges till att hålla kontakt med familjen, förutom i undantagsfall. Detta kan ske genom brevväxling eller besök. Sverige har tidigare fått kritik från Europarådet och FN gällande användningen av restriktioner då barn häktas.⁵

Barnkonventionen om huvudförhandlingen

I artikel 40 som reglerar hur en minderårig tilltalad ska behandlas under rättegång nämns inte vårdnadshavare. Men artikeln kan

⁴ Se www.unicef.se/barnkonventionen och www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen.

⁵ Se CPT/inf (2009) 34. Hemsida: www.cpt.coe.int/documents/swe/2009-34-inf-eng.htm. Hämtat 2014-04-16.

ändå vara värd att nämna då barnkonventionen framhåller vikten av att den unge förstår vad som sker eftersom han eller hon annars inte kan komma till tals och göra sin röst hörd.⁶ Huvudförhandlingen bör alltså anpassas så att barnet kan vara delaktigt och förstå rättsprocessen och sin dom (RättsPM 2013:7). Detta är också något som Brå återkommer till längre fram i diskussionen.

Solidariskt skadeståndsansvar

I prop. 2009/10:142 föreslogs en skärpning av föräldrars skadeståndsansvar i skadeståndslagen (1972:207). Förändringen, som trädde i kraft den första september 2010, medförde att vårdnadshavare försågs med ett så kallat principalansvar⁷ för den skadeståndsskyldighet som barnet ådrar sig. Detta ansvar omfattar både person- och saksador som barnet orsakat genom brott. Beloppet för det solidariska skadeståndsansvaret är begränsat till högst en femtedel av prisbasbeloppet för varje skadehändelse som barnet förorsakat.

Reformen motiverades av ett brottspreventivt syfte då regeringen pekade på att ungdomsbrottslighet är kopplad till ”föräldrars reaktioner när deras barn och ungdomar uppvisar ett beteende som strider mot grundläggande samlevnadsregler och normer” (Ds 2009:42, s. 44). Ett skärpt skadeståndsansvar ansågs tydliggöra vårdnadshavaren som huvudansvarig för att förmedla normer och värderingar till sina barn. Den nya skadeståndsgrunden syftade även till att komplettera det skadeståndsansvar som vårdnadshavare har till följd av bristande tillsyn.⁸

Polislagen

I polislagen omnämns vårdnadshavare endast i samband med tillfälliga omhändertaganden. Enligt 12 § ska polisen skyndsamt överlämna den unge till dennes vårdnadshavare, annan vårdnadshavare eller till socialnämnden i de fall att den unge anträffats och omhändertagits under förhållanden som innebär risk för den unges hälsa eller utveckling. Det skyndsamma överlämnandet gäller även efter förhör om den unge varit frihetsberövad.

⁶ Vilket skulle strida mot artikel 12 i Barnkonventionen och artikel 6 i Europakonventionen.

⁷ Med begreppet principalansvar avses ett skadeståndsansvar som någon har för en annan persons vållande.

⁸ Flera remissinstanser tillstyrkte regeringens förslag. Vissa remissinstanser menade emellertid att den preventiva effekten inte var underbyggd av empiriska fakta och att ett skärpt skadeståndsansvar främst skulle drabba socioekonomiskt svaga grupper.

Tidigare forskning

Brås genomgång av den tidigare forskningen på området visar, först och främst, att den vetenskapliga kunskapen synes vara mycket begränsad. Enligt de sökningar som gjorts har få studier fokuserat på vårdnadshavares roll och betydelse för rättsprocessen. Majoriteten av (den amerikanska) forskningen belyser hur vårdnadshavare uppmanar de unga att samarbeta med polisen, och ibland till priset av att de unga avstår från sin rättighet att inte tala med polisen om gärningen förrän de har en advokat närvarande (den så kallade Miranda-varningen, med vilken amerikansk polis upplyser anhållna personer om deras rättigheter). Två andra relevanta områden där unga lagöverträdares vårdnadshavare ingår är forskning kring riskfaktorer för ungas brottslighet samt vårdnadshavare som komponenter i ungas behandlingsprogram (se Socialstyrelsen 2008).

Vårdnadshavare närvarar relativt ofta men är sällan aktiva

Viss forskning har syftat till att undersöka i vilken utsträckning som vårdnadshavare närvarar i rättsprocessens olika delar, främst vid polisförhör och rättegång. I en kanadensisk studie av Broeking & Peterson-Badali (2010b) framkommer genom intervjuer med unga lagöverträdare att hälften av de unga uppgav att deras föräldrar hade en hög eller mellanhög närvaro i deras rättsprocess. Vårdnadshavare med hög närvaro kom ofta till polisstationen, diskuterade fallet med den unge, besökte eller talade med den unge i telefon om hen var frihetsberövad och kom till alla eller nästan alla förhandlingar i domstol. Föräldrar som rapporterades ha en mellanhög närvaro var engagerade i den unges rättsprocess, men deltog inte lika frekvent som vårdnadshavare med hög närvaro. En fjärdedel av de unga uppgav att deras föräldrar varit närvarande i mycket liten utsträckning (ett tillfälle), exempelvis genom att ha hämtat den unge från polisstationen eller varit med vid rättegången. En knapp tiondel av de intervjuade ungdomarna sade att ingen av deras föräldrar eller andra vuxna närvarade någon gång under

deras rättsprocess.⁹ I studien framkom även att en majoritet av ungdomarna inte heller önskade att deras vårdnadshavare skulle närvara vid polisförhören och de inte uppfattade att vårdnadshavaren hade en funktion att fylla.

Broeking & Peterson-Badali (2010a) har också särskilt studerat närvaron i domstolsförhandlingar, och visar att deltagandet bland vårdnadshavare var drygt 90 procent vid häktningsförhandlingar medan närvaron var något lägre, två tredjedelar, i samband med huvudförhandlingar ("sentencing hearings").

I Broeking & Peterson-Badali (2010a) rapporteras att föräldrarna sällan samspelar med vare sig rätten eller den unge. Vid de fåtal tillfällen som de yttrade sig till rätten begränsade det sig till praktiska kommentarer, exempelvis att boka ett annat datum för rättegång. Föräldrarna uppges vara något mer aktiva i häktningsförhandlingar, men aktiviteten beskrivs generellt som mycket låg. I mindre än en fjärdedel av observationerna samspelade föräldern med barnet (exempelvis fysisk beröring mellan barn-förälder) eller dennes advokat. Liknande resultat redovisas i en annan kanadensisk studie av Varma (2007). Även om vårdnadshavare (80 procent mödrar och 20 procent fäder) närvarade vid närmare 60 procent av huvudförhandlingarna var det ovanligt att de yttrade sig.

Hinder för vårdnadshavarens roll

Tidigare forskning behandlar också hinder för att föräldrar och andra vårdnadshavare ska kunna spela den roll de bör ha enligt representanter inom rättsväsendet. Det kanadensiska rättssystemet önskar att vårdnadshavare tar ett aktivt föräldraansvar för den unges moraliska fostran och att föräldrarna ställer sig bakom rättens beslut genom att ta avstånd från den unges brottsliga handlingar. Hälften av rättsväsendets representanter som tillfrågats ("officials": polis, domare och frivårdsövervakare) i Broeking & Peterson-Badalis studie (2010a) oroade sig för att föräldrar inte förstod sin roll och för att de saknar kunskap och information om den juridiska processen, vilket förhindrar dem att uppfylla sin roll. Många menade också att föräldrar hindras att aktivt delta i sina ungas rättsprocesser på grund av att de ofta saknar ekonomiska och andra resurser ("structural resources") samt att de inte får tillräckligt stöd från myndigheter. Föräldrars bristande kunskap om polisens arbete påvisas även av Woolard & Cleary m.fl. (2008), som funnit att både föräldrar och unga sällan förstår vad polisförhör innebär eller vad polisen får respektive inte får säga eller göra. Forskarna fann i studien också något som de beskriver som en övertro på polisens godhet.

⁹ Ytterligare en femtedel uppgav att deras vårdnadshavare varit med vid två tillfällen under deras rättsprocess.

En ytterligare studie behandlar föräldrars reaktion på nyheten om att deras barn har häktats eller anhållits (Church & MacNeil m.fl. 2009). De vanligaste initiala reaktionerna bland föräldrar i denna amerikanska studie var känslor av maktlöshet, förvirring och frustration över att de inte fick några tydliga instruktioner om vad som skulle hända härnäst eller information om hur deras barn behandlades som frihetsberövade. Trots ilska och frustration upp-gav föräldrarna ändå att de trodde att rättssystemet var rättvist mot deras barn. Forskningen belyser också att det finns föräldrar som ser rättssystemet som en slags temporär vårdnadshavare som kan avlasta föräldern i uppfostraransvaret.

Woolard & Cleary (2008) menar att föräldrars roll som stöd-jande i rättsprocessen är komplicerad. Inte alla föräldrar vet hur de ska, eller kan, vara delaktiga i sina barns rättsprocess på ett för den unge och rättsväsendet lämpligt sätt. Vårdnadshavare kan exempelvis ha motstridiga mål för den unges rättsprocess i fråga om straff och rehabilitering. Förutom att hjälpa sitt barn under rätts-processen kan föräldrar även vilja upprätta lugn i hemmet genom att låta en annan instans ta hand om den unge och korrigera den-nes beteenden (se även Farber 2004). Vårdnadshavare kan även uppfatta att resurser som annars inte skulle vara tillgängliga för dem frigörs genom barnets kontakt med rättsväsendet (Church & MacNeil m.fl. 2009).

Betydelse för påföljden och rättssäkerheten

Föräldrars deltagande i sina barns rättsprocesser kan enligt tidi-gare forskning också få konsekvenser för rättsens beslut i påföljds-frågan. Kanadensisk polis uppger att unga som haft deltagande föräldrar i högre utsträckning släpps tidigare från polisstation eller vid frihetsberövanden än unga vilkas föräldrar inte närvarat (Broeking & Peterson-Badali 2010a). I samma studie menar en majo-ritet av de intervjuade representanterna från rättsväsendet att för-äldrars deltagande även medförde bättre förutsättningar för den unge i form av mindre ingripande påföljder, med hänvisning till att föräldrarnas närvaro tydde på goda hemförhållanden och stöd från familjen. Detta påvisas även i en studie av Varma (2007), där vårdnadshavare som fick möjlighet att och kunde redogöra för hur de planerat att stödja den unge, påverkade rättsens beslut påtagligt.

Föräldrars närvaro och deltagande uppges emellertid inte en-bart inverka positivt på den unge. Vårdnadshavare kan exempelvis pressa barnen till beslut som strider mot deras intressen. Föräldrars negativa attityd mot rätten anges också kunna påverka den unges påföljd i skärpande riktning (Broeking & Peterson-Badali 2010a).

Att vårdnadshavare kan ha en negativ inverkan för den unge påpekas även av Farber (2004). En arg eller upprörd vårdnads-havare som insisterar på att den unge ska samarbeta med polisen

kan enligt forskarna i vissa fall utgöra ett större hot mot den unges juridiska rättigheter och intressen än en enskild polis som uppmanar den unge att samarbeta med hänvisning till att det ligger i den unges intresse.

Sanborn (1995) genomförde en intervjustudie om 100 intervjuer med olika personalgrupper i tre amerikanska ungdomsdomstolar ("juvenile courts"). Enligt den intervjuade personalen handlar konflikter mellan vårdnadshavare och ungdomar vanligen om att vårdnadshavaren önskar att den unge döms och placeras utanför hemmet. Ett annat exempel är att den unge pressas att frånga sina rättigheter eller avsäger sig en försvarare. Konfliktsituationer av detta slag kan således påverka den unges rättssäkerhet negativt, i synnerhet då den unge saknar kunskap om sina juridiska rättigheter (se även Grisso & Pomicter 1977).

Tecken på regionala och socio-ekonomiska skillnader

Sanborn (1995) redovisar i sin studie de förväntningar som finns bland professionella inom det amerikanska rättsväsendet på hur vårdnadshavare bör agera. Framför allt önskar man att vårdnadshavare medverkar till samarbete och öppenhet, det vill säga att den unge fritt berättar om det som hänt. Sanborn menar dock att denna roll kan ställa vårdnadshavare inför ett val mellan att stödja *antingen* ungdomen *eller* rättsväsendet, så till vida att samarbete och öppenhet gentemot rättsväsendet kan medverka till att den unge ställs inför rätta och döms.

Sanborns intervjuer pekar vidare mot regionala och socio-ekonomiska skillnader i vårdnadshavares agerande. Resurssvaga vårdnadshavare i storstadsområden påverkade sina barns juridiska position på sätt som oftare ledde till ingripande åtgärder. Resursstarka vårdnadshavare utanför storstäderna kunde däremot agera på ett, enligt respondenterna, adekvat sätt i stora delar av rättsprocessen, vilket bidrog till att de oftare hjälpte sina barn att undgå ingripande åtgärder.

Stora skillnader fanns också i domstolspersonalens uppfattning om i vilken utsträckning som vårdnadshavare agerar på ett positivt och hjälpsamt sätt. Enligt personal i domstolar var samarbetande vårdnadshavare ("assisting parents") mångdubbelt vanligare utanför storstadsområdena, främst genom att föräldrar oftare ställde sig bakom domstolens beslut, medgav att den unge behövde hjälp/vård, ordnade med hjälp och stöd till den unge samt själva medverkade i behandlingsprogram.

Svenska studier

Barnombudsmannen (BO) har, i studien *Från Insidan*, intervjuat frihetsberövade unga om deras upplevelser i arrest och häkte

(2013). Av betydelse för föreliggande rapport är att de ungas berättelser vittnar om brist på information. Ibland har föräldrarna inte informerats om varför deras barn hämtats, anhållits, häktats eller att deras barn släppts från arresten. Det framkommer också att det tar lång tid att ordna så att föräldrar får besöka sina barn under häktningstiden.

I Brås rapport *Barn som begått brott* (2008:11) undersöktes socialtjänstens och polisens åtgärder beträffande barn (under 15 år) som begått brott. I rapporten redovisas att polisen, även om de i första hand riktar sig direkt till barnet, ibland även skapar allianser med den närvarande föräldern för att markera att de gemensamt tar avstånd från barnets brottsliga handling. Vidare involverades föräldrarna i de sociala frågorna kring den unge.

I rapporten *Sju unga om sin rättsprocess* (Brå 2002:18) diskuteras huruvida de unga förstår det språk som talas i rätten, om de förstår vilken påföljd de fått och varför. Flera av de intervjuade ungdomarna uppgav att de inte alltid förstod vad som hände eller vad som sades under rättegången och att de därför inte alltid förstått innebörden av sin påföljd. Liknande resultat framkommer även i en Brå-rapport där domstolars bemötande av tilltalade, målsägande och vittnen studerats (Brå 2013:11).

I en av Brå ännu inte publicerad utvärdering av lagändringar gällande barn under 15 år som begår brott framkommer, utifrån en granskning av förundersökningsprotokoll, att vårdnadshavare närvarar vid 7 av 10 förhör med misstänkta barn. Denna utvärdering är en upprepning av en tidigare rapport, *Barn som begår brott* (Brå 2007:16), och redovisar samma resultat gällande vårdnadshavares närvaro under förhör, liksom anledningarna till deras frånvaro, exempelvis att de inte haft möjlighet att närvara eller att den unge varit omhändertagen och placerad på annan ort.

Hur ofta närvarar vårdnadshavare i rättsprocessen?

Kartläggningen av vårdnadshavares närvaro i rättsprocessen har koncentrerats till två centrala situationer: polisförhör och huvudförhandling. Det bör samtidigt påpekas att vårdnadshavare har kontakter med rättsväsendet även vid andra tillfällen än dessa. Det är exempelvis inte ovanligt att vårdnadshavare kontaktar polisens utredare för att få svar på frågor såväl om utredningen som om hjälp och stöd kring de problem som den unge uppfattas ha. Det förekommer också kontakter mellan vårdnadshavare och den unges försvarare, vanligtvis i samband med polisförhör och strax före den huvudförhandling som efter åtalsbeslut kan följa på polisutredningen.

Polisförhöret

Inför förhör med misstänkt ska polisen underrätta den unges vårdnadshavare. Det kan ske genom att polisens utredare ringer och/eller skickar en kallelse. I denna kontakt ges typmässigt information om tid och plats för förhör, vad den unge misstänks för, att de har rätt till en försvarare och att en sådan kan utses av tingsrätten. Om familjen önskar en försvarare till den unge ombeds de att kontakta polisen som kan administrera detta.

Graden av och kvaliteten i informationen kan dock variera. Vissa variationer är att förvänta eftersom förutsättningarna för att ge information kan se olika ut från fall till fall. Men det framgår också av Brås intervjuer med de professionella att det saknas samtycke om vad som ska ingå i informationen och hur den ska ges till vårdnadshavare.

I detta avsnitt presenteras resultat från polisens förundersökningsprotokoll och från enkäten. Förundersökningsmaterialet redovisas uppdelat på länsnivå medan enkäten redovisas utifrån yrkesprofession samt de professionellas egna uppgifter om huru-

vida de arbetar i en storstad, en mellanstor stad respektive på landsbygden.

Vårdnadshavare närvarar i drygt vartannat första förhör

Enligt de studerade förundersökningsprotokollen har åtminstone en vårdnadshavare närvarat i 52 procent av de första förhör som hållits i de ingående ärendena (i 222 av 428 studerade förundersökningsprotokoll).

Att vårdnadshavare enligt polisens förundersökningsprotokoll närvarar i drygt hälften av de första förhören är emellertid en underskattning. Underskattningen beror dels på att närvaron inte alltid registreras, dels på att föräldrar ibland registreras som förhörsvittne. Det sistnämnda medför att det inte går att uttala sig om att det faktiskt är en vårdnadshavare som närvarat eller om det är en annan person. Med anledning av dessa brister har Brå även undersökt närvaron med hjälp av de professionellas skattningar.¹⁰

I enkäten har de professionella fått besvara frågan genom att ange närvaron av vårdnadshavare vid den unges första polisförhör i sina fem senaste ungdomsärenden. Sammantaget visar svaren från poliser, advokater och socialtjänsthandläggare att vårdnadshavare i genomsnitt närvarar vid drygt 60 procent av den unges första polisförhör.

Jämfört med den samlade bilden från de tillfrågade professionerna uppger polisens ungdomsutredare att vårdnadshavare närvarar vid det första förhöret i något högre utsträckning (i genomsnitt 70 procent av deras fem senaste ungdomsärenden). Advokaternas och socialtjänsthandläggarnas skattningar av närvaron är något lägre respektive i nivå med genomsnittet för samtliga yrkesgrupper.¹¹

Av förundersökningsmaterialet framgår också att vårdnadshavare närvarar något oftare då den misstänkta är en flicka (60 procent jämfört med 50 procent i förhören med pojkar).

Mot denna bakgrund är det rimligt att anta att vårdnadshavare närvarar vid i vart fall hälften, men samtidigt inte vid fler än två tredjedelar, av de första polisförhören. Denna uppskattning baseras på ett genomsnitt i fem strategiskt utvalda län och torde spegla övriga delar av landet relativt väl.

¹⁰ Skattningen bygger på de professionellas bedömningar av vårdnadshavares närvaro i det första förhöret med den unge baserat på deras fem senaste ungdomsärenden. Detta möjliggör såväl underskattningar som överskattningar av den faktiska närvaron.

¹¹ Advokaterna uppgav att deras egen närvaro uppgick till i genomsnitt 60 procent av deras fem senaste ungdomsärenden och socialtjänsten skattade sin närvaro till 65 procent av deras fem senaste ungdomsärenden. Dessa bedömningar av yrkesgruppernas närvaro ligger högre än vad som framgår av polisens dokumentation. Enligt polisens dokumentation närvarar advokater i 40 procent och socialtjänsthandläggare i 18 procent av de första förhören.

Regionala skillnader i vårdnadshavares närvaro

Vid en analys av förundersökningsprotokollen framgår tydliga skillnader mellan länen vad gäller vårdnadshavares närvaro. Högst andel närvarande vårdnadshavare i det första förhøret påträffas i Halland (63 procent) och Östergötland (62 procent), medan närvaron är väsentligt lägre i Skåne (46 procent) och Norrbotten (40 procent). I Stockholm närvarar vårdnadshavare i 56 procent av fallen.

Den enkät som besvarats av professionella i dessa län möjliggör en mer detaljerad analys. Här har varje enskild respondent själv angett om hen huvudsakligen är verksam i en storstad, i en mellanstor stad eller på landsbygden (även om man arbetar i exempelvis Stockholms län kan enskilda professionella arbeta i områden som inte är att betrakta som storstad). I detta material framkommer signifikanta skillnader mellan storstadsområden å ena sidan och mellan stora städer och landsbygden å den andra: i storstäderna uppger fler poliser att vårdnadshavare sällan närvarar i förhör än vad poliser som arbetar i mellanstora städer eller på landsbygden gör.

Att det förekommer skillnader i vårdnadshavares närvaro mellan olika länspolismyndigheter kan ha flera förklaringar. Exempelvis kan geografiska omständigheter skapa olikartade förutsättningar, lika väl som att olika länspolismyndigheter värderar vårdnadshavares närvaro olika beroende på vad man uppfattar vara polisens primära målsättning (till exempel ett "ungdomsperspektiv" eller "lagföringsperspektiv"). Skillnader mellan storstäder å ena sidan och mellan stora städer och landsbygd å andra sidan kan också enligt de professionella kopplas samman med olika grader av social kontroll och familjaritet mellan rättsväsendets representanter och de berörda ungdomarna och deras vårdnadshavare.

Avtagande närvaro i efterkommande förhör

Analysen av förundersökningsmaterialet visar att vårdnadshavares närvaro tenderar att sjunka från det första förhøret i takt med ytterligare förhör i samma ärende. Vårdnadshavare närvarar i över hälften av de första förhøren, och närvaron sjunker sedan till cirka 40 procent i det andra förhøret och därefter till en fjärdedel vid det tredje.

De professionellas skattningar av vårdnadshavares närvaro vid efterkommande förhör visar liknande resultat. Den sammantagna analysen av professionellas bedömningar i enkäten visar att vårdnadshavare närvarar vid efterkommande förhör vid i genomsnitt 56 procent av deras fem senaste ungdomsärenden. Bland yrkesgrupperna varierar dock den uppskattade närvaron mellan 50 och 70 procent. Att närvaron bedöms som högre av de professionella (jämfört med närvaron enligt polisens dokumentation i förundersökningsprotokollen) stöds av de intervjuer som Brå genomfört.

En försiktig uppskattning är att vårdnadshavare närvarar i närmare hälften av efterkommande förhör och att närvaron minskar i takt med ytterligare förhör. Detta ligger också i linje med uppfattningen bland professionella att närvaron snarare minskar än ökar allteftersom utredningen fortgår.

Oftast mödrar som närvarar

Enligt de studerade förundersökningsprotokollen är det mödrarna som närvarar oftast. Modern var den unges närvarande vårdnadshavare i drygt hälften av de 428 första förhören som analyserades. Näst vanligast är att fadern närvarar (drygt en fjärdedel). Att båda föräldrarna (mor och far) närvarar är ovanligt. Detta förekommer endast i en tiondel av de första förhör som hålls då åtminstone en vårdnadshavare närvarar. Att andra släktingar eller personal vid ungdomsboenden närvarar är än mer ovanligt.

Vanliga orsaker till föräldrars frånvaro

Såväl i enkäter som i intervjuer framgår flera skäl till varför vårdnadshavare inte närvarar. I enkäten har poliser fått rangordna orsaker till varför vårdnadshavare inte deltar under förhör med sina barn. Nedan anges orsakerna i fallande ordning:

- Vårdnadshavaren kan inte närvara av praktiska skäl.
- Vårdnadshavaren vill inte närvara.
- Den unge vill inte att vårdnadshavaren ska närvara.
- Särskilda skäl föreligger – vårdnadshavaren får inte delta.
- Förhör är påkallat och vårdnadshavaren kan inte inväntas.
- Vårdnadshavaren kan inte nås.

Särskilda skäl kan enligt intervjuade poliser vara att det brott som den unge begått är av särskilt känslig karaktär och att vårdnadshavares närvaro därför kan hämma den unges berättelse påtagligt eller att barnet och dennes förälder begått brott tillsammans. I enkäten framkommer även att särskilda skäl kan åberopas då en vårdnadshavare försöker skydda den unge genom att undanröja bevis eller då föräldrarna ligger i skilsmässa och har stora samarbetsvärigheter.

En advokat utvecklar resonemanget om hur det kan se ut då en vårdnadshavare försöker skydda eller städa upp efter den unge och därmed föranleda åberopande av särskilda skäl:

Ibland intar vårdnadshavaren rollen som "försvarare" för sitt barn, vilket i längden knappast bidrar till att den unge undviker återfall i brott. Vårdnadshavarens "försvararbete" riskerar bara att försätta den unge än mer i en position där denne skyller ifrån sig och inte tar ansvar för vad som hänt.

Ytterligare en anledning till frånvaro som lyfts fram i Brås intervjuer med poliser är bristande språkkunskaper. Polisen har nämligen inte skyldighet att anlita tolk inkom för vårdnadshavare. Vårdnadshavare som inte behärskar det svenska språket kan enligt poliser därför välja att inte närvara vid förhör.

Här kan det tilläggas att frånvaron av tolk till vårdnadshavare hänvisar denne till den unges normalt sett mer begränsade förståelse av förhöret (och huvudförhandlingen). Detta kan i sin tur försvåra för vårdnadshavaren att erbjuda den unge stöd och hjälp.

Vårdnadshavares närvaro påverkas även av var och när förhöret hålls och den unges brottsaktivitet

Av förundersökningarna framgår att andelen närvarande vårdnadshavare är som högst då förhör sker på polisstation (63 procent). Då förhör sker i arrest, på brottsplats eller annan plats närvarar vårdnadshavare i betydligt mindre utsträckning (en tredjedel).

I intervjuer med poliser framkommer också att det är ovanligare att vårdnadshavare närvarar vid förhör som hålls i nära anslutning till brottet (exempelvis nattetid). Socialtjänsthandläggare berättar också i intervjuer att det kan vara svårare för vårdnadshavare att närvara då förhör sker på arbetstid eller sent på kvällen, eftersom unga misstänkta kan ha yngre syskon som vårdnadshavaren inte kan lämna ensamma.

En ytterligare anledning till att (vissa) vårdnadshavare inte närvarar kan hänga samman med en ”utmattning” som kan uppstå till följd av att den unge blir föremål för upprepade rättsprocesser.

Polis: Sen kan jag känna, ... om man har den här ungdomen som är inne i ett beteende som kommer ofta, att det sker mycket under kort tid, att föräldrar till slut kanske inte orkar.

Att vissa vårdnadshavare upplever en utmattning efter flertaliga polisutredningar och andra myndighetskontakter, kan också förklara varför andelen närvarande vårdnadshavare generellt sett sjunker i takt med antalet förhör som hålls med den unge i enskilda utredningar. Detta ligger också i linje med ett resultat från intervjuer med professionella då Brå frågat varför andelen frånvarande vårdnadshavare är högre vid allvarligare egendomsbrott jämfört med andra egendomsbrott och personbrott.¹² Professionella inom olika yrkesgrupper framför nämligen att unga som misstänks för allvarligare egendomsbrott tenderar att misstänkas för fler brott än andra unga och därmed kanske vara mer ”allmänproblematiska”, det vill säga skapa mer oro och därmed utmattning hos föräldrarna.

Ett tecken på utmattning hos vårdnadshavare kan även ses i att vårdnadshavares närvaro är högre bland yngre (15 år) än bland

¹² Vid allvarligare egendomsbrott närvarar vårdnadshavare vid endast en tredjedel av de första polisförhören, medan det vid lindrigare slag av egendomsbrott är närmare dubbelt så vanligt (två tredjedelar) med vårdnadshavarens närvaro. Vid personbrott närvarar vårdnadshavare vid drygt hälften av de första polisförhören.

äldre ungdomar (17 år). Detta framkommer i intervjuer med representanter för flera professioner och framgår även av förundersökningsprotokollen. Här framgår att vårdnadshavares närvaro sjunker från två tredjedelar då den unge är 15 år till under hälften då den unge är 17 år.

I nära anslutning till denna förklaring framkommer även i intervjuerna med professionella att vårdnadshavare till unga som misstänks för brott, och i synnerhet upprepade brott, ofta har en mindre gynnsam socio-ekonomisk situation än andra (se exempelvis Brå 2011:21). Det medför att dessa vårdnadshavare ofta har ett stort antal kontakter med olika myndigheter och att ytterligare möten med polisen till slut blir dem övermäktiga.

Socialtjänsthandläggare: Många av de här föräldrarna är ju vana att springa på möten. Så de är ju trötta på att springa på "soc-möten", polismöten, skolmöten och fritidsgården. Och nu blir det ett möte till. Så kanske man förstår dem ...

Huvudförhandlingen

Inför huvudförhandlingen skickar domstolen en kallelse till vårdnadshavaren och den unge. Kallelsen innehåller vanligtvis information om tid och plats, vilket brott som kommer att behandlas under förhandlingen, att vårdnadshavaren kan komma att höras om sitt barns situation och att de ska meddela domstolen om eventuella förhinder. I kallelsen framgår även kontaktuppgifter till försvararen samt information om att föräldrarna kan få ersättning för förlorad arbetsinkomst eller kostnader som de har med anledning av huvudförhandlingen. Utöver detta anges var de kan läsa om hur en rättegång går till.

I avsnittet presenteras både resultat från enkäten och från de intervjuer med professionella som Brå genomfört.

Vårdnadshavares närvaro högre vid huvudförhandlingen

De yrkesgrupper som främst möter unga i huvudförhandlingssituationen uppger att vårdnadshavares deltagande är högt. Sammantaget visar enkätsvaren att domare och advokater uppskattar att det i närmare fyra av deras fem senaste ungdomsmål varit åtminstone en vårdnadshavare närvarande under huvudförhandlingen. Advokaternas skattning ligger något högre (cirka 80 procent) medan domarnas skattning är något lägre (två tredjedelar).¹³ En advokat förklarar den högre närvaron i en intervju på följande sätt:

¹³ Att advokaterna uppskattar vårdnadshavares närvaro som högre än domare kan eventuellt hänföras till att de har närmare kontakt med den unge och dennes vårdnadshavare och därför uppfattar dem som mer närvarande.

Jag kan tänka att det väger lite tyngre om man får en kallelse till domstolen ... att man känner: ”Oj, bit måste jag ändå gå”.

I intervjuerna uppger domare och advokater att vårdnadshavare som närvarat vid polisförhör i regel närvarar även vid huvudförhandling, medan de som inte närvarat i efterkommande förhör sällan kommer till huvudförhandlingen.

Praktiska hinder en vanlig orsak till frånvaro även vid huvudförhandling

Både domare och advokater framhåller att en av de främsta orsakerna till vårdnadshavares frånvaro vid rättegångar är praktiska hinder. Praktiska hinder kan, som tidigare nämnts, röra sig om att vårdnadshavare har ett arbete de inte kan eller vågar ta ledigt från eller att de måste ta hand om den misstänktes syskon.

Andra vanliga anledningar till frånvaro är att barn inte vill att deras vårdnadshavare ska närvara eller okunskap om rättssystemet. En advokat berättar:

Jag upplever att de flesta föräldrar går med sina ungdomar till huvudförhandlingen. Om inte är det min uppfattning att den unge inte vill att de ska vara med. Någon enstaka gång kanske de inte vill, och då är det oftast så att den unge varit där flera gånger tidigare.

En av domarna utvecklar resonemanget om okunskap:

Jag föreställer mig att språkförbistring, ren okunskap om rättssystemet, osäkerhet inför myndigheter och liknande kan spela in. Risker att bli igenkänd och att man skäms för att ens barn är tilltalad tror jag också kan förekomma.

Vårdnadshavarens betydelse under förhör

I detta kapitel analyseras vårdnadshavares betydelse för förhöret. Eftersom vårdnadshavare kan tänkas ha betydelse för förhörssituationen på flera sätt, har Brå i enkäten riktat en rad påståenden till professionella om vårdnadshavarens betydelse för förhörssituationen där de ombeds ange i vilken mån de instämmer med påståendena.

De påståenden som valts ut har sin huvudsakliga grund i den tidigare forskningen på området. Vissa frågeställningar har dock föreslagits i samråd med professionella i samband med Brås pilotenkäter inom ramen för denna studie (se bilaga 1, Metod).

Bilden som ges av vårdnadshavares betydelse under rättsprocessen baseras på såväl enkäter som intervjuer. Det ska redan här påpekas att det förekommer relativt stora skillnader mellan yrkesgrupperna i vissa frågor. Detta kan åtminstone delvis förstås som en effekt av att de olika professionerna har förväntningar på varandra som inte alltid stämmer överens med deras arbetsuppgifter. En ytterligare förklaring kan vara att de professionellas uppfattningar och bedömningar påverkas av deras yrkesmässiga infallsvinklar. Det förekommer även regionala skillnader i svaren på vissa av enkätens frågor vilket också kommer att redovisas i detta kapitel.

Som en inledning till den följande resultatredovisningen kan det vara lämpligt att återkoppla till syftet med vårdnadshavares närvaro enligt gällande lagar och regleringar, nämligen: att stimulera vårdnadshavares medverkan i sina barns rättsprocesser för att öka deras kunskap om förundersökningen och lagföringsprocessen och därmed öka förmågan att ta ansvar för den unge och på så sätt bidra till att minska risken för återfallsbrottslighet (Ds:2013:30).

De flesta är positiva till vårdnadshavares närvaro

Även om detta kapitel avser att belysa vårdnadshavares betydelse under polisförhör bör det påpekas att professionella generellt sett är positivt inställda till vårdnadshavares närvaro vid såväl polis-

förhör som huvudförhandling. Som framgår av tabell 1 uppger mer än hälften av samtliga svarande en positiv inställning.

Bland advokater och poliser är det dock en lägre andel som är positivt inställda till vårdnadshavares närvaro i rättsprocessen generellt sett. Tabellen visar att det skiljer närmare 30 procentenheter mellan yrkesgrupperna.

Tabell 1. Yrkesgruppernas inställning till vårdnadshavares närvaro i rättsprocessen. Andel i procent.¹⁴

	Polis (n = 103)	Advokat (n = 159)	Socialtjänst (n = 121)	Domare (n = 172)
Negativt inställd	16	14	5	2
Varken positiv eller negativ	34	31	15	17
Positivt inställd	50	55	80	81

Poliser och advokater är mer negativa till vårdnadshavares närvaro vid förhör än domare och socialtjänsthandläggare

Även om de professionella generellt sett är relativt positiva framkommer, såväl i enkäten som i intervjuer, att vårdnadshavares närvaro inte är okomplicerad och innehåller vissa negativa aspekter för både den unge och rättsprocessen. Analysen tyder på att de negativa aspekterna är mer framträdande i polisförhöret än i huvudförhandlingen. En möjlig förklaring till de skillnader som redovisas i tabell 1 kan vara att vårdnadshavare påverkar polisens och advokaters arbetssituation på ett mer påtagligt sätt än övriga yrkesgruppers.¹⁵

En kompletterande förklaring kan vara att vårdnadshavares närvaro vid polisförhör i vissa avseenden skiljer sig från närvaron vid huvudförhandling. Exempelvis kan, som vissa advokater och domare nämner i intervjuerna, vårdnadshavarens inledande reaktioner och ännu obesvarade frågor vid polisförhöret ha lagt sig vid tiden för huvudförhandlingen.

Att de unga känner olika grader av tveksamhet inför att berätta om det som hänt för sina föräldrar är också något som påpekas ofta av poliser. Två poliser skriver i enkäten:

¹⁴ Svartalternativen har utgjorts av en femgradig skala där "1" motsvarar mycket negativt och "5" mycket positivt. Kategorin negativt inställd representerar respondenternas svar "1" och "2". De som angett värde "3" har kategoriserats som varken positiva eller negativa. Slutligen har de som svarat "4" eller "5" kategoriserats som positivt inställda.

¹⁵ Det är en vanlig uppfattning bland samtliga professioner att vårdnadshavare är mer passiva under huvudförhandling än vid polisförhör och därmed inte påverkar denna del av rättsprocessen i samma utsträckning. Till skillnad från för polis och advokater innebär förhörsituationen en informationskälla för socialtjänsthandläggare. Händelser som kan utgöra ett problem för en polis eller för en advokat kan för en socialtjänsthandläggare snarare utgöra en värdefull informationskälla inför ett eventuellt yttrande eller utredning.

Ofta tycker ungdomen att det är jobbigt att prata när mor/far är med då de inte alltid berättat hela sanningen om sin egen roll i händelsen. Att göra sin förälder besviken är värre än att erkänna delaktighet. Föräldrarnas starka tro att barnet inte har gjort något hindrar sanningen från att komma fram. En lättnad uppstår ofta när de kan prata fritt.

Liknande synpunkter framkommer även i intervjuerna med advokater. Här lyfts också fram att vårdnadshavares upprördhet kan ha en negativ effekt på den unges talförhet:

Ibland kan närvarande vårdnadshavare ha en negativ inverkan på den unge till exempel genom att vara upprörda och ifrågasättande såväl mot den unge som mot rättssystemet.

Poliser i storstadsområden oftare negativa till vårdnadshavares närvaro än andra poliser

Vid sidan av de skillnader som förekommer mellan olika professioner i attityder till vårdnadshavares närvaro som redovisats ovan finns även regionala skillnader, framför allt bland poliser (se tabell 2).¹⁶

Tabell 2. Polisens inställning till vårdnadshavares närvaro fördelat på storstad, mellanstor stad och landsbygd. Andel i procent.

	Storstad (n = 53)	Mellanstor stad & landsbygd (n = 49)
Negativt inställd	23	8
Varken positiv eller negativ	39	27
Positivt inställd	38	65

Att poliser i storstäder mera sällan är positiva till vårdnadshavares närvaro ligger i linje med internationell forskning. Sanborn (1995) har kopplat detta till att vårdnadshavare i storstäder oftare agerar på ett för den unge och rättsväsendet ogynnsamt sätt. Det är inte möjligt att dra några sådana slutsatser i den föreliggande studien. Resultaten talar möjligen för att vårdnadshavare i storstäder något oftare kan såväl ”försvara” den unge som utöva en stark påverkan på den unge att erkänna de handlingar som brottsmisstanken gäller.

Gärna före och efter polisförhör, men helst inte under

Representanterna för de olika professionerna är ense om att det är viktigt att föräldrar närvarar vid huvudförhandlingen. Men man är också ense om att närvaron vid polisförhör är en avvägning som behöver göras i varje enskilt fall. Många professionella menar till

¹⁶ Samma tendens till mer negativa attityder till vårdnadshavares närvaro finns också bland advokater, även om skillnaderna här inte är signifikanta.

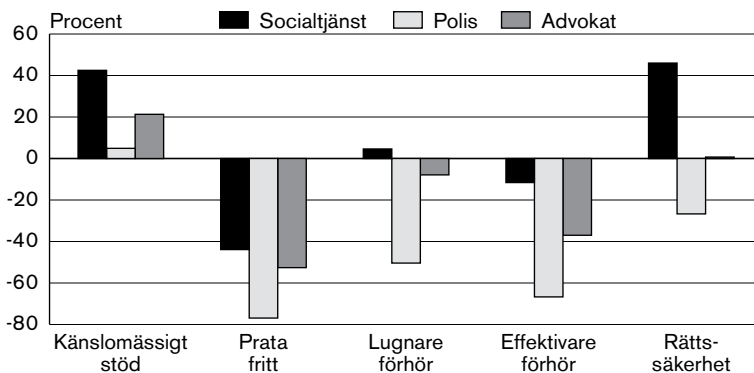
och med att det vore önskvärt att vårdnadshavare närvarar före och efter, men inte under, själva förhöret. De anser att nyttan med att låta vårdnadshavare närvara under förhör är alltför liten i förhållande till den skada som vårdnadshavare kan orsaka.

Den huvudsakliga anledningen till att många professionella är reserverade till att vårdnadshavare alltid ska närvara vid polisförhör är att närvaron kan påverka den unge negativt. Denna negativa påverkan handlar enligt de professionella främst om att den unge talar mindre fritt och blir mindre benägen att ta ansvar för den brottsliga handlingen.

Huvudsakligen negativa effekter på polisförhöret

Som framgår av diagram 1 uppger flertalet professionella att vårdnadshavaren påverkar förhöret negativt. Det gäller särskilt poliser som genomgående är mer negativa än advokater och socialtjänsthandläggare. Till skillnad från de två andra yrkesgrupperna ser dock socialtjänsthandläggare huvudsakligen positiva effekter av vårdnadshavares närvaro på polisförhören med unga (som i tre av sex påståenden uppger positiva effekter).

Diagram 1. Yrkesgruppernas uppfattning om vårdnadshavares betydelse vid förhör i fem olika avseenden. Balansmätt.¹⁷ Andel i procent.

Känslomässigt stöd: den unge får känslomässigt stöd och trygghet.

Berätta fritt: den unge pratar mer fritt då vårdnadshavare närvarar.

Lugnare: förhörssituationen blir lugnare då vårdnadshavare närvarar.

Effektivare: förhöret blir mer effektivt då vårdnadshavare närvarar.

Rättssäkerhet: den unges rättssäkerhet ökar då vårdnadshavare närvarar.

¹⁷ Balansmättet redovisar skillnaden mellan andelen svarande som angett instämmer ej och andelen som svarat att de instämmer helt med påståendet på en tregradig skala. Av balansmättet framgår inte andelen som angett det neutrala mittenalternativet "instämmer delvis". För att komplettera diagram 1 anges andelen som använt detta svarsalternativ i fotnoter.

Samtliga professioner är i huvudsak negativt inställda till påståendet att unga talar mer fritt då deras föräldrar närvarar.¹⁸ De professionella är också oftare negativt inställda till att förhöret blir mer effektivt då vårdnadshavare närvarar.¹⁹ Härutöver uppger poliser och advokater att förhören inte heller blir lugnare då vårdnadshavare närvarar, vilket även stöds av fritextsvar och intervjuer.²⁰

Vårdnadshavare uppges dock påverka den unge positivt under förhöret. Man bedömer i samtliga yrkesgrupper att föräldrar generellt sett ger sina barn känslomässigt stöd och trygghet genom sin närvaro vid polisförhör.²¹

Det ska här nämnas att i genomsnitt hälften av de professionella anger det mittersta svarsalternativet på de fem olika påståendena om vårdnadshavarens betydelse under förhör. Detta kan ses som ett resultat i sig och ett uttryck för att betydelsen av vårdnadshavarens närvaro vid polisförhör är komplex. Enligt de professionella är närvaron i sig inte *antingen* bra *eller* dålig, utan betydelsen av vårdnadshavarens närvaro varierar beroende på hur de agerar (gentemot den unge och rättsväsendets representanter).

Uppfattningen bland de professionella som är reserverade eller kritiska till vårdnadshavarens närvaro ska dock inte ses gälla samtliga vårdnadshavare. Vad man vill undvika är snarare vissa beteenden bland vårdnadshavare. Utifrån intervjuer och enkätsvar avser de professionellas negativa attityder vårdnadshavare som

- motarbetar eller är direkt fientliga gentemot poliser eller myndigheter överlag
- okritiskt hävdar den unges oskuld (och inte sällan lägger skulden på den unges kamrater) och därmed kraftigt försvårar samarbete kring den unges utveckling
- uppvisar sådant missnöje eller sådan skam över den unge att det finns anledning att tro att den unge undanhåller information av rädsla för vårdnadshavarens reaktioner under eller efter förhör.

Fler i storstäder anser att vårdnadshavare hämmar den unges berättelse

I linje med de regionala skillnaderna i de professionellas inställning till vårdnadshavarens närvaro överlag kan regionala skillnader

¹⁸ Andelen respondenter som angett det mittersta eller neutrala svarsalternativet är följande: 21 procent av poliserna, 44 procent av advokaterna och 51 procent av socialtjänsthandläggarna.

¹⁹ En betydande andel av de svarande advokaterna (48 procent) och socialtjänsthandläggarna (65 procent) instämmer endast delvis med påståendet.

²⁰ Flerparten svarande har angett svarsalternativet instämmer delvis. 73 procent av socialtjänsthandläggarna har svarat instämmer delvis, liksom 65 procent av advokaterna och 46 procent av poliserna.

²¹ 56 procent av socialtjänsthandläggarna, 76 procent av poliserna och 73 procent av advokaterna instämmer delvis med påståendet om att den unge får känslomässigt stöd och trygghet då vårdnadshavaren närvarar.

även ses i fråga om vårdnadshavarens betydelse under förhör. Det är betydligt vanligare att yrkesverksamma poliser och advokater i storstäder anser att föräldrar hämmar barnens berättande i förhör jämfört med kollegor i mellanstora städer eller på landsbygden. I enkäten menar närmare nio av tio poliser och sex av tio advokater i storstäderna att vårdnadshavare har en hämmande effekt på den unges berättande. Bland övriga poliser och advokater är andelen med samma uppfattning 20 procentenheter lägre.

Det finns en tendens till liknande regionala skillnader även bland socialtjänsthandläggarna. Här är dock inte skillnaden signifikant.

Rättssäkerheten påverkas både positivt och negativt

Diagram 1 ovan visar även att professionerna har olika uppfattningar om hur rättssäkerheten²² påverkas av vårdnadshavarens närvaro. Medan socialtjänsthandläggare huvudsakligen är positiva i detta avseende, är poliser och till viss del även advokater av den uppfattningen att rättssäkerheten påverkas negativt av vårdnadshavarens närvaro.²³ Även om de professionella tar upp positiva rättssäkerhetseffekter är den övergripande bilden av såväl enkäter som intervjuer att de negativa effekterna väger tyngre.

Gällande ökad rättssäkerhet skriver en socialtjänsthandläggare att vårdnadshavarens närvaro blir särskilt viktig eftersom de, utifrån den kunskap de har om sitt barn, kan hjälpa såväl den unge som polisen i situationer där pressen riskerar att bli alltför hög för den unge:

Socialtjänsthandläggare: De [vårdnadshavare] kan säga: "Dags för paus" när de ser att det börjar krypa i ungdomen. Att ha den kunskapen, om ungdomars individuella behov, där tänker jag att vårdnadshavare har en funktion att fylla. Sedan är det inte alla poliser som bryr sig om det i varje fall. Det är lika individuellt. Jag har haft poliser som har betett sig för jävligt. Hade jag varit förälder så hade jag blivit galen. Men jag har också haft många som har varit riktigt bra.

²² Begreppet rättssäkerhet har inte begränsats till en specifik definition i enkäten (någon entydig och allmänt vedertagen definition av vad som ingår i begreppet finns inte). Respondenterna har i stället getts möjlighet att själva exemplifiera olika rättssäkerhetsaspekter i såväl fasta som öppna svarsalternativ. I allmänt språkbruk ingår bland annat följande: att ett land har en lagstiftning och ett system i övrigt som skyddar den enskilde medborgaren mot godtyckliga ingrepp från samhället självt, t.ex. att man inte åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning, att man inte döms utan tydligt stöd i lag och att alla medborgare bedöms på ett likartat sätt. Den enskilde medborgaren är även tillförsäkrad juridisk trygghet för sin person och egendom samt att rättsreglerna ska tillämpas på ett förutsebart och effektivt sätt. I begreppet ingår också ett säkerställande av att ingående parter (och vittnen) förstår sin roll och uppgift och att de upplever att de fått komma till tals och att de blivit lyssnade på.

²³ 40 procent av socialtjänsthandläggarna, 36 procent av poliserna och 46 procent av advokaterna har svarat att de instämmer delvis med påståendet om att den unges rättssäkerhet ökar då vårdnadshavare närvarar.

Att vårdnadshavare kan fungera som skydd mot vissa integritetsintrång mot den unge, i synnerhet då en advokat inte är på plats, är också något som framkommer i intervjuerna med advokater:

I första hand bör vårdnadshavaren ha en stödjande roll, men även kontrollerande, så att förhören går rätt till – så att förhørsledaren inte går över vissa gränser. Vårdnadshavaren kan också hjälpa till att förklara för polisen vad den unge menar.

En annan positiv effekt på rättssäkerheten som följer av att vårdnadshavare närvarar under förhör tas upp i intervjuerna med poliser. Här framkommer att unga, då de i ett tidigare skede berättat om vad som hänt för vårdnadshavaren, kan känna sig manade att berätta samma (fullständiga) version under förhör med polisen. Lika väl som vårdnadshavarens närvaro kan vara positiv i vissa situationer (då den unge berättat öppet om händelsen hemma före förhör) kan närvaron i andra fall påverka rättssäkerheten negativt. Professionella tar upp den omvända situationen, där den unge inte berättat hela sanningen hemma och därför under förhör känner att hen inte kan ändra sin version av händelseförloppet. Anledningar till detta kan vara rädsla för eller skam inför vårdnadshavaren. Detta kan i sin tur få till följd att vårdnadshavaren går i allians med den unge gentemot polisutredaren:

Polis 1: Min upplevelse är att unga ofta skäms inför sina föräldrar och skarvar med sanningen mer om de är närvarande.

Polis 2: Senast förra veckan hade jag den situationen, där pappan sitter med och tycker att: ”Det är ju egentligen den andra killen som är boven i dramat och egentligen borde vi anmäla honom.” Men den storyn som han [den unge] har gett till sin pappa, den stämmer ju knappt med verkligheten.

Som tidigare nämnts är huvudlinjen bland de professionella att de negativa aspekterna på rättssäkerhet väger tyngre än de positiva då vårdnadshavare närvarar. En synpunkt från advokathåll är bland annat att rättssäkerhetsproblem kan uppstå då vårdnadshavare närvarar eftersom de kan komma att höras som vittnen senare i processen.

Det är ju lite konstigt med den här åtskillnaden man gör mellan vittnen och misstänkta, för ibland kan ju förhöret med den unge där mamman suttit med följas av ett förhör med henne. Det kan bli en lite konstig ordning.

Advokater nämner också att föräldrar kan uppmana den unge att inte berätta vad som faktiskt har hänt vid brottstillfället för att skydda andra som var närvarande vid brottstillfället, exempelvis syskon. Ett ytterligare rättssäkerhetsproblem enligt advokater är att poliser kan skjuta in vittnesfrågor till vårdnadshavaren under förhöret med den misstänkte.

Om polis finner att de kan dra nytta av att ställa frågor till föräldern mitt i förhöret med den misstänkte unge händer det ofta att polisen gör det, i förhöret, vilket inte är särskilt bra ur rättssäkerhetssynpunkt.

I mindre städer och på landsbygden bedöms rättssäkerheten som högre då vårdnadshavare närvarar

Resultaten från enkätundersökningen visar att fler poliser i mindre städer och på landsbygden (29 procent) upplever att den unges rättssäkerhet påverkas positivt av föräldrarnas närvaro vid förhör jämfört med deras kollegor i storstäder (10 procent). Samma tendens återfinns bland advokaterna. Nära hälften av alla domare, oavsett arbetsplats, anser att barnens rättssäkerhet inte ökar av att deras föräldrar närvarar i rättsprocessen.

Ungas behov av stöd är stort och tillgodoses oftast

De olika typer av stöd som undersökts i enkäten är emotionellt stöd (som att vara hos den unge och uppmuntra), praktiskt stöd (till exempel att ta sig till och från polisstationen inför förhöret) samt stöd i att förstå förhörssituationen och polisutredningen.

Majoriteten av de professionella anser att den unges behov av stöd är stort eller mycket stort och att stödbehoven oftast tillgodoses. Polisen anger oftare än både socialtjänsthandläggare och advokater att behoven tillgodoses. Ett exempel är frågan om behovet av stöd att förstå förhörssituationen tillgodoses, där drygt hälften av poliserna menar att det alltid tillgodoses medan endast drygt en tiondel av advokaterna och socialtjänsthandläggarna delar denna uppfattning.

Från advokathåll lyfts även att vårdnadshavaren kan fungera som en trygghetsskapande ”tolk” mellan den unge och rättsprocessen:

Innan polletten faller ned kan det ta ett tag. Den unge förstår ju ingenting. Men däremot kan ju föräldern förstå, och det kan den unge känna som en trygghet. ”Nu pratar advokaten med pappa här och så får han klart för sig hur det går till”.

Enligt professionella är de ungas förståelse av rättsprocessen många gånger begränsad. En av många situationer där denna begränsade förståelse kan göra sig gällande är då polisen redan i inledningen till förhöret frågar den unge hur denne ställer sig i skuldfrågan, det vill säga om den unge erkänner eller förnekar brott:

Advokat: Jag brukar vara tydlig på att när de delges misstanke vill jag ha en gärningsbeskrivning. Jag vill ha reda på: var, när, mot vem, i vilken situation. Man måste ju veta vad man ska ta ställning till. Dessutom brukar jag säga att Kalle inte har en aning om vad ”grov råb” är – vad ”råb” och ”stöld” är. Han

kan inte ta ställning till mer än de faktiska omständigheterna. Han kan ju inte erkänna en brottsrubricering.

I de fall den unge inte har en advokat närvarande under förhör kan det alltså vara av betydelse för den unges rättssäkerhet att en vårdnadshavare, eller annan vuxen, kan ställa relevanta frågor som klargör den unges rättsliga ställning.

Analysen av förundersökningsprotokoll som gjorts av Brå visar att advokat närvarar i 40 procent av de första förhören med unga (andelen närvarande advokater ökar sannolikt i efterkommande förhör i takt med att dessa hunnit förordnas).

Vårdnadshavares stöd främst praktiskt och emotionellt

Som framgått uppfattar majoriteten av de svarande att vårdnadshavaren ger unga både emotionellt och praktiskt stöd. Det praktiska stödet består enligt de professionella vanligen i att föräldern skjutsar den unge till och från förhör. Vad gäller det emotionella stödet kan det ges på olika sätt. En socialtjänsthandläggare beskriver ett enligt många professionella viktigt emotionellt stöd, nämligen att stötta den unge som person samtidigt som man tar avstånd från den brottsliga handlingen:

”Stå för vad du har gjort och så hjälper vi dig att gå igenom det, tillsammans.” Att man är väldigt tydlig med det: ”Du är inte ensam i det här, vi finns här för dig. Vi gillar inte ditt beteende och de handlingar som du har gjort, men vi tycker om dig.” Och det är väl det mest stöttande man kan vara.

Mycket få professionella anser att vårdnadshavaren ger stöd i att förstå förhörssituationen eller utredningens tillvägagångssätt, vilket i stället polisen och advokater uppges göra.

Totalt sett uppfattar de olika yrkesgrupperna att de själva ger mycket stöd till unga under förhören. I flera fall är skattningen av den egna professionens stöd två gånger högre än övriga professioners skattning. En möjlig tolkning av dessa skillnader kan vara att de olika yrkesgrupperna har förväntningar på varandra som inte helt stämmer överens med deras faktiska arbetsuppgifter.

Förhören dubbelt så långa när vårdnadshavare närvarar

Vårdnadshavare ska normalt sett inte uttala sig under pågående förhör med den unge eftersom det är den unge som ska höras i förhöret. Syftet med vårdnadshavarens närvaro är i stället att informera dem om förundersökningen och därigenom ge dem möjlighet att ta ansvar för den unge. Att vårdnadshavare agerar verbalt under polisförhör anses därför strida mot den passivt stödjande roll som vårdnadshavare bör ha under polisförhör, enligt de professionella.

Såväl poliser som advokater och socialtjänsthandläggare uppfattar emellertid att vårdnadshavare ofta yttrar sig eller ställer frågor under förhör. Drygt två tredjedelar av poliserna, och cirka hälften av socialtjänsthandläggarna och advokaterna, uppger i enkäten att vårdnadshavare ofta ställer frågor eller gör inflikningar. Detta är dock inte något som Brå har kunnat se i granskningen av polisens förundersökningsprotokoll eftersom förhören som ingår i förundersökningsprotokollen ofta är referat (och därför ofta inte redovisas ordagrant). I den mån vårdnadshavare har frågor ska dessa, som tidigare nämnts, ställas efter avslutat förhör.

I analysen av förundersökningsprotokollen framgår dock att förhörens längd påverkas av huruvida vårdnadshavare närvarar eller ej. I förhör då åtminstone en vårdnadshavare närvarar pågår förhören vanligen i 35 minuter (medianvärde), medan förhör utan någon vårdnadshavare pågår i 16 minuter (medianvärde). En möjlig förklaring till detta kan, som framgått tidigare, vara att den unge i vårdnadshavarens närvaro talar mindre fritt och att polisen därför lägger ned mer tid på dessa förhör.²⁴

Att förhör med unga blir längre då vårdnadshavare närvarar kan också bero på samtal mellan vårdnadshavaren, den unge och polisen som inte dokumenterats. Dessa samtal kan bestå i kompletterande information till och tillrättavisningar av vårdnadshavaren. I de fall då den unges talförhet påverkas negativt av vårdnadshavarens närvaro kan detta leda till att polisen behöver ställa ytterligare utredande frågor. Det kan också antas att vårdnadshavare på olika sätt stöttar den unge, liksom att den unge kan känna behov av att lugna eller förklara något för sina föräldrar.

I intervjuer med de professionella framkommer även att förhørsledare använder sig av olika rutiner för att dokumentera när förhör anses avslutade. I den mån som vårdnadshavarens frågor, som normalt ska ställas efter förhöret, räknas in i förhörstiden kan förhör vid vilka vårdnadshavare närvarar alltså komma att registreras som längre.

Erkännandegraden påverkas inte av vårdnadshavarens närvaro, men av vem som närvarar

Enligt analysen av förhören som ingår i förundersökningsmaterialet finns det inte någon statistiskt säkerställd skillnad i andelen erkännanden då vårdnadshavare närvarar (27 procent jämfört med 24 procent då vårdnadshavare inte närvarar). Vid en närmare analys framgår dock tydliga skillnader i en uppdelning mellan förhör

²⁴ Analysen av förundersökningsprotokollen visar att de förhör där den unge medger handling men förnekar brott är de förhör som tar längst tid (medianvärde = 41 minuter, n = 47). Analysen av förundersökningsprotokoll pekar också mot skillnader i förhörstid beroende på vilka vårdnadshavare som närvarar. Då mödrar närvarar pågår förhören i 35 minuter, vid faders närvaro 30 minuter och cirka 40 minuter då både mödrar och fäder närvarar (medianvärden).

där endast mödrar respektive fäder närvarar. I förhör där endast mödrar närvarar erkänner 20 procent av ungdomarna, medan det är dubbelt så vanligt (38 procent) att den unge erkänner då endast fäder närvarar.²⁵

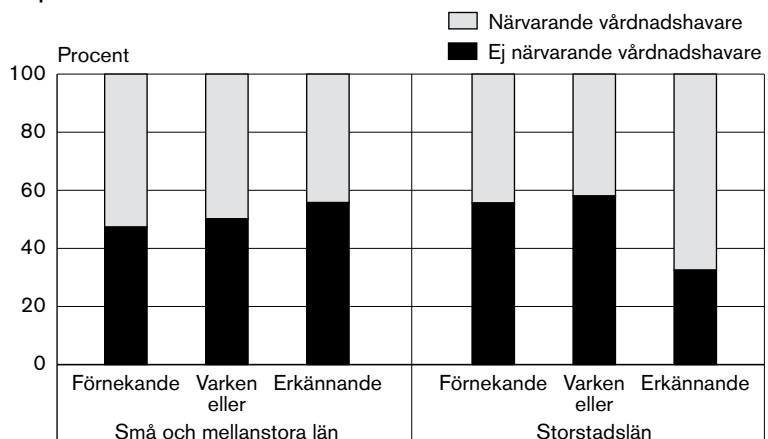
Denna skillnad kan inte förklaras utifrån förundersökningsprotokollen eller enkäterna. Däremot berättar nästan samtliga unga som Brå har intervjuat att de har velat skydda sina mammor från det som hänt och inte oroa dem. Att de unga vill skydda sina mammor är också något som advokater observerat:

Jag har varit med om situationer också där det är bra med föräldrar som vill vara engagerade, men där ungdomarna själva säger: ”Vi behöver inte oroa mamma. Hon blir så orolig”.

Högre erkännandegrad i storstadslänen då vårdnadshavare närvarar

Vid en jämförelse av de fem studerade länen framkommer att erkännandegraden är signifikant högre i storstadslänen då vårdnadshavare närvarar jämfört med då de inte närvarar. Någon motsvarande effekt på erkännandegraden återfinns inte i de övriga länen. Diagram 2 visar snarare på en tendens till ett omvänt förhållande i mellanstora städer och på landsbygd (att erkännandegraden möjligen är något lägre då vårdnadshavare närvarar). Det material som ingått i studien kan inte förklara varför erkännandegraden är högre i storstadslänen då vårdnadshavare närvarar. Detta resultat ligger dock i linje med amerikanska observationer (Sanborn 1995) som pekar mot att vårdnadshavare i storstäder något oftare agerar på ett sätt som föranleder frihetsberövande åtgärder.

Diagram 2. Andelen erkännanden, förnekanden och varken erkännanden eller förnekanden i första förhöret då vårdnadshavare närvarar i småstäder respektive storstäder. Procent.

²⁵ Andelen erkännanden med endast mödrar närvarande är 20 procent (n = 122 fall), då endast fäder närvarar är andelen erkännanden 38 procent (n = 64). Då både modern och fadern närvarar är andelen erkännanden 29 procent (n = 21).

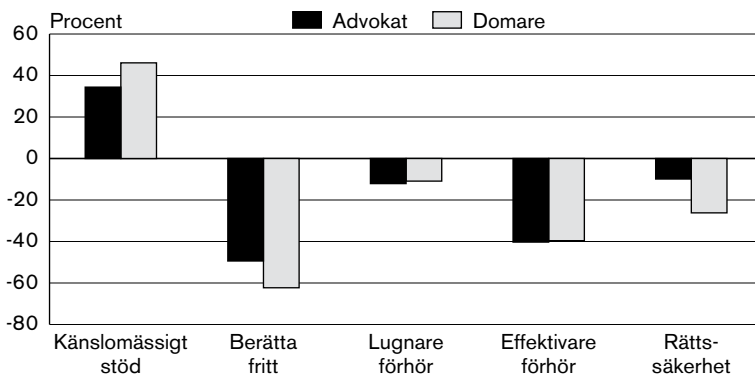
Vårdnadshavares betydelse under huvudförhandling

I detta kapitel redovisas de professionellas enkätsvar på frågor som rör vårdnadshavares betydelse under huvudförhandlingen. De frågor som ställdes i denna del av enkäten är i huvudsak samma frågor som ställdes om vårdnadshavares betydelse under polisförhör.

Vårdnadshavare ger känslomässigt stöd men hämmar huvudförhandlingen

Både domare och advokater anser i stor utsträckning att den unge får känslomässigt stöd och trygghet då vårdnadshavare närvarar vid huvudförhandlingen. Det framgår emellertid också av diagram 3 att många anser att föräldrar har betydelse i huvudförhandlingen genom att deras närvaro hämmar de ungas berättande.

Diagram 3. Advokaters och domares uppfattning om vårdnadshavares betydelse vid huvudförhandling. Balansmätt. Procent.

Känslomässigt stöd: den unge får känslomässigt stöd och trygghet.

Berätta fritt: den unge pratar mer fritt då vårdnadshavare närvarar.

Lugnare: förhörssituationen blir lugnare då vårdnadshavare närvarar.

Effektivare: förhöret blir mer effektivt då vårdnadshavare närvarar.

Rätts-säkerhet: den unges rätts-säkerhet ökar då vårdnadshavare närvarar.

Här framgår också av de professionellas svar att vårdnadshavare har en negativ betydelse för huvudförhandlingens effektivitet. Diagram 3 visar även att domare oftare än advokater uppfattar att den unges rättssäkerhet påverkas negativt av föräldrarnas närvaro.

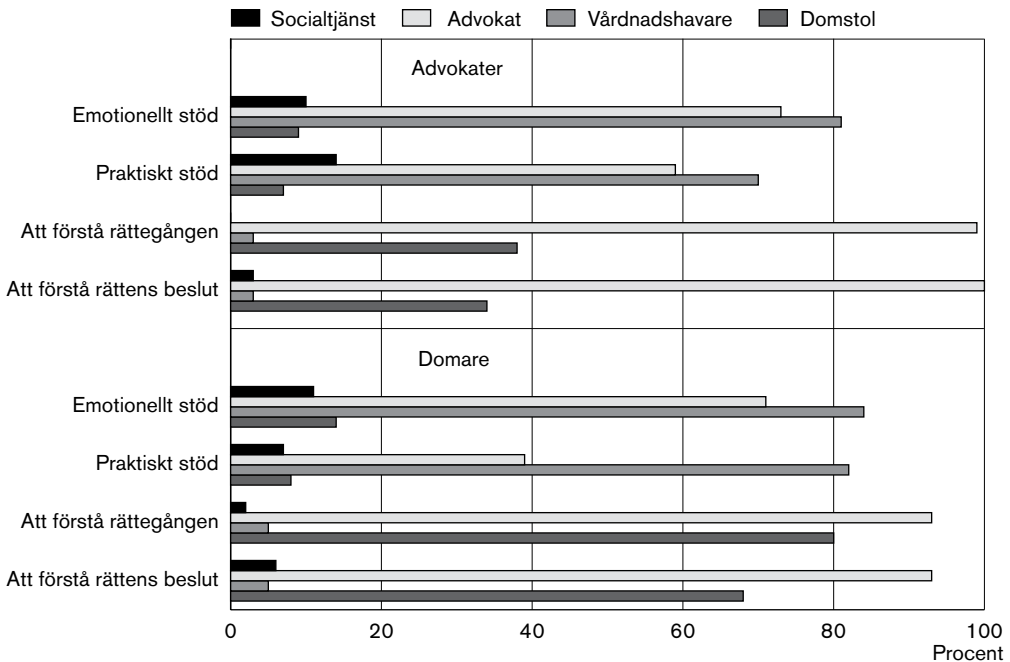
De ungas behov av stöd under huvudförhandlingen är stort och tillgodoses oftast

Liksom för polisförhör har följande behov av stöd undersökts i förhandlingssituationen: emotionellt stöd, praktiskt stöd, stöd i att förstå huvudförhandlingen och stöd i att förstå rättsens beslut. Advokater och domare som svarat på frågan anser överlag att barns behov av stöd är stora eller mycket stora och att deras behov oftast tillgodoses. Utöver detta kan nämnas att advokaterna i högre utsträckning än domarna uppger att den unge har mycket stort behov av stöd i att förstå huvudförhandlingen och rättsens beslut.

Vårdnadshavare uppges främst ge känslomässigt och praktiskt stöd

Liksom i samband med förhören är vårdnadshavaren den som enligt respondenterna vanligen ger emotionellt och praktiskt stöd vid huvudförhandlingen (se diagram 4). Detta kan ske före och efter själva förhandlingen genom att exempelvis skjutsa den unge eller

Diagram 4. Vem som ger de olika typerna av stöd i huvudförhandlings-situationen enligt advokater och domare. Andel i procent.

lugna vid stress och nervositet men också genom vårdnadshavarens blotta närvaro i rättssalen.

De ungas behov kan dock vara något större än vad vårdnadshavare ensam kan tillgodose. I analysen av enkäterna framgår att advokater i högre utsträckning än i förhörssituationen ger emotionellt och praktiskt stöd i samband med huvudförhandlingen. Denna bedömning delas också av domarna. Stödet i att förstå själva huvudförhandlingen och rättsens beslut uppges komma främst från advokaterna, men domarna anser att även de ger stöd i detta.

Delade meningar om vårdnadshavares påverkan på rättsens påföljdsbeslut

En majoritet inom samtliga yrkesgrupper menar att rättsens beslut inte påverkas av vårdnadshavarens närvaro.²⁶ Detta kan hänga samman med den allmänna principen om rättsens objektivitet, men det kan också vara ett uttryck för ”socialt önskvärda svar” där man markerar lojalitet med principen om att alla lika värde inför lagen.

En dryg tredjedel av advokaterna, socialtjänsthandläggarna och domarna anser dock att rättsens beslut påverkas positivt av vårdnadshavarens närvaro. Här hänvisar de professionella i första hand till den avslutande delen av huvudförhandlingen där domaren vänder sig till närvarande vårdnadshavare för kompletteringar av socialtjänstens yttrande om den unges personalia. Här avhandlas den unges levnadssätt och, som en advokat uttrycker det: ”framför allt om den unge tagit till sig allvaret och bättrat sig”. En annan advokat berättar i en intervju:

Det ska väl ändå ha betydelse om man har ett nätverk omkring sig som fungerar och där det finns ansvarstagande föräldrar som är beredda att ta hjälp från socialtjänsten? Om man inte har det så kanske man ska ha den där vården? En domstols uppgift måste ju vara att hjälpa och inte att stjälpa.

Det kan alltså ha betydelse för påföljden i vilken utsträckning som vårdnadshavaren övertygar rätten om sin förmåga att ta föräldraansvar och därmed medverka till mindre ingripande påföljder. I avsaknad av detta kan rätten däremot se behov av mer ingripande vårdpåföljder där tvingande åtgärder ingår.

Domare: Det har ju lite grand med våra roller i rättsprocessen att göra. Polis och advokater är inställda på att utreda brottet, medan vi ska hitta en påföljd som passar barnet, som gör att de inte återfaller i brott. Och därför blir det nödvändigt att få med föräldrarna; de måste vara med på detta, annars kommer

²⁶ 78 procent av poliserna, 59 procent av socialtjänsthandläggarna, 61 procent av advokaterna och 71 procent av domarna uppges att vårdnadshavare inte påverkar rättsens beslut.

det aldrig att lyckas. [...] Det är ju en framgångsfaktor för en kommande påföljd, om föräldrarna är med.

Detta resonemang väcker emellertid funderingar som närmast kan liknas vid ett rättsligt dilemma där likhet inför lagen ställs mot barnets bästa. Barnets bästa bör i detta sammanhang vara att rätten tar hänsyn till vad som gynnar barnets fortsatta utveckling och vad som minskar risken för ny brottslighet.

Vårdnadshavarens agerande under rättsprocessen

I enkäten har samtliga professionella fått svara på olika påståenden som rör vårdnadshavarnas agerande under rättsprocessen som helhet, det vill säga under både polisförhör och huvudförhandling. Påståendena, som bland annat belysts i tidigare forskning, handlar om hur ofta föräldrar hjälper sitt barn att hitta en advokat, om de tillför information, skyddar respektive uppmuntrar sitt barn att tala sanning (se exempelvis Sanborn 1995 samt Broeking & Peterson-Badali 2010a).

En återkommande reflektion i samtliga yrkesgrupper är särskiljandet av olika slags vårdnadshavare, där vissa uppfattas störa rättsprocessen och försvåra för den unge medan andra uppfattas mana till samarbete genom att stödja den unge i att tala sanning och ta konsekvenserna av sitt handlande. En polis skriver i enkäten:

I de fall vårdnadshavare har sunda värderingar ser jag alltid till att de närvarar och stöttar sina barn. Även om de inte får tillstånd att vara närvarande på alla förhör är det viktigt att ge dem info om vad som har sagts i stora drag. Bra vårdnadshavare är väldigt viktigt att ha med under hela rättsprocessen. Det finns dock vårdnadshavare som uppmanar sina barn att inte tala med polis, ljuga och som inte kan föra sig. Dessa kan förstöra en hel förundersökning.

Yrkesgrupperna delar även bedömningen att vårdnadshavare sällan hjälper sina barn att finna juridiskt ombud, fatta beslut som kan få juridiska konsekvenser och att själva lämna information som för rättsprocessen framåt. Majoriteten i samtliga professioner (undantaget poliserna) menar dock att föräldrar oftast uppmanar den unge att tala sanning och att samarbeta med polisen.

Socialtjänsthandläggare är den yrkesgrupp som i störst utsträckning (åtta av tio) menar att vårdnadshavare stödjer den unge (och rättsprocessen), främst genom att uppmana ungdomarna att tala sanning eller på annat sätt samarbeta med polisen. Bland poliserna uppger drygt hälften att vårdnadshavaren sällan uppmanar sitt barn att tala sanning eller att samarbeta med polisen. En trolig förklaring till denna skillnad kan, som nämnts i föregående kapitel, bero på olikheter i de professionellas yrkesmässiga perspektiv.

Professionellas syn på vårdnadshavares roll

I följande kapitel sammanfattas resultaten som framkommit angående vårdnadshavarens betydelse och roll både för de unga och för rättsprocessen. Detta är en sammanställning gjord utifrån de professionellas perspektiv. Därefter redovisas resultaten från intervjuer med unga som begått brott. Såväl betydelsen av vårdnadshavarens närvaro som ungas syn på vårdnadshavarens roll kommer att behandlas.

Av de olika källor som Brå använt framgår att föräldrarnas närvaro och deltagande i rättsprocessen vanligtvis är passivt lyssnande och emotionellt stödjande. Under polisförhören finns naturliga hinder för vårdnadshavarens aktivitet eftersom de inte får yttra sig under pågående förhör (även om detta enligt många polisens enkätsvar inte alltid hindrar alla vårdnadshavare). De får däremot ofta möjlighet att ställa frågor till förhørsledare och advokaten, om sådan förordnats, i anslutning till förhörets avslutande.

I domstolen sitter vårdnadshavarna inte tillsammans med den unge utan som åhörare. I intervjuer med domare framkommer att de har som rutin att fråga om den tilltalades vårdnadshavare är närvarande under huvudförhandlingen och höra dem i samband med den unges personalia (livssituation och eventuella förändringar som skett sedan brottstillfället). Det uppskattas alltså att vårdnadshavarna tar till orda, men endast när de blir tilltalade. Även i huvudförhandlingen har de således en passivt stödjande roll, med undantag för den del i vilken de ombeds yttra sig.

De professionellas syn på vårdnadshavarens roll

Ett starkt tema bland de professionella är att vårdnadshavarens roll är och bör vara passivt stödjande under såväl polisförhör som huvudförhandling, med undantag av den unges personalia i den avslutande delen av huvudförhandlingen. En mer utförlig beskrivning enligt de professionella är att vårdnadshavaren bör

- närvara vid polisförhör, men endast genom att lyssna, alternativt inte närvara under förhör men befinna sig i nära anslutning till förhöret
- ta till sig den information om den unge och dennes leverne som framkommer i samband med rättsprocessen och agera på den informationen på ett för ungdomen och rättsväsendet adekvat sätt, inte minst genom att stödja den unge i påföljden
- ge den unge trygghet men samtidigt ta avstånd från den brottsliga gärningen
- stödja den unge i att tala sanning och samarbeta med rättsväsendets myndigheter
- förklara rättsprocessens syfte och moment i den mån det behövs
- närvara vid huvudförhandling och komplettera med information om den unge och dennes utveckling i den avslutande personliadelen.

Vad de berörda yrkesgrupperna önskar är alltså att vårdnadshavaren närvarar och agerar följsamt med rättsväsendet och stöttande för den unge. Detta inkluderar att man samarbetar, tar till sig information och ställer sig bakom den unge under såväl processen som påföljden genom att ta ett för den unge gynnsamt föräldransvar. Som exempel kan nämnas att vårdnadshavaren med sin blotta närvaro, genom blickar, nickar och andra signaler visar att man står bakom den unge även om man tar avstånd från handlingen som föranlett rättsprocessen. Stödet kan också handla om att hjälpa den unge att medverka i påverkansprogram gällande alkohol och droger, medling, olika former av samtalsträffar eller medverka i mera genomgripande familjeinsatser. En domare berättar:

Det är mycket önskvärt att de medverkar, både för att de ska få klart för sig vad som hänt och för att den unge ska inse allvaret.

Fyra typer av vårdnadshavare i rättsprocessen

Av Brås enkät och intervjuer framgår att det finns stora variationer i hur olika vårdnadshavare agerar i rättsprocessen och därmed i hur väl de uppfyller den förväntade rollen. Olika människor har olika erfarenheter av medverkan i eller kontakter med rättsväsendet och har också olika grader av kunskaper om hur rättsväsendet fungerar, liksom olika förutsättningar i fråga om att finna och tolka information. Det finns också skillnader dels i vilket förhållande vårdnadshavare har till den unge och dels i vilken energi och förmåga till problem- och konfliktlösning som vårdnadshavaren har.

Advokat: Vi hanterar inte bara många olika klienter utan också många olika typer av föräldrar. Vissa kan och bör ta stort ansvar medan andra kanske mest skadar med sin närvaro. Det handlar, som alltid, om att välja arbetssätt efter person.

I intervjuerna med och enkätsvaren från poliser, advokater, domare och socialtjänsthandläggare ingår många berättelser där vårdnadshavare beskrivits såväl som personer som utifrån hur de agerar i förhållande till de unga och rättsväsendet. I genomgången av dessa material är det framför allt fyra typer av vårdnadshavare som framträder i de professionellas berättelser:

- den *”försvarande”*: negativ inställning till rättsprocessen och försvarar sitt barn oavsett bevisning
- den *”utmattade”*: saknar kraft att närvara och stödja till följd av barnets många tidigare kontakter med rättsväsendet
- den *”rådvill”*: engagerad men saknar kunskap om hur hen kan stödja den unge
- den *”trygge”*: insatt i hur rättsprocessen fungerar och engagerad på ett för den unge gynnsamt sätt.

Typbenämningarna ska inte uppfattas som att de uttömmande beskriver samtliga vårdnadshavare eller att varje enskild vårdnadshavare tillhör antingen den ena eller den andra kategorin. Benämningarna är inte heller värdeladdade i den meningen att de utgör motsatser till varandra. Bara för att en kategori exempelvis benämns som *”trygg”* betyder inte detta att övriga ska ses som *otrygga*.

Den enskilda, konkreta vårdnadshavaren kan agera på olika sätt vid olika tidpunkter och därför te sig olika för de professionella (och för de unga). En enskild vårdnadshavare kan också förändras över tid i takt med nya erfarenheter och lärdomar. Det är exempelvis möjligt att vårdnadshavaren till ett barn som för första gången misstänks för brott inledningsvis ter sig *”rådvill”*, men att hen i takt med ytterligare rättsprocesser framstår som alltmer *”trygg”* eller *”utmattad”* beroende på de resurser vårdnadshavaren har och det stöd hen får från berörda myndigheter. På samma sätt kan den *”utmattade”* vårdnadshavaren te sig alltmer *”trygg”* eller *”försvarande”* beroende på hur rättsväsendet och de sociala myndigheterna förmår informera och stödja denne.

I detta sammanhang ska det också påpekas att de professionella som Brå intervjuat är ense om att de typer av vårdnadshavare som här kallas *”försvarande”* och *”utmattade”* är mindre vanliga.

Vårdnadshavare uppfyller den önskade rollen på olika sätt

Gentemot dessa typer av vårdnadshavare står den tidigare beskrivna förväntningen från de professionellas sida om hur en vårdnads-

havare bör agera i kontakten med rättsväsendet. De olika typerna av vårdnadshavare har olika förutsättningar att uppfylla den önskade rollen. Detta har visat sig i de tidigare redovisade resultaten där professionella lyfter fram flera omständigheter som innebär otrygghet för den unge och hinder för rättsprocessen.

Den ”försvarande”

Den typ av vårdnadshavare som tilldrar sig mest uppmärksamhet från de professionella och som upplevs som mest problematisk, både för den unge och för rättsprocessen, är den ”försvarande”. Genom sin aggressivitet eller misstro undergräver vårdnadshavaren såväl den unges samarbetsvilja och samarbetsförmåga som polisens och advokatens arbete. Det kan ske exempelvis genom att vårdnadshavaren medverkar till att information inte kommer fram, ingriper i förhöret genom att svara i ungdomens ställe, ställer motfrågor eller förnekar den unges inblandning. Den ”försvarande” vårdnadshavaren kan också undergräva den unges samarbetsvilja genom att skjuta över skulden från den unge till andra inblandade oavsett föreliggande bevisning. Denna typ av vårdnadshavare avviker från den önskade rollen i samtliga avseenden förutom genom sin fysiska närvaro. Här kan också nämnas att många professionella uttrycker oro för den unges fortsatta utveckling i dessa fall, med hänvisning till vårdnadshavarnas oförmåga att ge det stöd och ta emot det bistånd som kan behövas för en mer gynnsam utvecklingsprognos.

Utifrån de professionellas beskrivningar kan den ”försvarande” delas in i ytterligare två kategorier:

- Vårdnadshavare som på ett eller flera sätt är påtagligt marginaliserade i samhället. De beskrivs av de professionella som familjer där föräldrar och/eller syskon är kriminellt belastade och som har en påtagligt negativ inställning till såväl rättsväsende som sociala myndigheter.
- Vårdnadshavare som har en högre grad av socio-ekonomisk status och är väl integrerade i samhället. De beskrivs av de professionella som socio-ekonomiskt resursstarka familjer som inte accepterar att barnet utreds för en brottslig handling och som direkt eller indirekt motarbetar rättsväsendet i sina ansträngningar att förskjuta eller förneka brottsmisstanken.

Dessa är alltså två diametralt olika vårdnadshavare, men som båda anses hindra rättsprocessen och den unges gynnsamma utveckling. Det är här värt att åter nämna att kategorierna av vårdnadshavare baseras på de bilder som de professionella presenterat. Det bör också påpekas att ”försvarande” vårdnadshavare kan uppfattas försvåra eller hindra rättsprocessen som sådan för att de står upp mot eventuella integritetskränkningar från rättsväsendets sida och för att de står upp för den unges rättigheter.

Den ”utmattade”

Den andra typen av vårdnadshavare, den ”utmattade”, kan avvika från den önskade normen på en mängd olika sätt till exempel genom att inte närvara eller genom att inte ta till sig och agera på den information som framkommer under rättsprocessen. Det kan också innebära att denna vårdnadshavare inte förmår ge den unge trygghet eller inte orkar eller vågar markera situationens allvar genom att ta avstånd från den brottsliga handlingen. Den ”utmattade” vårdnadshavaren skiljer sig emellertid från den ”försvarande” genom att inte aktivt motarbeta rättsprocessen. I likhet med den ”försvarande” vårdnadshavaren är dock den ”utmattade” också till men för den unge och för rättsprocessen genom att inte medverka till vare sig rättsprocessen eller den unges bästa. Denna vårdnadshavare har i mångt och mycket lämnat den unge att klara sig själv.

Den ”rådvill”

Den tredje typen av vårdnadshavare, den ”rådvill”, avviker från den önskade normen i endast begränsad bemärkelse, genom att sakna kunskaper för att hjälpa och stödja den unge. Det kan exempelvis handla om att vårdnadshavaren inte förmår agera på ett för ungdomen adekvat sätt på den information som kommer fram under rättsprocessen, eller inte förmår förklara rättsprocessen på ett sätt som ökar den unges trygghet och samarbetsförmåga.

Den ”trygge”

Den fjärde typen, den ”trygga” vårdnadshavaren, kan sägas vara den vårdnadshavare som bäst uppfyller den önskade normen för hur en vårdnadshavare bör agera. Dessa vårdnadshavare har en grundläggande kunskap om och förståelse för rättsprocessen, engagemang och resurser som är tillräckliga för att ge hjälp och stöd samt kraft nog att ta avstånd från den brottsliga handlingen.

Den negativa inställningen rör främst den ”försvarande” vårdnadshavaren

De professionella är överlag eniga om att det är viktigt att vårdnadshavare närvarar men det finns samtidigt många, särskilt bland poliser och advokater, som menar att det många gånger vore bättre att låta vårdnadshavaren vänta utanför förhørsrummet. Utifrån såväl enkät- som intervjuresultat, framkommer att den restriktiva hållningen bland de professionella närmast uteslutande avser den ”försvarande” typen av vårdnadshavare i samband med att de närvarar vid polisförhör. Den kritik som framkommit bland professionella gentemot vårdnadshavares närvaro ska därför inte tolkas som generell, utan som riktad mot en mindre grupp vårdnadshavare.

Professionella har negativa erfarenheter av solidariskt skadeståndsansvar

I den enkät som riktades till de olika yrkesgrupperna framkom en bred och spontan kritik mot det solidariska skadeståndsansvar som infördes år 2010. Enkätens fritextsvar innehöll en rad beskrivningar av problem som uppstått för såväl professionella som unga och deras vårdnadshavare. I syfte att följa upp kritiken kom frågor kring reformen att ingå i de påföljande intervjuerna. I detta avsnitt redovisas de professionellas erfarenheter av reformen utifrån såväl enkäter som intervjuer.

Ogynnsamt för den unge

Den huvudsakliga kritiken mot reformen är att dess effekter står i strid med den roll som rättsväsendets representanter vill se att vårdnadshavaren har, nämligen som emotionellt stöttande och uppmuntrande till närvaro, samarbete, erkännande och konsekvenstagande. En socialtjänsthandläggare uttrycker sin skepsis på följande sätt:

Föräldrars närvaro är alltid positiv vid en ung persons förändringsprocess. Jag kan dock inte få ihop hur man tänkt när föräldrar skall närvara vid polisförhör och samtidigt vara betalningsansvariga gällande skadestånd.

I enkätmaterialen framkommer särskilt två anledningar till att man är kritisk till solidariskt skadeståndsansvar, framför allt bland domare och advokater. För det första, *närvaro* vid förhör innebär en delgivningssituation som vårdnadshavare kan finna anledning att undvika.

Domare: Sedan införandet av medansvar för eventuellt skadestånd har närvaron snarare minskat än ökat. Tanken bakom det förslaget är för oss domare i det närmaste omöjlig att förstå och regeln borde omedelbart utmönstras eftersom den motverkar ett annat mycket viktigare syfte, nämligen att unga får stöd av de sina.

För det andra gör det solidariska skadeståndsansvaret vårdnadshavaren till part i målet, vilket kan innebära att vårdnadshavaren blir mindre benägen att uppmana den unge att *samarbeta*. Därmed riskerar den unge att hamna i en konflikt mellan rättsväsendet och vårdnadshavaren:

Domare: Vid huvudförhandlingen är det bra att kunna resonera med föräldrarna inför beslut om eventuell påföljd. Det har dock blivit svårare sedan vårdnadshavarna ofta är motparter till åklagaren genom skadeståndsansvaret. Förut var det tydligare att föräldrarna var på samhällets sida för att stötta barnet.

Man uppfattar också att vårdnadshavare kan bli mindre benägna att stärka den unge i att göra sin röst hörd, till exempel genom att inte stödja den unge i att *tala sanning*:

Polis: *Jag var med om en pappa som först hjälpte till, och såg till så att sonen erkände. Men efter att det här kom, att de skulle betala skadestånd, så håller han med sonen: "Han har inte gjort det".*

Effekten av reformen kan utifrån de professionellas beskrivningar närmast ses som direkt motsatt den samhälleliga önskan om att vårdnadshavare ska hjälpa den unge att ta *ansvar* för sina handlingar och dess konsekvenser.

Ogynnsamt även för rättsprocessen

En synpunkt som förs fram från advokathåll är att advokaten kan hamna i en situation där han eller hon får företräda vårdnadshavaren gällande skadeståndet, trots att denne inte är advokatens klient. Tre advokater resonerar i en gruppintervju:

Advokat 1: *Man sitter där som målsägande och har ett solidariskt skadeståndsyrkande upp till gränsen, och så tittar ordföranden upp och säger: "Ja, vi kanske har glömt att delge föräldrarna. Hur ska vi hantera det här? Vi är ju nästan färdiga nu och vi har inte tid att göra om det här".*

Advokat 2: *Det kan ju bli en lite olustig känsla när vårdnadshavarna sitter där utan egna ombud och ska framföra ... de vet ju inte i regel vad en "invändning" är. [...] Det kan bli lite konstigt i processen.*

Advokat 3: *Det är också en etisk fråga. Det solidariska svaret betyder ju inte utan vidare att du företräder båda. Dom kan ha olika intressen (den unge och föräldrarna). Det är väldigt tveksamt hur mycket man får och kan hjälpa föräldrarna att ta ställning till de här sakerna.*

Det kan också nämnas att domstolarna förefaller ha löst problemet med det praktiska utbetalandet av solidariskt skadestånd på olika sätt. Av Brås intervjuer med advokater och unga framgår nämligen att vissa domare har lagt det solidariska skadeståndsansvaret på den eller de vårdnadshavare som infunnit sig i rätten. Dessa vårdnadshavare har därefter själva fått kräva in resterande pengar från de vårdnadshavare som inte infunnit sig i rätten. Andra domare har krävt att samtliga solidariskt skadeståndsansvariga ska betala gemensamt och samtidigt, vilket i sig utgör ett problem om en part kan betala och den andra inte kan betala vid tidpunkten då skadeståndet ska inbetalas.

En ytterligare effekt av reformen är alltså att i de fall målsägande eller övriga solidariskt skadeståndsansvariga håller sig undan, löper den unge tilltalade och dennes föräldrar som delgivits ansvar

i rätten risk att få betalningsanmärkningar hos kronofogden utan egen förskyllan. I andra fall har rätten inte tillåtit den unge och dennes vårdnadshavare att betala sin del av skadeståndet förrän övriga medansvariga betalt sin del, vilket också det kan innebära att man trots betalningsvilja och betalningsförmåga får betalningsanmärkningar utan egen förskyllan.²⁷ Sammantaget innebär detta att det solidariska skadeståndsansvaret premierar de vårdnadshavare som *inte* närvarar i det avgörande slutskedet av rättsprocessen.²⁸

Det är ur rättssäkerhetssynpunkt allvarligt om domstolarna saknar en enhetlig och för vårdnadshavarna rättssäker ordning för betalning av det solidariska skadeståndsansvaret.

Solidariskt skadeståndsansvar särskilt ogynnsamt för de mest sårbara

Utöver ovan nämnda invändningar mot reformen framkommer även från domarhåll att det solidariska skadeståndsansvaret slår som hårdast mot de ekonomiskt mest sårbara vårdnadshavarna.

Domare 1: Att den lagstiftningen över huvud taget kom till var olyckligt. De flesta föräldrar har inte pengar att betala med när fogden ska göra utmätning. Det framgår av yttrandena från "soc" att hela familjen lever på bidrag, att båda föräldrarna saknar arbete och de lever i princip på existensminimum. Den typen av familj är i alla fall här i X väldigt vanlig, i de ungdomsmålen vi har ... Det blir meningslöst.

Domare 2: Ja, det är kontraproduktivt, för man lägger bara ytterligare sten på bördan. Så det är svårt att se någon som helst positiv effekt över huvud taget. Den blir mer repressiv.

En socialtjänsthandläggare beskriver denna effekt med ett exempel från skolan och menar att den i resurssvaga familjer kan leda till att relationen förvärras mellan vårdnadshavaren och den unge:

---

²⁷ Dessa och liknande farhågor restes vid reformens införande (se även Barnombudsmannens skrivelse 9.2:0597/10 till Beatrice Ask (Hemsida: www.barnombudsmannen.se/vart-arbete/skrivelser. Hämtat 2014-01-27) samt Brottsövermyndigheten, Solidariskt ansvar - säkerhet eller risk? (Hemsida: www.brottsövermyndigheten.se/nyheter. Hämtat 2014-01-27). Här kan nämnas att i det fall övriga solidariskt skadeståndsansvariga inte betalar, kan man ansöka om betalningsföreläggande hos Kronofogden.

²⁸ Att man vid olika tingsrätter agerar olika i fråga om hur det solidariska skadeståndsansvaret delges och själva betalningen ska gå till (vilket i dag är upp till den enskilde att administrera) kan möjligen vara en följd av att lagstiftaren inte angett hur detta förfarande ska hanteras annat än genom hänvisning till tidigare gällande regleringar och rutiner: "De problem som kan uppkomma vid den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga torde generellt inte vara mer komplicerade vid principalansvaret för vårdnadshavare jämfört med de problem som kan uppkomma vid andra ansvarsgrunder. [...] Även fortsättningsvis bör det vara en fråga för rättstillämpningen att pröva den inbördes fördelningen mellan flera skadeståndsskyldiga." (Ds 2009:142, s. 32).

Tanken är jättegod. Vi jobbar mycket med skolor där det är hög skolfrånvaro och då kan det bli vitesbelopp, men jag har hitills inte varit med om någon förälder som ändrat sitt agerande för att de får böter, utan snarare tvärtom har det gjort att de blir ännu mindre intresserade av att göra någonting. Det har skapat ett ännu större "vi och dem". De hamnar ännu ett steg längre utanför. [...] Jag tror inte att de agerar annorlunda för sina barn bara för att de får betala ... snarare tvärtom att de förskjuter barnen i stället.

Unga om föräldrarnas betydelse i rättsprocessen

För att få inblick i hur unga kan uppleva vårdnadshavares närvaro i rättsprocessen har Brå intervjuat sju unga män (16–21 år). Samtliga har dömts för så kallade ungdomsbrott som narkotikabrott, våldsbrott, stöld och inbrott (med undantag av en person som misstänkts för sexualbrott). Fem av de intervjuade var vid tiden för intervjuerna placerade på Statens Institutionshem (SiS) för unga. Två av dem har inte haft någon tidigare erfarenhet av rättsprocessen och resterande fem har varit föremål för tre till sju tidigare polisutredningar. Sammantaget utgör de intervjuade relativt tungt belastade ungdomar och representerar i detta avseende inte det stora flertalet unga som förekommer i rättsprocesser. Dessa ungdomar är emellertid av särskilt intresse ur ett återfallsperspektiv. Det ska här nämnas att Brå också försökt nå även flickor för intervjuer, dock utan framgång.

Merparten har haft närvarande föräldrar under någon del av rättsprocessen, antingen i samband med polisförhör eller under huvudförhandling. Någon har varit med om att föräldrarna varit såväl frånvarande som närvarande (olika rättsprocesser) och två av de intervjuade ungdomarna har inte haft någon förälder med, vare sig under polisförhör eller huvudförhandling.²⁹

Unga om föräldrarnas närvaro under polisförhör

Som en inledning till redovisningen av intervjuerna kan nämnas att de rymmer två centrala teman. För det första återkommer de unga i sina svar till en balansgång mellan positiva och negativa upplevelser av föräldrarnas närvaro. För det andra framgår att betydelsen av närvaron i hög grad är beroende av vårdnadshavarens agerande och förhållningssätt gentemot den unge och övriga aktö-

²⁹ Den ene har däremot haft vårdnadshavare närvarande vid polisförhör före 15 års ålder.

rer i rättsprocessen. Tillsammans tyder dessa två teman i de ungas berättelser på att vårdnadshavare kan spela en viktig och positiv roll i rättsprocessen.

Otillräcklig kommunikation och information

Den inledande delen av de ungas rättsprocess präglas av bristande kommunikation och information. I intervjuerna ges flera exempel på en bristfällig information från polisens och advokatens sida, men också en mycket begränsad kommunikation mellan den unge och vårdnadshavarna.³⁰

Ungdomarna talar ogärna med sina föräldrar om händelsen innan förhör

Brå ställde frågor om hur diskussionen gick hemma när kallelsen om förhöret kom. Det som tydligast framträder i de ungas berättelser är att de har velat undvika att tala om händelsen hemma: ibland för att det har varit ”jobbigt”, men också av rädsla för vad föräldrarna ska tycka. Det framkommer även att vissa unga känt ett motstånd inför att berätta eftersom de befarade att det skulle bli svårt för föräldrarna att höra om det som hänt.

Ett par av killarna frihetsberövades och fick först efter förhör chansen att tala med sina föräldrar om detta. En kille berättar om oron inför att komma hem och behöva tala med sin pappa då han släppts från häktet:

Kille C: Jag var skitnervös för att komma hem efteråt. ”Vad skulle pappa säga till mig nu?” Men jag tror att min mamma hade tagit ett snack med honom under dagen. Dagen innan jag kom ut hade min mamma pratat med min bror för hon var jätteorolig. Hon undrade varför jag inte svarade på min mobil. Min bror fick ljuga för henne [...] men hon gick inte på det så då sa han: ”Ja han sitter inne”. Och jag tror att min mamma snackade med min pappa sen: ”När han väl kommer ut så måste du ta det lugnt med han”. Pappa snackade med mig, han frågade om vad som hänt inne på häktet och sånt och så förklarade jag och han sa bara: ”Okej” [...] Det kändes bra. Han skötte det jättebra.

Ingen minns att de fått någon särskild information

Bristen på mottagen information visar sig i att ingen av de intervjuade minns att polisen eller advokaten förklarade hur en rättsprocess kan se ut: att den unge kan komma att höras flera gånger,

³⁰ Några av de ungas rättsprocesser inleddes med att de hämtades i hemmet för förhör under frihetsberövande åtgärder, vilket också inneburit kraftigt begränsad information och kommunikation. Se även Barnombudsmannens rapport Från Insidan (BO 2013).

vad som händer om misstankegraden mot den unge stärks eller om ärendet leder vidare till åtal och huvudförhandling. Tre av killarna menar att polisen endast förklarade att de skulle ställa några frågor och att de först senare under förhöret berättade vad de unga misstänktes för. Ett par killar som varit med om tidigare rättsprocesser menar att de kände till det mesta sedan tidigare och att kommunikationen med polisen därefter begränsades till vad som hade hänt i de aktuella ärendena. Att de unga inte minns att de fått någon information kan ha flera orsaker: exempelvis att de inte varit mottagliga för den information som gavs i den aktuella situationen eller på grund av det format som informationen gavs i. Oavsett anledning tyder detta på behov av hjälp med att få och ta emot information.

En kille uppger att han fick mycket lite information och att advokaten sade att polisen skulle vara ”jättestränga” mot honom. Han påpekar att det hade varit bra med mer information om hur det skulle gå till eftersom han saknade tidigare erfarenhet av polisförhör:

Kille C: De visste ju om att jag inte varit med om något sånt tidigare och det sa de också från början – att de kollat i mitt register och att de vet att jag inte har något sedan tidigare. [...] Så det hade varit bra om de hade förklarat lite om hur det går till och så vidare. Annars blir man ju förvirrad. Då blir man ju nervös.

Ingen av de unga som Brå har talat med har uppfattat att deras föräldrar, i de fall de varit närvarande under förhör, har fått vare sig information om vad som förväntas av dem eller om något annat. En kille berättar:

Kille A: Det som min pappa sa när jag pratade med honom i telefon var: ”Det är konstigt det här, vi är dina föräldrar vi har massa skyldigheter [...] men vi har inga rättigheter att få reda på hur det går i utredningen”.

Snarare än att berätta om hur förhöret ska gå till tycks det utifrån de ungas berättelser vara vanligare bland poliser att i stället korrigerar föräldrar när de avviker från den förväntade rollen under förhöret. Detta kan exempelvis visa sig genom att föräldrar blir tillsagda att vara tysta under förhör och ställa eventuella frågor efter förhöret. På frågan om vad polisen berättat för honom och hans mamma om hur förhöret skulle gå till, och vad de ska göra när de är där, berättar en av ungdomarna:

Kille F: Inte så mycket. Fast de brukar ju säga så här att de ska ställa frågor och när de är klara så brukar de säga att: ”har du något att säga?” till min mamma.

Närvaron gör det tuffare för de unga att berätta fritt

Som framgått tidigare uppger en betydande andel av de professionella att de unga talar mindre fritt då föräldrar eller andra vårdnadshavare närvarar under förhör. När Brå frågade de unga om hur deras berättande påverkades av föräldrarnas närvaro berättar de att det var svårt att berätta när föräldrarna satt med. Någon säger att det var ”jobbigt” när man inte vill berätta som det är. Killarna berättar också om sårbara föräldrar som de vill skydda från sina berättelser. Men det finns också de som känt att närvaron i viss mening har underlättat för dem.

En kille berättar att han uppskattade sin pappas närvaro och att den på vissa sätt underlättade för honom att hantera polisens frågor, men att det också kändes svårt att inför pappan berätta om det som hade hänt:

Kille G: De [polisen] ställde fett konstiga frågor. Det var jobbigt! De psykade ens huvud för att man skulle erkänna. [...] Jag kände mig trygg att han var där och då är det lättare, fast det var ganska svårt ändå för att det var jobbigt att berätta för min pappa.

Skam

Flera killar berättar att de upplevde det som lättare att tala med polisen då deras föräldrar inte var med. En återkommande anledning är skam. Det kan handla om att man vet att man har gjort fel och skäms av den anledningen, men det kan också vara så att förhöret innehåller gestaltningar, exempelvis i form av ljud- eller bildinspelningar, av den unges beteende som denne upplever besvärande. Ytterligare ett skäl till att känna skam kan vara att den unge förstår att förhören är besvärande för föräldrarna, inte minst om man får många kallelser till förhör.

Kille D: Pappa har bara hämtat mig på polisstationen. Mamma har varit med på många förhör, men för det mesta har jag varit själv. Då ringer de i stället till morsan eller farsan och frågar om det går bra att ha förhör utan målsman. [...] Ibland har det varit ett förhör i veckan. Det har varit ganska så mycket. Jag är dömd för [antal] brott. [...] De har väl inte alltid kunnat vara med och jag har väl heller inte alltid velat att de ska vara med. Det är ganska skamfyllt ...

Rädsla

En annan kille berättar dels om skam som en anledning till att inte låta föräldrarna vara med, men också om rädsla för vad hans pappa skulle säga och hur denne skulle agera under polisförhöret:

Kille C: Min pappa är den arga typen. Han har kort temperament. Om polisen ställer fel fråga kan han bli skitförbannad

och börja skrika på polisen. [...] Det kan också hända att om jag ger fel svar eller visar nån attityd så kan han inför alla ställa sig upp och börja skrika på mig. Jaa, pappa är speciell (skratt) ... nej, jag sa till honom att han inte fick. Min mamma tjatade på pappa att han skulle gå dit, men jag sa till honom att han inte fick och han respekterade det.

Oro

Flera av killarna talar om sårbara föräldrar som de inte vill oroa eller ställa till mer bekymmer för.³¹ Att inte berätta allt kan alltså vara ett sätt för de unga att skydda sina föräldrar. En kille berättar att han brukar tala lite ”finare” när mamman närvarar vid hans förhör. En annan kille berättar att hans mamma upplevde att det var så smärtsamt att vara med och att han därför inte berättade allt:

Kille D: Det har hon sagt själv att ... det har varit ett rent helvete, allting som varit med polisen. [...] Hon får ta så mycket skit. Eller ja, hon mår ju dåligt över det som har hänt. Hon kanske känner sig misslyckad. [...] Jag vill inte säga allting när morsan hör.

En annan kille berättar han inte ville att hans mamma ens skulle få veta att han häktats då han oroade sig för hennes hälsa:

Kille C: Att få höra saker men också att se sin egen son sitta hos polisen. Jag tror inte att någon förälder vill se ens barn sitta hos polisen? Mamma har ju haft [sjukdom] förut och doktorn sa att minsta lilla oro kan göra att det kommer igen, så jag ville hålla min mamma utanför. Hon visste inte att jag satt i häktet i nästan två veckor. Hon visste inte det förrän jag var ute.

En ytterligare anledning till att inte berätta fritt om händelsen kan vara att man inte vill ”gola” på kamrater inför sina föräldrar. Om föräldern som sitter med under förhöret har kännedom om händelsen kan detta således upplevas som särskilt besvärande för en ungdom som inte vill ge polisen hela bilden under förhöret.

Kille F: När de ställer frågorna och man inte vill säga som det är, men när hon är med så börjar man tänka: ”Vad skulle hon tycka om det?”

Samma kille tillägger att han tror att föräldrars närvaro generellt sett kan påverka andra ungdomar att berätta både mer eller mindre om händelsen i förhörssituationen. Det kan vara beroende av individuella förutsättningar men också av vilken relation de har till sina föräldrar.

³¹ Att hänvisa till sårbara föräldrar kan dock även vara en strategi för att skydda sig själva från känslor och den egna sårbarheten i berättandet av det som har hänt (se Cullberg 1992 och Burcar 2005).

Det upplevs också som tryggt att de var med

I intervjuerna tillfrågades de unga också om vad de tyckte var det "bästa" med att deras föräldrar/förälder var med. Här nämndes trygghet som en viktig och positiv aspekt, och vissa menade även att det var bra att föräldrarna fick veta vad som hade hänt. I sina svar kommer de samtidigt ofta in på negativa aspekter av närvaron, vilket visar att deras upplevelse av föräldrarnas närvaro är tveeggad.

En kille berättar på följande sätt om tryggheten i att få hjälp av sina föräldrar (pappan), men också om förhøret som skamfyllt:

Kille E: Han har ju varit lite som en hjälpande hand och den enda nackdelen var väl för att jag hade skam i kroppen. [...] Jag skämdes för det jag höll på med och det jag har gjort och det är sånt man inre vill att föräldrar ska veta. [...] Sen är det ju det att han var där tillhands men skammen finns där. Att sitta mellan fyra väggar. Jag har brutit mot lagen och där sitter en som ska rättsskipa.

Samma kille berättar även att hans pappa, förutom att försvara honom och förtydliga frågor under förhøret, även bad polisen att förtydliga vad den konkreta misstanken mot sonen bestod av samt frågade om vilken bevisning polisen hade (denna kille hade inte en advokat närvarande under något förhøret).

En annan kille lyfter fram att det var bra att hans mamma fick veta vad som hade hänt från honom själv, om än det kändes svårt att berätta:

Kille D: Ja, alltså hon har fått veta mer om hur jag är, hur det har gått till och sådär. Vad som gör att det blir som det blivit. [...] Hon får en insikt i hur det har sett ut, i stället för att hon ska gå och få höra det från andra. [...] Det är ju aldrig roligt att sitta i ett förhøret. Det är ingenting som man egentligen vill. [...] Jag tror inte hon kan tycka det är så kul att sitta med sin son i ett förhøret och få höra på allting jag gjort. [...] Det är på den onda sidan.

Samtidigt som det kan kännas bra att föräldrarna fått reda på vad som hänt finns det även negativa upplevelser utöver skam, rädsla och oro, som de unga kan koppla till föräldrarnas kännedom om vad som hänt. En kille berättar att han inför förhøret hade talat om vad som hänt inför sin pappa, vilket medförde att han kände sig tvingad att hålla fast vid sanningen även under förhøret.

Kille B: Det bästa var väl att han förstod hur situationen var, men sen var det jobbigt att han var tvungen och lyssna och så. Helst hade jag velat gå själv. [...] Det kändes som att jag blev tvingad att säga sanningen .., av att pappa satt bredvid, för han visste ju redan. Så jag kunde inte ljuga liksom.

De ungas svar visar att tillgången till trygghet och stöd i och med föräldrarnas närvaro samtidigt innebär en exponering för skamkänslor. Tillsammans med det positiva som ligger i att föräldrarna blir mer delaktiga i den unges situation och liv kommer även skamkänslor i och med att föräldrarna får reda på vad den unge har gjort. Den här dubbelheten i de ungas upplevelser ställer krav på föräldrarnas förmåga att hantera dessa situationer och känslor eftersom deras reaktioner påverkar den unges vilja att låta föräldrarna närvara och att berätta utförligt om vad som hänt. Att unga ges goda förutsättningar att göra sin röst hörd är viktigt för såväl den unge som för rättsprocessen.

Föräldrarnas förmåga att hantera sina egna och den unges känslor kan också få betydelse för den unges sätt att agera i rättsprocessen och för dennes fortsatta utveckling. En av de intervjuade ungdomarna exemplifierar detta på följande sätt:

Kille E: Vet inte riktigt hur jag ska beskriva det, men en ilska tror jag att jag byggde upp. En ilska mot mig själv och mot han för jag tyckte inte då att det var rätt att ... Jag har gjort fel men jag behöver inte skäll. För jag vet att jag har gjort fel.

Unga om föräldrarnas närvaro under huvudförhandling

För att få insyn i vilka behov av stöd unga kan ha i samband med huvudförhandling, och därmed vilket stöd vårdnadshavare kan ge, ställdes under intervjuerna frågor om hur de upplevt och uppfattat rättegångssituationen. Av svaren framgår att samtliga tyckte att de hade god insikt i vilka de olika parterna i rättssalen var under rättegångarna. De beskrev bland annat vilka som närvarat och vilken funktion de hade (domare, nämndemän, åklagare, försvarare och målsägandebiträden). Samtidigt berättade några av ungdomarna att de hade förväntningar inför huvudförhandlingen som inte stämde med hur rättegången faktiskt gick till – något som flera kände lättnad inför. Deras förväntningar hade till stor del färgats av sådant som de sett på tv och film.

Kille A: Ja, det var inte som när man tittar på ”Judiths domstol”. [...] Jag hade inte varit på rättegång innan dess så jag föreställde mig att det skulle vara så och sen när man kom in så såg det helt annorlunda ut. Man har ju sett en massa rättegångar från USA när det sitter jurymedlemmar här och domaren här. Så det kändes ju lite skönare att det var som det var.

Flera ungdomar ansåg även att det var lätt att förstå det som sades och hände i rättssalen, om än med undantag för vissa ord. I de fall de inte hade förstått vad som sagts uppgav samtliga att de bett antingen advokaten eller domaren att förklara vad de menade. Här

bör det emellertid påpekas att det, vid följdfrågor eller i samband med andra frågeställningar, blev uppenbart att deras förståelse av rättegången snarare handlar om en upplevelse av att ha förstått än om en egentlig förståelse.³²

De flesta av de unga har haft sina föräldrar med sig under huvudförhandlingen. Av de två som inte hade närvarande föräldrar hade åtminstone den ena fyllt 18 vid tiden för rättegången.³³

Rättegången jämfört med förhöret

Under intervjun ombads de unga att jämföra hur de upplevde huvudförhandlingen och förhörssituationen. Här delade sig meningarna tydligt mellan dem som ansåg att förhöret var svårare och dem som hade mer negativa erfarenheter av huvudförhandlingen. Dessa skillnader tycks åtminstone delvis ha varit beroende av hur förhørsledaren respektive åklagaren agerade gentemot den unge.

Bland dem som tyckte att förhöret var mer negativt framkommer att man upplevde närvaron av ett flertal vuxna, och i vissa fall två förhørsledare, i ett litet rum som mycket pressande.

Kille B: Det gick bättre i rättegången än i förhöret. [...] Det var en pressad situation där: litet rum, advokat, pappa och två förhørsledare.

En annan kille berättar att rättegången hade känts mindre negativ än han väntat sig. Han hade förväntat sig att den skulle likna polisförhöret, vilket hade varit en starkt negativ upplevelse. Den stora skillnaden var enligt honom att han under rättegången fått chansen att tala fritt.

Kille A: Jag trodde att det skulle vara mer nervöst. Okej, jag var ju nervös, men det var inte så här: "Åh nej jävlar helvete, nu kommer jag att åka in i fängelse". Det kände jag inte, jag kände att jag får gå igenom det här och ta den här tiden. Det var ju bara målsägande och förhandlingen och att berätta sånt som jag redan hade berättat om och sen får det gå till dem som ska bestämma resten. [...] Det var mycket bättre med rättegången [...] för där får man prata till punkt. Man får säga det man vill – inte som hos polisen där de avbryter en och kommer in på andra samtalsämnen för att de inte vill att man ska prata till sin fördel.

³² Att det kan förhålla sig på det sättet styrks också av intervjuer med advokaterna. En advokat utbrister under intervjun: "Ibland kan man bli förvånad över hur lite vissa unga vet om hur världen verkligen fungerar och verkligen behöver den här 'juridiska tolken'. Ibland blir man förvånad ... även 18- och 19-åringar. Visst, jag förstår att inte alla förstår alla juridiska termer – men hur det verkligen fungerar på riktigt ... Det kan verkligen vara: 'Vilken verklighet lever du i?' Tyvärr händer det ganska ofta."

³³ I de fall unga har hunnit fylla 18 år vid huvudförhandlingstillfället skickas, enligt vad Brå erfarit, inte en enskild kallelse till vårdnadshavaren.

Några av ungdomarna upplevde i stället att huvudförhandlingen var en svårare situation än förhöret. Ett skäl till detta är att huvudförhandlingen sker öppet och att skammen blir större inför en större mängd människor.

Kille E: Jag tror att det är svårare att sitta i en huvudförhandling. För det känns som om det är press och många andra nyfikna människor är där. [...] Ja, man känner ju sig som man bryter normer, man känner sig som en syndabock och att människor utanför kan komma och se vem det är.

Det kan även vara påfrestande att behöva möta målsäganden och dennes föräldrar igen.

Kille G: Förhöret var inte exakt jobbigt. Det var rättegången som var mest jobbig ... då jag fick se min kompis och den där andra killen [målsäganden]. Det var det jobbigaste. Jag var nog innan jag gick in för att, så här: se hans morsa, hans farsa, alla. Det var skämmigt. [...] Men polisförhöret var inte så jobbigt för jag skulle bara berätta vad som hade hänt.

Det finns alltså flera anledningar till att unga upplever huvudförhandlingen som en mer påfrestande situation än förhöret. Samtidigt kan även motsatsen, med ett litet förhörssrum och ensamheten inför ett fåtal vuxna, upplevas som en mer utsatt situation. Bägge dessa situationer har dock det gemensamt att de kan inverka starkt hämmande på den unges vilja och förmåga att berätta fritt om vad som hänt.

Samma kluvna känsla under huvudförhandlingen

De unga är, liksom inför förhörssituationen, kluvna till föräldrarnas närvaro. Dels kan den innebära trygghet och stöd, kanske främst före och efter huvudförhandlingen, men också skam, oro och rädsla.

Det stöd som de flesta av killarna upplever som positivt är föräldrarnas fysiska närvaro. En annan upplevelse som återkommer i intervjuerna är att föräldrarna bryr sig och att man inte lämnas ensam:

Kille E: Bra att de är där ändå, för min skull. [...] Det är det här med att de bryr sig, det är väl det positiva i det. Det som är dåligt är väl att jag ens sitter där och att mina föräldrar ska behöva uppleva det.

Kille G: Det kändes skönt! Det är min farsa och han var där, det kändes bara så där som en lättnad i sig, för att vara där ensam ... Alltså, jag var bara nöjd över att min pappa var där.

En annan kille berättar om tryggheten i att ha en förälders fysiska närvaro, men också om en mer aktiv känslomässig stöttning om än inte i första hand under själva polisförhöret eller huvudförhandlingen:

Kille A: De har stöttat mig genom allt. De har sett till att jag har mått bra – alltid tröstat mig om jag var ledsen när det gällde någonting av det här och sa att det här blir bra, det löser sig och det där vanliga snacket. [...] De sa att tiden kommer att gå snabbt och det gör den ju när man inte tänker på det.

Ett par av killarna berättar vidare att det är främst vid huvudförhandlingen som de känt stöd av föräldrarnas närvaro, men att de under polisförhör helst velat vara ensamma med sina advokater för att inte bli störda.

Kille C: Min mamma tycker att jag inte vet vad en förälders roll innebär och säger att: ”Vi är där som stöd”. Det vet jag! Men närhet kommer bara att sätta stress på mig och det kan hända att jag börjar stamma och så. Så jag ville klara av detta själv. Det kändes tryggare och bättre för mig. Hon tror att jag kommer att vara mer trygg om de är med, men det tror jag inte.

Vid sidan av känslan av att inte vara ensamma och känna att föräldrarna är måna om dem finns även i denna situation känslor av oro och rädsla. De unga berättar dels om en oro och skam inför att göra föräldrarna besvikna:

Kille B: Det är ändå föräldrar. Det blir någon känsla att ... det är svårt att förklara ... besvikna, jag trodde de skulle bli det.

dels om en rädsla för föräldrarnas reaktioner:

Kille C: Det är inget kul att de kommer och kollar på. Min kompis föräldrar var med och han ångrar ju sig. Pappan satt och skrek där inne. Min pappa hade inte gjort så, men tanken att de sitter och kollar på sin son när åklagaren säger saker. Åklagaren begärde ju X års fängelse för mig. Tänk om min mamma hade fått höra sånt, att jag ska sitta inne i X år.

Liksom vid polisförhöret finns en oro över hur föräldrarna ska kunna hantera huvudförhandlingen och vad som framkommer där. Det kan särskilt gälla i de fall då föräldrar inte närvarat vid de föregående polisförhören. En av de killar som varit med om flera huvudförhandlingar berättar:

Kille D: De har varit med på någon enstaka. Jag har liksom inte velat att de ska komma. Det blir för känsligt [...] mest för deras skull, för det har ju varit ganska grova saker. När de sitter och får höra min berättelse om vad jag gjort, det vill jag inte att de ska höra.

Låg motivation till att ta emot stöd

Flera av de unga berättar att deras föräldrar, och andra närstående, erbjudit sig att hjälpa dem.

Kille B: Innan förhören visste de inte så mycket, men efter så försökte de hjälpa mig och gick på en massa möten och lämnade prover och sånt. Jag fick börja på haschprogrammet i X. De var med vissa gånger.

Samtidigt framgår att de inte varit mottagliga för stöd under och direkt efter det att rättsprocessen avslutats. Det tycks dock som mottagligheten och motivationen att ta emot stöd ökade något efterhand. Detta är särskilt tydligt i de fall de unga haft ett missbruk.

Kille B: Ja, men det gick inte ... Jag var påverkad hela tiden. Jag tog inte in det. Det var många kompisar som ville hjälpa till, men jag sa att jag inte ville.

En kille berättar att hans föräldrar ställde honom frågor efter förhör och huvudförhandling. Som exempel nämner han att de frågade vad han hade kunnat göra annorlunda för att förhindra att det blev som det blev. Han beskriver också att hans föräldrar har försökt stötta honom i att upphöra med sitt alkoholmissbruk men att han aldrig riktigt kunnat ta emot den hjälpen:

Kille D: Alltså när jag får höra det blir jag liksom arg i stället. Jag blir på det sättet. När de frågar för mycket blir jag arg och slutar bry mig. Nu kan jag ju se varför man frågar så mycket. [...] Ja, alltså de har försökt med olika strategier. Min pappa bor i Y och min mamma i X, så när det har varit rättegång har jag kunnat bo hos pappa ett tag för att komma ifrån allting och starta om. Men så fort jag åker tillbaka till X knasar det.

En annan kille som har haft svårt att ta emot hjälp från sina föräldrar menar att den svårigheten berodde på att han inte fullt ut hade förstått sin livssituation. Då Brå ställer frågan om föräldrarna försökte hjälpa honom efter att de fått information om vad som hänt (genom rättegång och förhör), svarar han:

Kille E: De har de väl säkert, men jag har inte varit villig att ta emot deras hjälp. När jag var kring den åldern var jag rätt enformig och ville gå min egen väg. Jag kände det så och var väl lite bångstyrig och tyckte inte att jag hade några problem – att jag löser det själv.

Liten kommunikation efter huvudförhandlingen

På samma sätt som det har rått brist på kommunikation med föräldrarna i rättsprocessens inledande skede (och inte enbart beroende på frihetsberövande åtgärder med tillhörande restriktioner)

tycks kommunikation även efter huvudförhandlingen ha varit begränsad. Vissa av de unga upplever att deras föräldrar har ställt en del frågor och velat tala med dem om det som hänt även efter huvudförhandlingen. Andra säger att de över huvud taget inte har talat om saken i efterhand tillsammans med sina föräldrar.

En av de två killar som uppger att han fick frågor av sina föräldrar om hur han tänkte och mätte efter huvudförhandlingen berättar att han helt enkelt inte tänkte någonting. Det kan av naturliga skäl innebära svårigheter att prata om händelsen.

Kille D: Nja, de har frågat lite grann om hur jag tänkt när allting har hänt. [...] Men jag har liksom inte tänkt någonting.

En annan kille, som berättar att han och hans föräldrar samtalande före huvudförhandlingen, berättar att de inte talade särskilt mycket efteråt. I detta fall berodde det på att han upplevde att han rätt ut det mesta med sin pappa redan innan huvudförhandlingen:

Kille G: Nej inte så mycket. Det finns inte så mycket att prata om liksom. Det är inte så att det händer något speciellt. Min pappa hade ju varit med på förhöret redan så han visste ju hela historien. [...] Jag hade sagt det redan innan att det var ganska jobbigt. Han sa att för det första så kommer det inte vara så jobbigt och för det andra så kommer du inte att få så mycket straff för att du är under 18. Jag pratade ganska mycket med honom på resan dit. Det var ganska så skönt för då var jag lugn innan jag kom till rättegången.

Något som är gemensamt för flertalet av de unga som intervjuats är att man efter rättegången talade om skadeståndet och hur man skulle hantera det. Ett par av killarna berättar att skadeståndet var det enda som han och hans föräldrar samtalande om efter huvudförhandlingen:

Kille A: Vi pratade om det. De sa att det skulle påverka vår ekonomi en hel del – att det skulle bli svårt med så mycket pengar att komma på fötter igen även om pappa tjänar ganska bra.

Avslutningsvis kan det nämnas att de unga som intervjuats inte haft uttalade önskemål om ytterligare samtal med sina föräldrar efter rättegången. Detta ligger också i linje med den låga motivationen till att ta emot stöd och, i vissa fall, en mindre tydlig förståelse till förändring av livssituationen. Här bör det påminnas om att de intervjuade är relativt tungt belastade och därför inte är representativa för det stora flertalet ungdomar som döms för brott.

Ungas syn på vårdnadshavares roll

De unga ombads under intervjuerna att beskriva hur de anser att föräldrar bör agera när de är med sina barn i polisförhör och i huvudförhandling. Här framkommer flera synpunkter: att den fysis-

ka närvaron är viktig, att föräldrar inte ska stressa sina barn utan tvärtom försöka ”lätta upp stämningen” och att alla barn borde ha någon som bryr sig om dem närvarande under rättsprocessen.

Angående betydelsen av den fysiska närvaron av föräldrar berättar en kille:

Kille A: Det är ju ändå ett bra stöd att veta att man har dem där, även om de inte säger så mycket är det fortfarande bra att veta att man har sina föräldrars stöd och att de sitter med som en klapp på axeln. [...] Ja, man känner sig trygg av att man har sina föräldrar där, man blir inte osäker.

Ett par andra killar tar upp behovet av att föräldrar kan agera på ett sätt som lugnar de unga, inte minst inför polisförhör. Dessa killar kopplar betydelsen av detta direkt till sin förmåga att fritt berätta om det som hänt.

Kille B: Lätta upp stämningen lite. Snacka lite med ungdomarna först liksom, innan man åker dit [till polisstationen]. Då blir det lite lättare att snacka ... vi gjorde inte det alls.

Kille C: De ska vara stöd, de ska inte stressa upp en för man är redan stressad nog. De ska låta en snacka och inte avbryta för då blir man ju förvirrad och kanske inte vill snacka mer. De ska vara där som hjälp för att bara visa att de är där och att man alltid är där för sina barn, inte att man ska stressa eller göra sina barn nervösa.

En annan önskan som framkommer i den här delen av intervjuerna är att alla unga bör få en vuxens stöd i rättsprocessen. En kille motiverar det på följande sätt:

Kille E: Alla barn har inte en stöttande hand, så jag tycker att alla borde ha någon som man litar på närvarande och kunna känna att man har ett stöd och att man inte sitter där ensam. [...] Det finns ju gott om människor som vill hjälpa barn, som kan ställa upp som en kontaktperson. Jag tror att det finns många som själva har varit där och kan förstå ungdomen och som vet vilka frågor som den unge har. Eller en advokat som kan närvara, någonting kanske ...

Avslutningsvis kan det påpekas att de ungas syn på vårdnadshavarens roll till stora delar stämmer överens med den bild som ges av de professionella. Vad de unga eftersöker är en förälder eller annan vuxen som stöttar genom att lugna den unge, förklara sådant den unge inte förstår och stå upp för dem i de pressade situationer som kan uppstå, inte minst under polisförhör.

Detta betyder att vårdnadshavare som tar föräldraansvar kan underlätta för både unga och rättsväsendet. Inte minst genom att de unga då kan känna sig trygga i att föräldrarna står bakom dem när de berättar om händelsen, även då föräldrarna tar avstånd från

den eller de handlingar som den unge misstänks eller döms för. En vårdnadshavare som tar föräldraansvar på de här sättet kan också förebygga att unga känner oro för sina föräldrars välmående – eller rädsla för deras reaktioner – och därmed öka möjligheterna för den unge att berätta fritt om det som hänt.

Diskussion

En grundläggande målsättning för rättsprocessen är att skapa förutsättningar för att den unge inte ska återfalla i brott. I de fall den unge döms för brott kan rättsprocessen därför utgöra en viktig påverkan, men det är samtidigt viktigt att de åtgärder som vidtas förklaras på ett sådant sätt att den unge förstår vad som hänt och varför. Att den unge förstår vad som händer är också en förutsättning för att denne ska kunna göra sin röst hörd i såväl förhör som huvudförhandling. Förståelse av vad som händer är också viktigt för den unges fortsatta utveckling på längre sikt eftersom det underlättar för den unge att acceptera sin dom och påföljden.

Det är därför önskvärt att vårdnadshavare involveras i rättsprocessen så att denna påverkan kan ske i samförstånd och samverkan med vårdnadshavare. Detta kan också öka också möjligheterna för vårdnadshavaren att ge den unge stöd på längre sikt, efter att rättsprocessen avslutats – under och efter den påföljd som rättsprocessen kan ha lett fram till.

Balans mellan vårdnadshavares närvaro och rättsprocessens genomförande – för den unges bästa

Med anledning av ovanstående kan man dra slutsatsen att det är viktigt att vårdnadshavare närvarar vid sina barns förhör och huvudförhandlingar och att detta normalt sett också är fallet. Vårdnadshavare närvarar vid drygt hälften av samtliga första förhör och något oftare vid huvudförhandling.

Det finns enligt resultaten en rad olika anledningar till att vårdnadshavare inte alltid närvarar, och det är heller inte realistiskt att vårdnadshavare alltid finns på plats. Det ska också poängteras att vårdnadshavare inte heller ska närvara då denne misstänks för delaktighet i eller är vittne till de brott som utreds.

I den mån som vårdnadshavare agerar på ett sätt som motverkar att den unge får göra sin röst hörd i rättsprocessen har rättsväsendet möjlighet att låta vårdnadshavaren informeras efter avslutat förhör eller huvudförhandling. Detta gäller även i de fall då vårdnadshavaren är till men för utredningen, exempelvis genom

att störa polisförhör eller huvudförhandling. Att vårdnadshavare agerar på ett sådant sätt att de utestängs från polisförhör är dock ovanligt (och mycket ovanligt i samband med huvudförhandling). Enligt professionella är det normala att vårdnadshavaren stödjer den unge och att detta stöd är så viktigt att det vanligtvis överväger vissa negativa effekter som närvaron ibland har för polisförhöret. Att vårdnadshavare utestängts från huvudförhandlingar har inte nämnts i någon av de intervjuer som genomförts inom ramen för denna studie.

Med detta sagt är det viktigt att understryka vikten av att vårdnadshavare informeras om vad som förväntas av dem under rättsprocessens delar. På så sätt kan de oftare närvara som stöd för den unge utan att för den skull inverka negativt på utredningen. Sådan information ges lämpligen av polisen och den unges juridiska ombud i samband med förhör och av rättens ordförande samt det juridiska ombudet vid huvudförhandling.

I det följande diskuteras resultat och förslag på åtgärder som dels syftar till att öka närvaron, dels till att stärka effekten av vårdnadshavarnas närvaro i rättsprocessen. Att stödja vårdnadshavare i föräldrarollen är viktigt i arbetet med att förebygga återfall i brott bland unga brottsaktiva.

Tre sätt att öka närvaron och stärka dess effekt

Ett centralt resultat i denna undersökning är att det råder en konflikt mellan å ena sidan det brett förankrade önskemålet om att vårdnadshavare närvarar och stödjer den unge i rättsprocessen och, å andra sidan, erfarenheten av att vårdnadshavare ibland har en negativ inverkan på den unges benägenhet att göra sin röst hörd (svara på polisens frågor och ta ställning till anklagelserna). Därigenom påverkas även rättsprocessen negativt.

Som redovisats tidigare finns hos rättsväsendets representanter en utbredd erfarenhet av att unga talar mindre fritt då vårdnadshavare närvarar, vilket också bekräftas i intervjuerna med de unga själva. I Brås undersökning har också andra negativa effekter av hur vårdnadshavares närvaro inverkar på rättsprocessen framkommit. Bland annat drar förhören ut på tiden, erkännandegraden blir lägre (i polisförhör utanför storstadsområden) och advokaternas arbete påverkas negativt av ”försvarande” föräldrar. Samtidigt menar merparten av representanterna som tillfrågats i enkäter och intervjuer att de positiva effekterna för den unge av vårdnadshavarens närvaro väger tyngre än de negativa effekterna för rättsprocessen. De pekar särskilt på det emotionella stöd den unge får genom föräldrars närvaro samt att vårdnadshavaren får en insyn i den unges liv som ökar vårdnadshavarnas möjligheter att ta ett mer gynnsamt föräldraansvar för den unges utveckling.

Utifrån resultaten i denna studie kan Brå identifiera tre tillvägagångssätt för att öka vårdnadshavares närvaro och dess effekter:

- Förtydliga vårdnadshavarens roll under polisförhör och bistå med lämplig information om utredningen samt om möjligheter till stöd och hjälp vid sidan av den rättsliga processen.
- Förstärka vårdnadshavarens möjligheter att förstå och förmedla grunden för och innebörden av rättsens beslut i syfte att öka den unges möjligheter att ta till sig den genomgångna rättsprocessen på ett gynnsamt sätt.
- Förtydliga de särskilda skäl som anger när vårdnadshavarens deltagande ska begränsas med hänvisning till den unges bästa.

Dessa tre tillvägagångssätt diskuteras närmare i de följande avsnitten.

Utökad information till vårdnadshavare och unga i samband med polisförhör

Som framgått av både tidigare forskning och föreliggande studie kan vårdnadshavare av olika skäl sakna kunskap om eller förmåga att agera på ett sätt som hjälper och stödjer den unge i dennes rättsprocess. Tidigare forskning visar även att många vårdnadshavare inte heller vet vad rättsväsendet förväntar sig av deras deltagande eller förstår vilken betydelse deras agerande kan ha för den unge. Beskedet att ens barn misstänks för brott kan framkalla en rad olika känslor som kan vara svåra för en förälder att hantera, exempelvis skam, ilska, uppgivenhet och oro, samt i vissa fall en känsla av att en oförrätt begåtts mot deras barn. En otillräcklig kunskap och förmåga att hantera situationen kan hos vårdnadshavaren skapa en ogynnsam situation för den unge, rättsväsendet och den unges juridiska ombud.

Det är alltså viktigt för både den unge och rättsprocessen att rättsväsendets representanter och de juridiska ombuden bistår vårdnadshavarna på ett sådant sätt att det bidrar till att inkludera, snarare än exkludera, dem i den unges rättsprocess.

De problem som vissa vårdnadshavare skapar för den unge och för rättsprocessen kan minskas genom att dessa vårdnadshavare ges bättre möjligheter att förstå den unges behov och situation, rättsprocessen och vad som förväntas av dem. Att det finns utrymme för polis och juridiska ombud att i högre utsträckning bistå vårdnadshavare är också något som lyfts fram av såväl advokater som socialtjänsthandläggare i Brås enkät.

Som framgått av Brås intervjuer med professionella är det i dag inte ovanligt att vårdnadshavare får en för dem otillräcklig information när de kommer till polisstationen inför förhör. Enligt intervjuer med professionella kan informationen begränsas till ett samtal på vägen från polishusets entré till förhørsrummet, där man låter föräldrarna veta att de endast får tala då de är tillfrå-

gade eller efter förhörets avslutande eller i andra fall genom att få tillsägelse under pågående förhör. Enligt intervjuer med unga förefaller även informationen till dem om förhörets genomförande vara så pass begränsad att de inte har något minne av att någon sådan har getts.

Det är ett rimligt antagande att en utökad information före och efter förhöret har större möjligheter att tas emot och förstås även av ”försvarande” vårdnadshavare. Den information som lämnas till vårdnadshavare kan exempelvis innehålla en förklaring av brottsmisstanken, förhörets syfte och genomförande, villkoren för föräldrarnas deltagande samt vad man kan vänta av den fortsatta rättsprocessen. Det är också viktigt att föräldrarna ges information om vad de kan göra för att stödja den unge före, under och efter förhöret. Efter det att förhöret avslutats är det därför önskvärt att vårdnadshavaren och den unge ges möjlighet att samtala med polis och advokat om vad som framkommit och hur de kan gå vidare. Informationsbehovet kan också mötas upp med en informationsfolder som skickas tillsammans med kallelsen om att den unge ska inställa sig vid förhör. Polisen kan också överväga att upprätta en webbsida liknande ”Rättegångsskolan” (Brottsoffermyndigheten), där det beskrivs hur ett polisförhör och en polisutredning går till.

Genom att låta vårdnadshavare få likartad information, vid flera tillfällen och i olika medier eller format ges de större möjligheter att ta till sig informationen och stödja den unge genom att kunna förklara vad som händer, men också för att de ska kunna inge en trygghet som kan vara svår att förmedla utan denna kunskap. Detta gäller inte minst i de fall den unges föräldrar inte behärskar svenska och därför kan vara begränsade till den unges kunskap om vad som hänt och vad som kommer att hända.

Att dra lärdom av domen förutsätter förståelse

En ökad förståelse förutsätter också en utökad information i samband med huvudförhandlingen. Men professionella ställer sig i flera intervjuer frågande till i vilken utsträckning som den unge och dennes vårdnadshavare informeras om huvudförhandlingen och rättsens beslut av sitt ombud i samband med huvudförhandlingen. Detta ligger också i linje med vad som kommit fram i tidigare studier, till exempel *Bemötande i domstol* (Brå 2013:11) och *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet* (Brå 2010:1). Det har i dessa studier visat sig att en inte obetydlig andel vuxna och unga har svårt att tillgodogöra sig vad som sagts och hänt i rättsalen.

Här har advokaten en viktig roll att fylla genom att ge trygghet inför förhandlingen, förklara vilka som kommer att närvara och vilka deras roller är, att efter huvudförhandling förklara vad som skett, vad som beslutats, varför beslutet fattades och innebörden av den eventuella påföljden. Det har i de intervjuer Brå genomfört

med dömda ungdomar förekommit exempel på betydande frågetecken hos de unga kring olika delar i rättsprocessen, inte minst dess efterbörder i fråga om påföljder och skadestånd.

All denna information är viktig att förmedla till den unge på ett sätt som gör det möjligt för denne att hantera den avslutade rättsprocessen och dess konsekvenser på ett gynnsamt sätt: att förstå att och man handlat fel och varför man gjort det och därigenom dra lärdom. Det har också varit regeringens syfte med att utöka vårdnadshavares skadeståndsansvar (prop. 2009/10:142): att minska ungdomsbrottsligheten med berörda föräldrars hjälp.

Det ovan beskrivna informationsbehovet låter sig sannolikt inte stillas inom loppet av ett par minuter före och efter huvudförhandlingen. Det kan också antas att ”försvarande” och ”rådvilla” vårdnadshavare har särskilda behov av information. I de fall vårdnadshavaren inte närvarar till följd av ”utmattning” blir advokatens roll än viktigare, liksom i de fall föräldrarna inte behärskar svenska.

Då ett centralt syfte med att involvera vårdnadshavare är att förebygga ungdomsbrottsligheten är det viktigt att ge behövande vårdnadshavare stöd i att ansvara för sina barns utveckling. I detta ligger att advokater och domare kan förmedla den kunskap och förståelse som vårdnadshavare kan behöva för att samtala om rättens beslut med den unge och, inte minst, för att ge den unge stöd i och förståelse för påföljden. Detta bedömer Brå också vara ett grundläggande moment i domstolens bemötandearbete (se regeringens uppdrag till Sveriges Domstolar, Ju2008/10177/DOM, samt SOU 2008:106). Utan förståelse och acceptans av domen ökar risken för att såväl vårdnadshavaren som den unge förlorar förtroende för rättsväsendet, vilket kan resultera i allt fler ”försvarande”, ”utmattade” och ”rådvilla” vårdnadshavare i rättsprocessen.

Stärkta vårdnadshavare kan medverka till minskat behov av ingripande påföljder

Denna studie redovisar resultat från tidigare internationell forskning som pekar mot att rättens påföljdsbeslut påverkas av om vårdnadshavare närvarar och vilken information de ger rätten. Brås enkäter och intervjuer visar att en sådan påverkan förekommer, även om det råder oenighet om det bland de professionella. Medan vissa professionella menar att rättens påföljdsbeslut inte påverkas alls av vårdnadshavaren, menar andra att det är närmast en självklarhet att vårdnadshavarens möjligheter att stödja den unge sätter ramar för vilka påföljder som kan anses rimliga eller fördelaktiga.

I den mån påföljdsbeslutet påverkas handlar det om att unga med närvarande och (såvitt rätten kan bedöma) ”trygga” vårdnadshavare döms till mindre ingripande påföljder. Skälet till detta

är, enligt såväl enkäter som intervjuer med professionella, att rätten tar ställning till vad som är den enskilda ungdomens bästa. Exempelvis behöver en vårdpåföljd med tvångsinslag, allt annat lika, inte bli nödvändig om den unge med vårdnadshavarens hjälp och stöd frivilligt tar emot tillräckliga vårdinsatser. Skulle vårdnadshavaren å andra sidan motsätta sig eller inte vara i stånd till att medverka i frivilliga vårdinsatser är det mindre troligt att sådana vårdinsatser låter sig genomföras och därmed beslutas om. Att besluta om frivilliga vårdinsatser kan även antas vara mer vanskligt då vårdnadshavaren inte närvarar vid huvudförhandlingen och dennes inställning, förutsättningar och förmåga att stödja den unge följaktligen inte fullt ut kan bedömas av rätten, eller då yttrandet inte påvisar en för den unge gynnsam familjestruktur.

Utifrån Barnkonventionen (artikel 18) bör det påpekas att förmågan att ta föräldraansvar inom ramen för rättsprocessen åtminstone delvis är beroende av den kunskap vårdnadshavare har om rättsprocessen och den förståelse för och inställning man har till påföljden. Det bistånd vårdnadshavaren fått, eller inte fått, från rättsväsendets myndigheter, det juridiska ombudet och socialtjänsten, kan därför spela en mycket stor roll för den unge.

Mot denna bakgrund bedömer Brå att åtgärder som syftar till att engagera föräldrar i syfte att minska ungdomsbrottsligheten bör utformas inom ramen för sociala insatser parallellt med den rättsliga insatsen, exempelvis i form av sociala insatsgrupper. Det vill säga insatser som syftar till att *stödja* föräldrar till att återta föräldraansvaret i ett långsiktigt hållbart perspektiv.

Utökad användning av tolk för vårdnadshavare

Det föreligger inte någon skyldighet att anlita tolk enkom för vårdnadshavare, och det har i intervjuer med professionella även framkommit att rättsväsendet inte alltid möter vårdnadshavares behov av tolk. I den mån vårdnadshavarens förståelse av förhöret, huvudförhandlingen och den avslutande domen begränsas till vad den unge översätter till sina vårdnadshavare är risken överhängande att den unge inte får tillgång till det stöd som andra ungdomar får av sina vårdnadshavare,³⁴ det vill säga det stöd och ansvarstagande som såväl professionella som samhället i övrigt önskar att vårdnadshavare ger unga misstänkta och tilltalade.

Att öka tillgängligheten av tolkar till vårdnadshavare som inte behärskar svenska kan därför antas öka vårdnadshavares möjligheter att uppfylla den önskade rollen. Detta kan innebära såväl ökat stöd vid närvaro, men också en ökad närvaro av vårdnadshavare som i dag väljer att inte närvara på grund av språkliga hinder.

³⁴ Betydelsen av att information som rör unga ges på ett språk som är tillgängligt även för deras föräldrar och vårdnadshavare påpekas av FN:s barnrättskommitté (CRC/C/GC/14) i en kommentar till artikel 3 i Barnkonventionen.

Ökad enhetlighet i tillämpningen av de särskilda skälen

Resultat i denna studie pekar mot att enskilda poliser och delar i polisorganisationen tolkar dagens regleringar kring vårdnadshavares närvaro olika. Det kan därför finnas anledning att förtydliga innebörden av de särskilda skälen till att utestänga vårdnadshavare från polisförhör.

Till rättssäkerhetsaspekten av vårdnadshavares närvaro vid polisförhör hör även, enligt Barnkonventionens artikel 3, frågan om i vilken mån de unga och deras vårdnadshavare ges möjlighet att informera sig om och ställa frågor kring förhörets innebörd, genomförande och innehåll. Det ter sig rimligt att denna information ges av polisen i de fall advokat inte närvarar eller är förordnad. Av detta följer dock inte att anläggande advokater kan utgå från att polisen informerat den unge och vårdnadshavaren, varför de bör försäkra sig om att så är fallet.

Det solidariska skadeståndsansvaret behöver utvärderas

Syftet med reformen där vårdnadshavare görs solidariskt skadeståndsansvariga med den unge var att förebygga en ökande ungdomsbrottslighet genom ”att markera att det är föräldrarna som bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar” (prop. 2009/10:142, s. 26). I Ds 2009:42 hävdas vidare att ett skärpt skadeståndsansvar kan utgöra ett stöd för föräldrar i diskussioner med de unga kring familjens regler eftersom de ges argument för en ökad insyn i de ungas liv utanför hemmet.

Den nya ordningen går därmed utöver den sedan tidigare gällande skyldigheten för vårdnadshavare att betala skadestånd då en ungdom uppsåtligen orsakar skada och föräldern anses ha orsakat denna händelse genom vårdslöshet eller bristande tillsyn (se 6 kap. 2 § andra stycket, föräldrabalken).

Vad som framkommit i Brås intervjuer med och enkäter till poliser, advokater, socialtjänst och domare i olika delar av landet är emellertid att reformen resulterat i flera effekter som motverkar det ursprungliga syftet att öka närvaro, tillsyn och ansvarstagande. De negativa effekter som lyfts fram av professionella är följande:

- Det solidariska skadeståndsansvaret gör vårdnadshavarna till part i målet, vilket kan innebära att vårdnadshavaren blir mindre benägen att såväl närvara som stärka den unge i att samarbeta och tala sanning.³⁵ Det solidariska skadeståndsansvaret ger dem emellertid inte rätt till juridiskt ombud, vilket innebär att den unges advokat kan utsättas för påtryckningar från såväl rätten som från vårdnadshavarna.

³⁵ Denna farhåga framfördes av bland annat Åklagarmyndigheten i samband med prop. 2009/10:142.

- Närvaro vid förhör och huvudförhandling innebär en delgivningssituation som vårdnadshavare kan finna anledning att vilja undvika.³⁶
- Den unge kan känna särskild press, direkt eller indirekt, att inte erkänna den brottsliga gärningen i de fall vårdnadshavarna har små ekonomiska resurser.
- I de fall med dömdas vårdnadshavare (eller målsägande) håller sig undan, kan skadeståndssumman inte krävas in av den vårdnadshavare som närvarat och som rätten ålagt att betala in skadeståndet. Detta leder då till att den eller de vårdnadshavare som närvarat vid huvudförhandlingen får stå för hela summan och riskerar att få betalningsanmärkningar trots att de försöker göra rätt för sig.
- Det solidariska skadeståndsansvaret drabbar främst den grupp vårdnadshavare som har en svag ekonomi, och påverkan kan bli så stor att föräldrarna helt tar avstånd från den unge.

Sammantaget har det solidariska skadeståndsansvaret enligt de professionella som Brå intervjuat i denna studie resulterat i en ordning som kan vara både rättsosäker och direkt motverka det ursprungliga syftet. Dessutom kan de effekter som de professionella lyft fram antas leda till ett minskat förtroende för rättsväsendet då förfarandet kan upplevas som både godtyckligt och orättvist. Det är därför Brås bedömning att det solidariska skadeståndsansvaret bör utvärderas i samtliga delar.

---

³⁶ Ett enskilt anspråk med solidariskt skadeståndsansvar skickas, enligt vad Brå erfar, vanligen som ett delgivande i samband med kallelsen till vårdnadshavaren. Det enskilda anspråket kan många gånger komma till rätten tätt inpå huvudförhandlingen, vilket innebär att delgivning kan ske under pågående huvudförhandling.

Referenser

- Barnombudsmannen (2013). *Från insidan. Barn och unga berättar om tillvaron i arrest och häkte*. Stockholm: Fritzes.
- Broeking, J. & Peterson-Badali, M. (2010a) Parents' Involvement in the Youth Justice System: Rhetoric and Reality. I: *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice/La Revue canadienne de criminologie et de justice pénale*, vol. 52, nr 1, January 2010.
- Broeking, J. & Peterson-Badali, M. (2010b): The Extent and Nature of Parents' Involvement in Canadian Youth Justice Proceedings. I: *Youth Justice*, vol. 10, nr. 1. s. 40–55.
- Bring, T. & Diesen, C. (2009, 4 uppl.). *Förundersökning*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2013). *Bemötande i domstol*. Rapport 2013:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2011). *Strategiska brott bland unga på 00-talet*. Rapport 2011:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Brottsoffers kontakter med rättsväsendet*. Rapport 2010:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Barn som begått brott. Socialtjänsten och polisens åtgärder*. Rapport 2008:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Barn som begår brott. Polisens hantering av misstänkta personer under 15 år*. Rapport 2007:16. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2002). *Sju unga om sin rättegång*. Rapport 2002:18. Stockholm: Fritzes.
- Burcar, V. (2005). *Gestaltningar av offererfareheter. Samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Church II, W.T., McNeil, G, m.fl. (2009). What Do You Mean My Child Is in Custody? A Qualitative study of Parental Respon-

- se to Detention of Their Child. I: *Journal of Family Social Work*, nr 12. s. 9–24.
- Cullberg, J. (1992, 3 uppl.) *Kris och utveckling – en psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie*. Stockholm: Natur och kultur.
- Departementsserien, Ds (2013). *Skyndsambetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta och unga målsägande*. 2013:30. Stockholm: Fritzes.
- Departementsserien, Ds (2009). *Ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrar*. 2009:42. Stockholm: Fritzes.
- Farber, H. B. (2004). The Role of the Parent/Guardian in Juvenile Custodial Interrogations: Friend or Foe? I: *American Criminal Law Review*, vol. 41, nr. 3, June 2004.
- Grisso, T. & Pomicter, C. (1977). Interrogation of Juveniles: An Empirical Study of Procedures, Safeguards and Rights Waiver. *Law and Human Behavior*, vol. 1, nr. 4. s. 321–342.
- Proposition 1994/95:12. *Handläggning av ungdomsmål*. Regeringens proposition.
- Proposition 2009/10:142. *Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare*. Regeringens proposition.
- Sanborn, J. B. (1995). How Parents can Affect the Processing of Delinquents in the Juvenile Court. I: *Criminal Justice Policy Review*, vol. 7, nr 1.
- Socialstyrelsen (2008). *Insatser för unga lagöverträdare. En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2009:68 (2009). *Lag om stöd och skydd för barn och unga* (LBU). Betänkande av Barnskyddsutredningen.
- SOU 2008:106 (2008). *Ökat förtroende för domstolarna*. Betänkande av Förtroendeutredningen.
- SOU 1994/95:12 (1994). *Handläggning av ungdomsmål*.
- Varma, N. K. (2007). *Parental Involvement in Youth Court*. Toronto: Department of Criminal Justice and Criminology, Ryerson University.
- Woolard J. L., Hayley M. D., Cleary A. S., Harvell, R. C. (2008) Examining Adolescents' and their Parents' Conceptual and Practical Knowledge of Police Interrogation: A Family Dyad Approach. I: *Journal of Youth and Adolescence*. July 2008, vol. 37, nr. 6, s. 685–698.
- Åklagarmyndigheten (2013). *Unga lagöverträdare och barnkonventionen*. RättsPM 2013:7. Hemsida: <http://www.aklagare.se/PageFiles/12798/R%C3%A4ttsPM%202013%207.pdf>. Hämtat 16 april 2014.

Bilaga 1. Metod

Länsurval

För att undersöka närvaron av vårdnadshavare i rättsprocessen valdes fem län ut i samråd med Rikspolisstyrelsen (RPS). Stockholm och Skåne län valdes för att representera storstadsregionerna. Därefter bestämdes att Östergötlands, Norrbottens och Hallands län lämpligast representerade mellanstora och mindre kommuner och landsbygd.

Brå gjorde sedan ett ytterligare urval om de 10 största kommunerna per län utifrån befolkningsstorlek, vilket baserades på statistik från Sveriges kommuner och landsting (SKL).³⁷ I de län som innefattar storstadsregionerna, Skåne och Stockholms län, gjorde Brå en ytterligare selektion. I Stockholms län slumpades fyra stadsdelar fram för att representera Storstadsstockholm och sex kommuner för att representera länet. I Skåne valdes två stadsdelar och åtta kommuner på samma sätt. Hur många stadsdelar som slumpmässigt hamnade i urvalet avgjordes av storstädernas befolkningsstorlek i förhållande till länets befolkningsstorlek totalt.

Län och kommuner som omfattas av urvalet:

- Östergötlands län: Linköping, Norrköping, Motala, Mjölby, Finspång, Söderköping, Åtvidaberg, Kinda, Valdemarsvik och Vadstena.
- Hallands län: Halmstad, Kungsbacka, Varberg, Falkenberg, Laholm och Hylte.
- Norrbottens län: Luleå, Piteå, Boden, Kiruna, Gällivare, Kalix, Haparanda, Älvsbyn, Arvidsjaur och Pajala.
- Stockholms län: Stockholms stad, Hägersten/Liljeholmen, Norrmalm, Rinkeby/Kista/Husby/Akalla och Södermalm, Nacka, Södertälje, Solna, Järfälla, Sollentuna och Täby.
- Skåne län: Malmö stad, stadsområde Norr och Stadsområde Väster, Helsingborg, Lund, Kristianstad, Hässleholm, Trelleborg, Landskrona, Ängelholm och Eslöv.

³⁷ I vissa län fanns dock inte 10 kommuner angivna via SKL. I dessa fall har Brå valt ut samtliga kommuner som förekom i statistiken.

Urval av studerade förundersökningar och brottstyper

För att besvara frågor om hur ofta vårdnadshavare närvarar i rättsprocessen har förhör i totalt 428 förundersökningsprotokoll granskats. Initialt bestod urvalet i 600 K-darienummer³⁸ avseende individer i åldrarna 15–17 år. I de fall en och samma individ förekom i flera misstankar lottades en av dessa ut (totalt innehöll registeruttaget 6 874 brottsmisstankar,³⁹ där bortfallet uppgick till 696).

Förundersökningsprotokollen har insamlats utifrån ett strategiskt urval på följande sätt. 120 förundersökningar av typiska ungdomsbrott valdes ut från vart och ett av de fem länen, varav 60 utgjordes av personbrott och 60 av egendomsbrott. Urvalet bestod till lika stora andelar av brottsrubriceringarna ofredande, olaga hot (lindrigare personbrott), misshandel, personrån (allvarligare personbrott), klotter och skadegörelse (lindrigare egendomsbrott), stöld och stöld av motorfordon (allvarligare egendomsbrott). Syftet med urvalet har varit att möjliggöra jämförelser mellan olika brottskategorier. Av de 600 förundersökningar som begärdes in, inkom 561. 428 av dessa innehöll alltså förhör med den individ som urvalet baserats på.

Enkät

Brås enkäter utformades utifrån uppdragets frågeställningar och innehöll därför i huvudsak frågor som belyser omfattningen av vårdnadshavares närvaro vid polisförhör och huvudförhandling samt betydelsen av deras närvaro. Betydelsen av vårdnadshavares närvaro har dels undersökts med fasta svarsalternativ, dels med ett flertal frågor där svarspersonerna ombetts svara i fritext. Frågor som rör omfattningen av vårdnadshavares närvaro har kunnat besvaras med fasta svarsalternativ utifrån respondenternas fem senaste ärenden med unga misstänkta respektive tilltalade. Enkäterna fick sin slutliga utformning efter att ett mindre antal pilotenkäter skickats till och besvarats av på förhand vidtalade personer i de olika yrkesgrupperna.

Via advokatsamfundets webbsökfunktion söktes samtliga brottsmålsadvokater och offentliga försvarare i de kommuner som omfattas av urvalet. För vissa av länen återfanns mycket få brottsmålsadvokater listade i sökverktyget, exempelvis i vissa delar av Skåne län, Norrbottens och Hallands län. I dessa fall kontaktades tingsrätter för att samla in listor på offentliga försvarare som tingsrätterna kan förordna gällande brottmål.⁴⁰

³⁸ K-darienummer är Polisens ärendenumrering av utredningar av anmälda brott.

³⁹ Antal brottsmisstankar per län i det initiala registeruttaget: Halland 471, Norrbotten 294, Skåne 1920, Stockholm 3536 och Östergötland 653 stycken.

⁴⁰ Tingsrätter som kontaktades var: Linköpings tingsrätt, Norrköpings tingsrätt, Varbergs tingsrätt, Halmstads tingsrätt, Gällivare tingsrätt, Haparanda tingsrätt, Luleå tingsrätt, Lunds tingsrätt, Hässleholms tingsrätt och Ystads tingsrätt.

Enkäten till socialtjänsthandläggare har skickats till dem som arbetar med ärenden då en ung person för första gången misstänks för brott och socialtjänsten kontaktats av polis eller socialtjänsthandläggare som redan har ett pågående ärende med den unge då de får en anmälan från polisen om misstanke om brott. I vissa enstaka fall har enkäten också skickats till fältarbetare och behandlare som kommer i kontakt med målgruppen. Endast en kommun, Mjölby, inkom inte med de uppgifter som Brå behövde för att kunna genomföra utskicket varför Mjölby kommun utesluts ur analysen.

Poliser som ingår i undersökningen är antingen utpekade ungdomsutredare eller poliser som i huvudsak arbetar med ungdomsutredningar.

Av de poliser och advokater som svarade på enkäten arbetar över hälften i storstadsregionerna. Drygt en tredjedel uppger att de arbetar i en mellanstor stad och en sjundedel jobbar i en mindre stad eller på landsbygden. Bland socialtjänsthandläggarna är drygt hälften verksamma i en mellanstor stad medan en tredjedel jobbar i en storstad och cirka en femtedel i en mindre stad eller på landsbygden.

Tabell B1. Fördelning över utskickade enkäter och svarande.

		Norr- botten	Halland	Skåne	Öster- götland	Stock- holm	Svars- procent
Advokater	Ej besvarade	29	49	94	46	143	
	Besvarade	15	32	44	24	101	37
Totalt utskickade (n)		44	81	138	70	244	
Domare	Ej besvarade	3	18	37	24	67	
	Besvarade	14	35	48	18	92	58
Totalt utskickade (n)		17	53	85	42	159	
Socialtjänst	Ej besvarade	59	41	87	44	85	
	Besvarade	29	32	66	54	55	43
Totalt utskickade (n)		88	73	153	98	140	
Poliser	Ej besvarade	4	3	5	2	19	
	Besvarade	2	9	46	12	47	78
Totalt utskickade (n)		6	12	51	14	66	

Intervjuer

Sammanlagt tackade 173 personer ja till att delta i en intervju med Brå genom enkätens sista fråga. Fördelningen mellan de fem länen som ingår i undersökningens urval var relativt ojämn. I tabell B2 anges hur många som tackat ja till att delta samt i vilka län dessa uppger sig vara yrkesverksamma.

Totalt genomfördes sju fokusgruppsintervjuer med två till fyra deltagare från samma yrkesprofession i varje grupp. I Skåne in-

tervjuades domare, advokater, socialtjänsthandläggare och poliser. I Östergötland intervjuades advokater, polis och socialtjänsthandläggare. Sammanlagt intervjuades 24 personer.

Tabell B2. Fördelning över professionella som tackat ja till att medverka i en intervju med Brå uppdelat på yrkesgrupp och län.

	Skåne	Östergötland	Halland	Stockholm	Norrbottnen
Domare	11	1	4	15	2
Advokater	18	5	11	33	5
Poliser	13	4	4	13	0
Socialtjänst	11	5	2	12	2

Litteratursökning

Sökningen omfattade initialt litteratur publicerad efter 2000. Denna begränsning fick senare utökas till att omfatta även forskning publicerad efter 1970 för att underlaget till kunskapsöversikten skulle bli fylligare. Primärt eftersöktes litteratur från Norden, Storbritannien, Australien, Nya Zeeland, Kanada, Holland, Tyskland och USA, vilka delar vissa likheter med svenska förhållanden.

Litteratursökningen på området och kunskapsöversikten resulterade i totalt 19 forskningsartiklar från Kanada och USA med varierande innehåll och relevans. Härutöver har viss svensk forskning identifierats. Bland dessa kan Barnombudsmannens rapport (2013) nämnas, men också ett flertal Brå-rapporter som berör relevanta aspekter av detta område.

För den första frågeställningen, rörande vårdnadshavares närvaro under förundersökningar och huvudförhandlingar, gjordes i sökningen ingen avgränsning beroende på brottstyp.

För frågeställningen som berör vilken betydelse vårdnadshavares närvaro har för rättsväsendet och för den unge eftersöktes litteratur vars fokus var unga brottsmisstänkta eller tilltalade mellan 15 och 17 år. Vidare önskade Brå att forskningen uttryckligen belyste ämnen som den unges eller vårdnadshavares upplevelser av kontakter med rättsväsendet, vårdnadshavares stödmöjligheter i samma situationer, hur rättsväsendets representanter uppfattade vårdnadshavares närvaro och möjliga påverkan på rättsprocessen.

De sökord som användes var bland annat: *Föräldrar, Vårdnadshavare, unga, ungdomar, tonåringar, minderåriga, underåriga, barn, brott, utredning, förhör, huvudförhandling, förhandling, rättsprocess, polis, domstol, parent, caregiver, youth, teenager, adolescence, adolescent, under age, child, crime, investigation, interrogation/interview, examination, questioning, hearing, proceeding, main proceeding, negotiation, law, egal, police, court, intervention, prevention, juvenile justice, program effectiveness,*

juvenile delinquency prevention, parental involvement, criminal justice administration, juv. correction och detention.

Operationaliseringar i enkäten

Enkätens frågeställningar kretsar främst kring hur ofta aktörerna uppfattade att vårdnadshavare var med under förhör och huvudförhandling, vilken betydelse deras deltagande hade, dels för den unge och dels för rättsprocessen. Frågorna berör även ämnen som: vilket stöd den unge är i behov av, huruvida behovet av stöd tillgodoses och vårdnadshavares eventuella påverkan på rättsprocessen i stort, exempelvis om det påverkar polisens eller domstolens arbete. I flera delar av enkäten har svarspersonerna getts möjlighet att besvara frågor i fritextsvar.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 401 87 00 • FAX +46 (0)8 411 90 75 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE

ISBN 978-91-87335-26-6 • URN:NBN:SE:BRA-549 • ISSN 1100-6676